

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Muzikos fakultetas

Etnomuzikologijos katedra

Kristina Gasiulytė

**LIAUDIES MELODIJŲ RINKIMAS LIETUVOJE XX A.
PIRMOJE PUSĖJE: KULTŪRINIAI IR ISTORINIAI
KONTEKSTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Meno teorijos studijų programa, etnomuzikologijos specializacija, valstybinis kodas 6211NX004

Darbą parengė: Kristina Gasiulytė

.....

(parašas)

Darbo vadovas: doc. dr. Rimantas Astrauskas

.....

(parašas)

Recenzentė: dr. Aušra Žičkienė

.....

(parašas)

Vilnius, 2022

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA

BAIGIAMOJO DARBO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

2022 m. gegužės 21 d.

Patvirtinu, kad mano baigiamasis darbas „Liaudies melodijų rinkimas Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje: kultūriniai ir istoriniai kontekstai“ yra parengtas savarankiškai.

1. Šiame darbe pateikta medžiaga nėra plagijuota, tyrimų duomenys yra autentiški ir nesuklastoti.
2. Tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių ir/ar autorių citatos ir/ar kita medžiaga pažymėta literatūros nuorodose arba įvardinta kitais būdais.
3. Su pasekmėmis, nustačius plagijavimo ar duomenų klastojimo atvejus, esu susipažinęs(-usi) ir jas suprantu.

(Parašas)

Kristina Gasiulytė
(Vardas, pavardė)

TURINYS

TURINYS	3
IVADAS	4
1. BAŽNYČIOS INSTITUCIJOS ĮNAŠAS	11
1. 1 Vargonininkai ir melodijų užrašinėjimas	13
1. 2. Rinkėjai – kunigai.....	20
2. DRAUGIJŲ VEIKLA IR MUZIKAI – PROFESIONALAI.....	30
2. 1. Lietuvių mokslo draugija – naujas etapas dainų rinkimo istorijoje	30
2. 2. Klausimai apie melodijų užrašinėjamą	31
2. 3. Liaudies dainos – harmonizavimo bei tautiškos muzikos kūrybos objektas	37
3. FOLKLORISTINĖS KRYPTIES SUSIFORMAVIMAS	46
3. 1. Melodijų užrašinėjimo aktualijos	49
3. 2. Tautosakos „institucionalizavimas” ir apmokėjimo rinkėjams klausimas	52
3. 3. Tarp lituanistikos ir folkloristikos	54
IŠVADOS	57
LITERATŪRA.....	59
ŠALTINIAI	64
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	68
SANTRAUKA.....	69
SUMMARY	71

IVADAS

Liaudies dainų melodijų rinkimo istorija Lietuvoje siekia kelis šimtmečius, per kuriuos, iki XX a. pradžios, būta gal ir nedaug, tačiau reikšmingų žingsnių. Tikslinga būtų išskirti du didelius laikotarpius, per kuriuos formavosi įvairių mokslų, susijusių su kultūromis ir jų tyrinėjimu, raida ir takoskyros: Apšvietos epocha, kurią dar galime vadinti didžiųjų imperijų klestėjimo amžiumi ir Romantizmo epocha, su kuria siejamas nacionalinių kultūrų gimimas. Viena epocha Europai atvėrė kitą, dar nepažintą pasaulį ir jo kultūras, o kita kiekvieną tautą kreipė į jos pačios, manyta, egzistencijos ištakas – dar mažai elitiniuose visuomenės sluoksniuose pažintą valstiečių pasaulį. Besikuriant taip vadinamoms tautinėms valstybėms, susiformavo požiūris, kurį vienas pirmųjų teigė Johann Gottfried Herder (1744–1803), kad kiekvienos tautos savastis, identitetas slypi valstiečių kalboje, pasakose, dainose, tradicijose.¹ Tad imta aktyviai rinkti ir kaupti tokias apraiškas. Pirmieji XVIII a. rinkėjai, susidomėję žodiniu žmonijos palikimu, kupini gamtos mokslams būdingo pozityvizmo, fiksavo folklorą kaip ankstesnių žmonijos raidos stadijų „reliktus“, o XIX a. pabaiga atnešė kitokią bangą: minėti „reliktai“ tapo suprantami kaip tautos savasties, dvasios atspindys, kuris dabarties žmones jungia su praeitimi.² Toks požiūris lėmė, kaip įvardina antropologas Vytis Čiubrinskas – nacionalinės etnologijos, kaip disciplinos, kuri veikia „tautos labui“, formavimąsi; tiek kalbant apie XIX a. antrosios pusės nacionalinius sąjūdžius – tautos (atsi)kūrimo laiką, tiek apie XX a. pradžios tautos formavimo laiką.³

Tad pirmajame susidomėjimo būtent lietuvių tautosaka etape, kurį galėtume apibrėžti kaip XVIII a. – XIX a. pradžią, dėl geografinių ir istorinių aplinkybių aktyviausiai pasireiškė istorikai, literatai, kalbininkai, kuriuos domino kalbinis liaudies dainų aspektas, siekis pažinti lietuvių kalbos kilmę ir santykį su kitomis kalbomis. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos kilmei ir savybėms tyrinėti 1745 m. buvo išleistas Pilypo

¹ Rice T., *Ethnomusicology: A Very Short Introduction*, Oxford, 2014, p. 13 – 14.

² Sokolovaitė L., Folklorinės atminties beiėskant, *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, sudarė Bronė Stundžienė, Vilnius, 2012, p. 45.

³ Čiubrinskas V., Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Nr. 11(20), 2011, [interaktyvus]: [http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/1679/Lietuvos_etnologija_11\(20\)_49-68.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/1679/Lietuvos_etnologija_11(20)_49-68.pdf?sequence=1&isAllowed=y), žr. 2019.04.15.

Ruigio (1675–1749) darbas, kuriame pirmą kartą buvo paskelbti lietuvių liaudies dainų tekstai lietuvių ir vokiečių kalbomis. Po trisdešimties metų lietuvių liaudies dainos pateko į J. G. Herder pasaulio tautų dainų rinkinį „Tautų dainos“, kuriame buvo išspausdinti jau aštuoni liaudies dainų tekstai. Vienas iš lietuvių folkloristikos pagrindėjų laikomas Liudvikas Rêza (1776–1840), XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais pasisakęs už lietuvių kalbos išsaugojimą, išleidęs pirmąjį liaudies dainų rinkinį, kuriame užrašytos dainų metrikos ir pirmą kartą paskelbtos keletą dainų melodijos⁴. Jo pavyzdžiu, šalia tekstų užrašydamas ir melodijas jau pasekė ir kitas žymus dainų rinkėjas Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann bei daugelis kitų XIX a. mokslininkų. Svarbus Lietuvai ir lenkų mokslininkams, tautosakos rinkėjas Oskar Kolberg, rinkęs dainas su melodijomis, užsiėmęs jų leidyba (išleido du lietuvių liaudies dainų rinkinius) ir bendradarbiavęs su kitais rinkėjais.⁵

Antrasis etapas, prasidėjęs XIX a. antrojoje pusėje, yra susijęs su minėta „nacionaline etnologija“ – Lietuvoje šiuo pagrindu dainas pradėjo rinkti Simonas Stanevičius (1799–1848), Antanas Juška (1819–1880) ir daugelis kitų to meto šviesuolių. Kalbant apie mokslinius tautosakos rinkimo principus, dažnai yra laikoma, kad jų pagrindėjai ir yra Jonas ir Antanas Juškos. Pastarasis, jau XIX a. antrojoje pusėje pasižymėjo tuo, kad pradėjo pildyti metrikas, užrašinėjo dainas nekeisdamas tarmės, pateikė tam laikmečiui gan detalias pastabas apie pačią dainų būtį kultūroje.⁶ Antano Juškos parengtas ir Krokuvoje 1900 metais išleistas įspūdingos apimties dainų rinkinys „Melodje ludowe litewskie“⁷ apjungė „Lietuviškose dainose“ ir „Lietuviškose svodbinėse dainose“ buvusias melodijas. Lingvisto Jono Juškos (1815–1886) nuopelnai – surinktų rinkinių leidyba.

Dar vienas, labai svarbus šio laikotarpio dainų su melodijomis rinkinys – Christian Bartsch (1832–1890) „Dainų balsai“⁸, kuriame – net apie 450 melodijų. Šis rinkinys, turintis didelę istorinę ir mokslinę vertę buvo, anot autoriaus, skirtas vokiečių auditorijai, tad pilni dainų tekstai buvo spausdinti išversti į vokiečių kalbą, o lietuviškai pateiktas tik pirmojo posmo tekstas po melodija. Žvelgiant į visus ankstyvuosius rinkinius matome, kad melodijų užrašymas yra labai skirtingas ir tik epizodinis, nulemtas ne tik pavienių

⁴ Čiurlionytė J., *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*, Vilnius, 1969, p. 18.

⁵ Ramoškaitė Ž., Oskaro Kolbergo muzikinė folkloristika: objekto kristalizacija, *Tautosaos darbai*, t. XX, Vilnius, 2004.

⁶ Skrodenis S., *Folkloras ir gyvenimas*, Vilnius, 2010, p. 349.

⁷ Juška A., *Melodje ludowe litewskie*, Krokuva, 1900.

⁸ Bartschas Ch., *Dainų balsai*, parengė Čiurlionytė J.; Burksaitienė L. Daniliauskienė V., Vilnius, 2000.

išsilavinusių žmonių susidomėjimo, tačiau ir politinių aplinkybių, socialinių, kultūrinių sąlygų. Tą skirtingumą, matyt, taip pat lėmė ta aplinkybė, kad rinkėjams, kurie su retomis išimtimis dažniausiai buvo vokiečiai, lietuvių liaudies muzika atrodė neįprasta, egzotiška, sunkiai fiksuojama, pilna jiems neįprastų dermių, ritmų, formos savybių, kurios dažnai prieštaravo įprastoms muzikinėms normoms.

Taip pat reikėtų paminėti, kad kalbėdami apie viršuje paminėtus leidinius bei žymesnius rinkėjus, dažniausiai turime galvoje Mažąją Lietuvą, kur kultūrinė padėtis buvo žymiai palankesnė. Kaip taikliai pastebėjo muzikologas Vytautas Landsbergis⁹, XIX a. muzikinės kultūros vystymąsi galėtume vadinti nuosmukių ir pakilimų ratu, kadangi kitimai reiškėsi Vilniaus universiteto uždarymo, lietuviškos spaudos ir nacionalinio visuomenės gyvenimo uždraudimo fone. Pagrindiniai procesai, vedę link tinkamos kultūrinės terpės diskusijoms bei didesnio lietuviškai nusiteikusios, naujosios, iš valstiečių kilusios inteligentijos susiformavimo XX a. pradžioje. Šis laikotarpis ir yra analizuojamas darbe.

Tyrimo problema. Nors XX a. pradžioje daug kalbame apie individualų rinkimą, kuomet svarbūs tampa žmonės, rinkėjai – asmenybės ir jų darbai, didelę reikšmę Lietuvos kultūriniam, socialiniam gyvenimui bei kitoms sritims turėjo įvairūs susibūrimai bei draugijos. Vėliau – valstybinės institucijos, kurių veikimas skatino greitesnę procesų raidą ir liaudies melodijų užrašymo bei aktualizavimo klausimu. Mokslo darbuose dažnai kalbama apie vienus ar kitus reiškinius, tačiau šiame tyrime siekiama juos apibendrinti papildant nauja originalia medžiaga, pažiūrėti kiek plačiau ir atsakyti į rečiau keliamus klausimus: kada ir kokie procesai lėmė idėjinius lūžius ir permainas, kurios melodijų užrašymą aktualizavo, vedė iki tam tikrų mokslinių nuostatų? Kokios melodijų užrašymo kryptys formavosi per visą pusę XX amžiaus ir kodėl? Kokios dažnai nematomos diskusijos vedė link konkrečių darbų pasirodymo, kodėl jos svarbios ir šiandien?

Tyrimo naujumas ir aktualumas. Svarbiausi aptariamojo laikotarpio rinkiniai ir daugiausia dainų melodijų užrašę rinkėjai, daugiausia dainų padainavę pateikėjai yra žinomi iki šių dienų, jiems buvo skiriama nemažai dėmesio tautosakos tyrimams skirtuose darbuose. Taip pat nemažai tyrinėta ir Lietuvių mokslo draugijos (LMD)¹⁰ veikla, tautinės muzikos formavimosi problematika ir kiti šiam tyrimui svarbūs reiškiniai. Tačiau naudojama prieiga gali šiuos reiškinius apjungti, kitaip pažvelgti į jų sąsajas, papildyti

⁹ Landsbergis V., Vargonininkų gadynė, *Pergalė*, 1976, Nr. 9, p. 152.

¹⁰ 1907–1940 m. Vilniuje veikusi lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo organizacija, įkurta 1907 m., Jono Basanavičiaus iniciatyva.

naujais aspektais – dažnai nematomu to meto diskusiniu lauku, atsiminimuose ar protokoluose nugulusiais faktais. Tad svarbi tampa periodinė spauda, atsiminimai, laiškai, institucijų protokolai bei kiti šaltiniai.

Tyrimo tikslas. Šiuo darbu siekiama išanalizuoti lietuvių liaudies melodijų rinkimo procesus ir problematiką XX a. I pusėje.

Tyrimo uždaviniai.

1) Susipažinti ir apžvelgti istorinius bei etnomuzikologinius tyrimus ir kontekstinę medžiagą spaudoje, protokoluose, memuaristikoje, susijusią su tyrimo tema.

2) Pateikti išsamią XIX a. – XX a. sankirtos ir XX a. I pusės bažnytinės aplinkos darbo melodijų rinkimo klausimais analizę.

3) Išskirti svarbiausias asmenybes bei institucijas, kurios formavo tautosakos rinkimo nuostatas ir apibendrinti jų reikšmę liaudies melodijų rinkimo kontekste, apibrėžti priežastis, lėmusias melodijų rinkimo krypčių ir funkcijų kaitą.

Tyrimo metodai. Kontekstinės ir šaltinių analizės, interpretacinis.

Šaltinių atrankos metodai. Kadangi šio tyrimo laukas yra platus ir tikrai gausu įvairios kontekstinės medžiagos, stengiamasi rinktis literatūrą ir šaltinius, kurie galėtų tikslingai padėti atsakyti į išsikeltus uždavinius. Naudota viešai skelbiama archyvinė medžiaga, publikuoti ir nepublikuoti šaltiniai. Vienas svarbiausių šiai temai tyrinėti pasirinktų šaltinių – periodika, tad buvo pasirinkti pagrindiniai XX a. I pusės žurnalai ir laikraščiai, kuriuose buvo kalbama kultūriniais, muzikiniais ir kitais klausimais. Naudota publikuota ir nepublikuota memuaristinė medžiaga.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas, santrumpų sąrašas. Kiekviename skyriuje pagrindinis darbo objektas, liaudies melodijų rinkimas, analizuojamas skirtingais pjūviais. Pirmajame skyriuje „Bažnyčios institucijos įnašas“, remiantis įvairiais šaltiniais į šį procesą žiūrima iš katalikų Bažnyčios ir jos tarnų perspektyvos. Antrajame skyriuje „Lietuvos mokslo draugija – naujas etapas dainų rinkimo istorijoje“, žvelgiama iš inteligentų, kūrusių pirmąsias draugijas pusės, analizuojami pirmieji žingsniai link melodijų rinkimo mokslinio apibrėžtumo. Tai susiję ir su kompozitorių, profesionalių muzikų darbu renkant dainas su melodijomis. Trečiajame skyriuje „Folkloristinės krypties susiformavimas“, supažindinama su instituciniu tautosakos rinkimo veikimu, oficialiuoju melodijų užrašymo procesu.

Literatūros apžvalga. Žinios apie liaudies melodijų rinkimą ir pateikimą dažnai yra fragmentiškos, tačiau tam tikroms, susijusioms problemoms aptarti yra ir gana išsamių studijų. Visų pirma, pagrindinė asmenybė muzikinio folkloro rinkimo istoriografijoje – etnomuzikologė Jadvyga Čiurlionytė (1898 – 1992), kurios įvairiuose leidiniuose pateiktos liaudies melodijų tyrinėjimų apžvalgos yra itin išsamios ir apibendrinančios. Vienas tokių darbų – monografija „Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai“.¹¹ Svarbu paminėti ir vieną svarbiausių nepriklausomos Lietuvos laikų tautosakos istoriografų – Mykolą Biržišką (1882–1962), kuris ypatingą dėmesį skyrė liaudies dainoms – 1919 m. išleistame leidinyje „Lietuvių dainų literatūros istorija“¹² aprašomi šaltiniai nuo seniausių laikų, o taip pat muzikinis folkloras nagrinėjamas keliose vadovėlinio tipo knygose.

Sovietmečiu ir vėliau atkūrus nepriklausomybę žymus Lietuvos tautosakininkas Stasys Skrodenis tam skyrė daugelį metų ir sukaupė svarbios šio darbo laukui teorinės, faktinės informacijos. Pradedant dar sovietmečiu išleista knyga, apžvelgiančia Lietuvos tautosakos istoriją, 2005 m. išleista vadovėlinio turinio knyga „Fokloras ir folklorizmas“¹³, 2010 m. išleistu straipsnių rinkiniu įvairiais folkloro gyvavimo klausimais, įskaitant ir šiam mokslui svarbių asmenybių nagrinėjimu – „Fokloras ir gyvenimas“¹⁴, baigiant naujausia monografija apie garsų suomių tautosakininką A. R. Niemi, didelę dalį gyvenimo paskyrusiam būtent lietuvių tautosakai.¹⁵

Darbai labai vertingi yra moksliniai tautosakos istorijos tyrinėtojų straipsniai. Svarbiausi – Vilmos Daugirdaitės straipsnis „Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1940): istorijos metmenys“¹⁶, kuriame pateikiama pagrindinė faktinė medžiaga apie centralizuotas su tautosaka susijusias institucijas ir jų veikimo aplinkybes. O tautosakininko Leonardo Saukos veikalas „Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje“¹⁷ gali padėti kontekstualiai pamatyti XX a. pradžios tautosakos rinkėjus ir jų indėlį kuriant šiame darbe nagrinėjamas programas. Antropologo Vyčio Čiubrinsko įžvalgos straipsnyje „Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios

¹¹ Čiurlionytė J., *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius, 1969.

¹² Biržiška M., *Lietuvių dainų literatūros istorija*, Vilnius, 1919, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000486297> žr. 2020.05.03.

¹³ Skrodenis S., *Fokloras ir folklorizmas*, Vilnius, 2005.

¹⁴ Skrodenis S., *Fokloras ir gyvenimas*, Vilnius, 2010.

¹⁵ Skrodenis S., *Profesorius Aukusti Robert Niemi ir Lietuva = Professori Aukusti Robert Niemi ja Liettua*, Vilnius, 2018.

¹⁶ Daugirdaitė V., Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1940): istorijos metmenys. *Tautosakos darbai*, t. L, 2015, p. 25 – 26, [interaktyvus]: http://www.llti.lt/failai/TD50_internetui_11-28.pdf, žr. 2020.03.30.

¹⁷ Sauka L., *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*, Vilnius, 2016.

etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos”¹⁸ ir kiti autoriaus darbai leidžia platesniu žvilgsniu pažvelgti į tautosakos rinkimo metodologijas bei Lietuvos to meto vaizdinį platesniame pasaulio kontekste.

Apie Lietuvos muzikinį – kultūrinį gyvenimą, ypač vargonininkų ir kompozitorių klausimais rašė ir įdomių išvalgų yra pateikęs muzikologas Vytautas Landsbergis, o tautinę kompozitorių mokyklą ir profesionaliosios muzikos formavimąsi bene daugiausia tyrinėjo muzikologas Algirdas Jonas Ambrazas.

Šaltinių apžvalga. Tyrinėjant XIX a. pabaigą.– XX a. pradžią, didelę reikšmę įgyja periodinė spauda, tuomet buvusi tarsi valstybės, tautinio supratimo formavimo centras, turėjusi aiškią ugdomąją, šviečiamąją funkciją: mokydavo, atstodavo vadovėlius. Ten savo pažiūras reiškė svarbiausi to meto veikėjai, vyko kartais net labai aršios diskusijos tarp straipsnių autorių ir skaitytojų. Įdomu ir tai, kad daugelyje laikraščių ir žurnalų buvo platinamos lietuviškos natos: tai buvo lengviausias ir pigiausias būdas, kadangi natos ne visad lengvai rasdavo leidėjus, kompozitoriai turėjo ieškoti fundatorių ar leidybos lėšomis pasirūpinti patys.

Svarbiausi tiek ankstyvojo (iki I pasaulinio karo), tiek vėlesniojo (tarpukario) laikotarpio periodinės spaudos leidiniai: Antano Smetonos 1907 m. įkurtas¹⁹ ir redaguotas laikraštis „Viltis“, kuris buvo bene didžiausią tiražą tuo metu turėjęs leidinys. „Viltis“ ilgą laiką išlaikė tautinę kryptį ir spausdino straipsnius ir pasisakymus, susijusius su tautiniais, kultūros ir švietimo klausimais.²⁰ Jame aktyviai reikšėsi tiek LMD dainų rinkimo komisijos (DRK)²¹ nariai, tiek bendradarbiai ar rinkėjai iš įvairių vietovių. Spaudos draudimo laikotarpiu Tilžėje ėjęs mėnesinis lietuvių žurnalas „Tėvynės sargas“ taip pat sprendė įvairius tautinius klausimus, su bažnytine bei liaudies muzika susijusius dalykus. Vargonininkams skirtas leidinys „Vargonininkas“ bei mažai nuo jo tesiskyręs „Vargonininkų kalendorius“, skirti pagerinti bažnytinės muzikos kokybę, vargonininkų muzikinį pasiruošimą bei atkreipti dėmesį į prastas gyvenimo sąlygas, tampa svarbūs

¹⁸ Čiubrinskas V., Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos, *Lietuvos Etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Nr. 11(20), 2011, [interaktyvus]:

[http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/1679/Lietuvos_etnologija_11\(20\)_49-68.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/1679/Lietuvos_etnologija_11(20)_49-68.pdf?sequence=1&isAllowed=y), žr.2020.05.01.

¹⁹ Laikraštis buvo leidžiamas iki 1915 m.

²⁰ *Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte*, I knyga, sudarė Jūratė Gudaitė, Vilnius, 2019, p. 31.

²¹ 1909 m. Lietuvių mokslo draugijos įkurta komisija, kuri rūpinosi dainų su melodijomis rinkimu, rengė rekomendacijas rinkėjams, stengėsi išplėsti rinkėjų ratą. To meto spaudoje, o ir šių dienų mokslo straipsniuose naudojami įvairūs šios komisijos pavadinimai: Muzikų komisija, Dainų komisija, Dainų rinkimo komisija, Dainų su melodijomis rinkimo komisija ir kt. Šiame darbe pasirinktas naudoti pavadinimas sutinkamas dažniausiai ir būtent jį naujojo LMD nariai, atsišaukime dėl šios komisijos įkūrimo 1909 m. „Viltyje“.

gilinantis į vargonininkų kultūrinę veiklą, chorų kūrimąsi, taip pat – raginimus užrašinėti liaudies melodijas. Tuo pat po spaudos draudimo panaikinimo Petro Vileišio įsteigto ir redaguoto laikraščio „Vilniaus žinios“ redakcija tapo visuomenininkų susitikimų vieta, o laikraščio bendradarbiai straipsnius rašė tiek politikos, tiek kultūros ir kitais klausimais.²² Mokytojų ir švietimo klausimams spręsti skirtame laikraštyje „Tautos mokykla“ išryškėja mokytojo, kaip tautosakos rinkėjo vaidmuo, tačiau nemažai rašyta ir melodijų rinkimo klausimais. Taip pat Vilniuje 1911–1915 m. leistas dvisavaitinis laikraštis „Aušra“, skirtas „darbo žmonėms“, kuriame neretai atsidurdavo ir harmonizuoti kūrinėliai.

Vėlesnio laikotarpio spaudoje, žurnaluose „Židiny“, „Muzika“, „Naujoji romuva“ „Muzikos barai“ 3-ajame ir 4-ajame dešimtmečiuose buvo keliami įvairūs su muzikinės kultūros, liaudies melodijų panaudojimu susiję klausimai.

Taip pat svarbūs su institucijų veikimu susiję dokumentai: „Tautosakos darbuose“ publikuoti Lietuvių tautosakos archyvo (TA)²³ 1936 – 1940 m. protokolai²⁴ ir Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti (KTMRT)²⁵ posėdžių protokolai.²⁶

LLTI saugomi dokumentai suteikia prieigą prie dar nepublikuotų šaltinių, kuriuose galima rasti tiek su institucijomis susijusios medžiagos – minėtini Tautosakos rinkimo komisijos (TRK)²⁷ 1930 – 1932 metų protokolai²⁸ ir siųsti/gauti dokumentai²⁹, tiek nagrinėjamų tautosakos rinkėjų veiklą liudijančius ir iliustruojančius dokumentus – atsiųstos medžiagos rinkinius, fotografijas.

Svarbūs ir tautosakos rinkėjų: Prano Bieliausko, Jono Basanavičiaus, Juozo Tallat-Kelpšos, Adolfo Sabaliausko, Juliaus Siniaus, A. R. Niemio, Kazio Žitkaus ir kitų atsiminimai.

²² *Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte. I knyga*, sudarė Jūratė Gudaitė, Vilnius, 2019, p. 31.

²³ Lietuvių tautosakos archyvas įkurtas laikinojoje sostinėje Kaune 1935 m., kiek vėliau nei kitose Baltijos šalyse (Latvių folkloro archyvas – 1924 m., o Estų folkloro archyvas – 1927 m.), pirmasis jo vadovas buvo Dr. Jonas Balys.

²⁴ *Lietuvių tautosakos archyvo tarybos posėdžių protokolai*, sud. Aleksynas K., Tautosakos darbai, t. XXX, 2005, p. 191 – 212, [interaktyvus]: <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD30/17%20Aleksyno.pdf>, ži. 2020.05.15.

²⁵ Devynis mėnesius prie Švietimo ministerijos gyvavusi, 1934 metų spalio mėnesį sudaryta komisija, kurios tikslas buvo rinkti ir tvarkyti lietuvių tautosaką.

²⁶ Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti posėdžių protokolai, sud. Kostas Aleksynas, *Tautosakos darbai*, t. XXII, 2005, p. 262 – 271, [interaktyvus]: <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD29/20-Aleksyno.pdf>, žr. 2020.05.15.

²⁷ Lietuvių tautosakos rinkimo, tvarkymo ir skelbimo organizacija, 1930–1935 veikusi prie Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto. Įkūrė V. Krėvė (vadovas), B. Sruoga, M. Biržiška. Tautosakos komisijos nariai steigė tautosakos rinkimo būrelius, teikė metodinių nurodymų rinkėjams, leido tęstinį leidinį *Mūsų tautosaka*. Tautosakos komisijos veiklą ir sukauptą tautosaką perėmė Lietuvių tautosakos archyvas.

²⁸ *Tautosakos komisijos posėdžių protokolai*, Lietuvių tautosakos rankraštyno (LTR) duomenų bazė, Lietuvių tautosakos archyvo dokumentų fondas (toliau – LTA d), b. 4, 7, 12, [interaktyvus]: <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/index.php?veiksmas=rezultatai>, 2020.05.08.

²⁹ Ibid, f. LTA d, b. 1, 2, 3, 5, 6, 9, 10.

1. BAŽNYČIOS INSTITUCIJOS ĮNAŠAS

Tinklaveikos sąvoka, kurią įveda Ainė Ramonaitė, kalbėdama apie XX a. antrosios pusės pasipriešinimo judėjimą,³⁰ gali būti pritaikyta ir šiai temai: kaip bažnyčios, jų tarnai, besikuriančių draugijų nariai, kompozitoriai yra susiję su melodijų rinkimu bei tarpusavyje. Ir nors *tinklaveika* šiame darbe interpretuojama kiek kitaip, esminė mintis išlieka. Tik šiuo atveju aiškiai matomas augimas: iš vienu institucijų įtakos peraugama į kitų institucijų kilimą, akivaizdi keletos rinkimo iniciatorių: kunigų ir vargonininkų įtaka vykusiems procesams (žr. Diagrama nr. 1).

Pavyzdžiui, yra aišku, kad daugelis XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės kompozitorių buvo: arba vargonininkai, arba vargonininkų vaikai, arba vaikystėje mokęsi pas vietos vargonininką, arba bent epizodiškai patys dirbę bažnyčiose. Tai ir Č. Sasnauskas (1867–1916), ir M. K. Čiurlionis (1875–1911), ir J. Naujalis (1869–1934), ir M. Petrauskas (1873–1937), ir T. Brazys (1870–1930), ir J. Tallat Kelpša (1889–1949), ir Leonas Ereminas (1863–1927), ir Stasys Šimkus (1887–1943), ir Juozas Gruodis (1884 – 1948), ir Julius Sinius (1911–1959) ir daugelis kitų. Išimčių mažai. Spaudos draudimo metais, vienintelė muzikams prieinama buvo vargonininko profesija. Tačiau kodėl vargonininkai buvo ir pagrindiniai inteligentijos, šviesuomenės atstovai provincijose? To ištakų galime ieškoti dar Edukacinės komisijos³¹, lyg savotiškos švietimo ministerijos, įkūrimo laiku – 1793 m., netrukus po Gegužės 3-osios dienos konstitucijos pasirodymo. Vienas iš svarbiausių šios komisijos darbų buvo mokytojų seminarijos įkūrimas. Be įprastinių, praktinių dalykų, kuriuos turėjo išmanyti pradinės mokyklos mokytojas – ūkinė apskaita, žemės matavimas, ūkininkavimo pagrindai, veterinarijos pradmenys, moralė, skaitymas ir rašymas, matematikos pagrindai, žolių pažinimas – buvo numatyta įvesti ir choralinio giedojimo bei grojimo klavikordu pamokas. Būtent tokiu būdu buvo ruošiami visapusiškai pasirengę, galintys dirbti dar ir kaimo vargonininkais, mokytojai.³² Tų mokyklų auklėtiniai, „turintys teorinių ir praktinių įgūdžių bei išmanantys bažnytinius

³⁰ Ramonaitė A., *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius, 2015.

³¹ Lenkijos ir Lietuvos Valstybės valstybinė švietimo reikalų įstaiga, įkurta Seimo nutarimu 1773 10 14. Edukacinė komisija laikoma pirmąja Europoje pasaulietine švietimo ministerija. paskirtis – perimti iš Bažnyčios visą švietimą ir jį reformuoti, šviečiant jaunimą atkurti kraštą. Tikslas – visuotinis ir privalomas visų luomų vaikų mokymas. [Interaktyvus]: <https://www.vle.lt/straipsnis/edukacine-komisija/>, žr. 2022.05.19.

³² Raila E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, Vilnius, 2001, p. 53

reikalus, formavo iškilų kaimo šviesuomenės tipą – zakristijoną.³³ Tad mes turime ir vargonininkus, daugiau ar mažiau išmanančius muziką, o XX a. pirmoje pusėje tampančius pagrindiniais melodijų užrašinėtojais. Vėliau – jų vaikus, kurie, bent jau nedidelė dalis, tampa kompozitoriais, liaudies dainų harmonizacijų kūrėjais ir šviesuolius, išaugusius iš zakristijonų, kunigų luomo, kūrusius ir veikusius įvairiose meno bei mokslo draugijose.

Taip pat, kalbant apie institucijų, susijusių su melodijų rinkimu kūrimąsi, yra žinoma, kad lenkams okupavus Vilnių, kai didelė dalis LMD persikėlė į Kauną, tai tapo pagrindu kurtis Aukštųjų mokslų draugijai. O būtent šios draugijos pagrindu įkurtas Lietuvos universitetas (vėliau – Vytauto Didžiojo universitetas), kuriame susitelkė pagrindinės mokslininkų gretos.³⁴ Ir nors iš pradžių tautosakos, o ypač melodijų rinkimui

universitete nebuvo skiriama daug dėmesio, būtent dėmesio tam trūkumas skatino įsikurti, nors ir praėjus keletui metų, prie Universiteto veikusių TRK, o 1934–1935 m. – KTMRT.

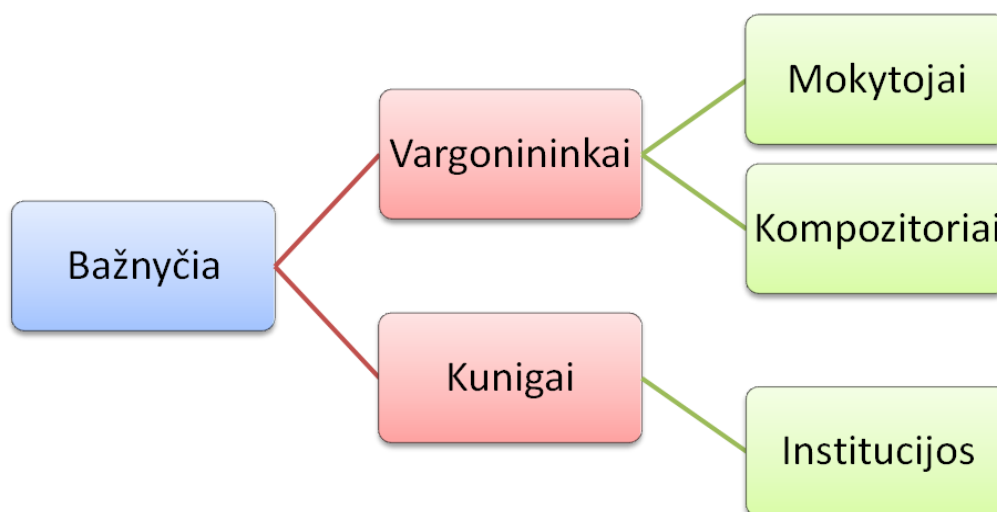

Diagrama nr. 1

³³ Ibid., p. 53.

³⁴ Seselskytė A., Lietuvių mokslo draugijai – 100 metų, *Tautosakos darbai*, t. XXXII, Vilnius, 2006, p. 278.

1.1 Vargonininkai ir melodijų užrašinėjimas

Vargonininkai, be jokios abejonės, yra svarbūs tautinio atbudimo veikėjai, muzikinės kultūros puoselėtojai. Tiek pirmieji lietuviški vakarai, tiek chorai, išaugę į didelį judėjimą, dažniausiai reiškėsi vargonininkų palaikomi tiek iš muzikinės, tiek iš idėjinės pusės. Prisidėjo ir tai, kad bažnyčia spaudos draudimo laikotarpiu turėjo šiek tiek daugiau laisvės: kol neleista kurti lietuviškų draugijų, negalėjo steigti lietuviškos švietimo įstaigos, savarankiškai koncertuojantys kolektyvai, bažnyčia, tebebuvo neišvengiamai pagrindinis muzikinės kultūros telkimosi centras. Kaip dar 1899 m. žurnale „Tėvynės sargas“ rašė vargonininkas, kompozitorius Mykolas Račas: „Belioka tada mums bažnyczia, mokyttas vargonysta, mokyttas burelis giedorių su vargonų pritarimu. Tiesa, bažnytinės melodijos pagadino tautiszkas mūsų melodijas, ale užtat duoda supratimą apie tikrą muziką. Geras ir mitras vargonysta, mokydamas dailaus bažnytinio giedojimo, daugybę jaunuomenės pamokina ir paprastų dainų, suderinę balsus“³⁵. Tad bažnyčios aplinkoje atsirado prielaidos suskambėti ir lietuviškai koncertinei muzikai: ji vienintelė, iki 1904 m. galėjo organizuoti legalų lietuvių chorą. Šie daug reiškėsi Lietuviškuose vakaruose; taip vadinaime „trisdešimties metų (1885–1917) masinį lietuvių scenos mėgėjų sąjūdį, apėmusį Lietuvą nuo tolimiausių užkampių ligi stambesnių centrų, plitusį Rusijos ir kitų šalių miestuose, kur gyveno lietuvių.“³⁶ Šie susibūrimai buvo bene pirmas kartas, kuomet liaudies muzika buvo atliekama ant scenos, kuomet būrėsi liaudies dainininkai ir chorai, buvo pristatomos ir pirmųjų lietuvių kūrėjų kompozicijos. Tiesa, chorai kartais pasirodydavo ir be vargonininko – choro vadovo, nes ne retas kunigas tokius dalykus smerkė. Tad bijota užsitraukti nemalonę ar net būti išmestam iš darbo.

Tiesa, ne visi vargonininkai buvo pakankamai išsilavinę muzikos srityje, kad galėtų organizuoti chorą; buvę vietų, kur vargonininkai negebėjo skaityti iš natų.³⁷ Viena iš priežasčių gali būti tai, jog būdas netarnauti carinėje karo tarnyboje kartais buvo tapti bažnyčios tarnu. Apie tai rašo ir nežinomas autorius „Vargonininke“: „karės laike muzininkų paliuosavimas nuo kareiviavimo buvo priežastimi, kad vargonininkystei pasišvėsdavo ne asmenys, turintieji prie muzikos palinkimą ir gabumą, bet tie, kuriuos

³⁵ Račas M., *Tėvynės sargas*, 1899, Nr. 12, p. 43 – 48.

³⁶ Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus projektas *Lietuvių tautinis išsivaduojamasis judėjimas ir Lietuviški vakarai*, [interaktyvus]:

http://www.muziejuedukacija.lt/upload/315/upload_file/2012_Temine_paskaita_Lietuviu_tautinis_issivaduojamasis_judejimas_ir_Lietuviski_vakarai.pdf, žr. 2020. 01. 02.

³⁷ Žilevičius J., Aušra ir lietuviškoji muzika, *Židinys*, Nr. 3, 1935, p. 285 – 295.

norėta nuo kareiviavimo paliuosuoti“. XIX a. antroje pusėje, Motiejaus Valančiaus duomenimis, „apie 1856 metus dešimtyje Lietuvos apskričių, ypač mažosiose parapijose, nebuvo vargonininko, pažįstančio natas – buvo vargonuojama iš klausos. Šį faktą vėliau patvirtina ir Juozas Naujalis, užsimindamas, kad 1880 metais ir vėliau „Vargonininkas neturėjo beveik jokio išsilavinimo, retai kuris gaidas žinojo, vargonavo iš atminties, pasirinkdamas paprasčiausias melodijas“.³⁸ Įvairiuose šaltiniuose minimi ir atvejai, kai vargonininką paprasčiausiai pamokydavo kunigas.

Didelę reikšmę, be abejo, turėjo kompozitoriaus, pedagogo J. Naujaliao nuo 1892 m. organizuoti vargonininkų kursai, kurių tikslas ir buvo kelti jų muzikinį lygį. Tai, nėra abejonių, suteikė geresnes sąlygas ir liaudies melodijų užrašymui vėlesniais metais – tam buvo parengta nemažai provincijos vargonininkų, kuriems vėliau šis darbas ir bus patikėtas. Vis tik kursai turėjo ir trūkumų, turint omeny to meto vargonininkų finansinę padėtį, tik nedaugelis galėjo palikti parapiją, šeimą, gauti kunigo palaiminimą ir vykti į kursus. Tokią perspektyvą atskleidžia ir vienas vargonininkas iš Seinų, kreipdamasis „Į draugus vargonininkus“: „<...> kambarys ir valgis per mėnesį – 12 rub., už lekcijas p. Naujaliui – 10 rub., arbata ir šviesa – 10 rub. Tai per mėnesį išlaidų 40 rub., be knygų. Kol išsilavins geru vargonininku išleis 1000 rub., o kunigai to mokslo nebrangina ir nori, kad vargonininkai būtų jų pastumdėliu“.³⁹ Tiesa, vėliau kursai tapo prieinamesni. Pavyzdžiui, 1925 m. į šiuos kursus atvyko 33 vargonininkai. Buvo dėstoma liturgika ir vargonavimas, choralinis giedojimas, muzikos teorija, harmonija, dirigavimas, skambinimas fortepijonu, o papildomas paskaitas skaitė ir kun. A. Sabaliauskas.⁴⁰ Galima tik spėti, kad jis nepraleido progos ir paagituoti vargonininkus rinkti dainas su melodijomis.

1909 m. pradėtas leisti kasmėnesinis laikraštis „Vargonininkas“, kurio pagrindinė misija – išlaikyti bažnyčios tautiškumą, gerinti vargonininkų muzikinį lygį bei socialinę padėtį. Netrukus jame pasirodęs LMD dainų rinkimo komisijos (kreipėsi Eduardas Volteris, kun. J. Naujauskas) raginimas rinkti tautines gaidas, vargonininkams akivaizdžiai skiria svarbią vietą šiame darbe: „Iš jūsų, gerbiamieji, luomo nes ištikro šiame darbe vargonininkai, sulig komisijos giliausio įsitikinimo, gali užimti labai žymią vietą.“⁴¹ Prašoma darbo imtis nedelsiant ir susitelkti, jei įmanoma į melodijas, o tuo tarpu klebonas

³⁸ Strazdaitė Ziberkienė A., *Lietuvos muzikos paveldo tyrimai. Valstybingumo idėjos ir religinis paveldas*, Kaišiadorys, 2019, p. 74.

³⁹ Kaunietis, Vargonininkų kursai, *Muzika*, Klaipėda, 1925, Nr. 5, p. 114.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Volteris E., sekretorius Kun. Naujauskas J., Dainų rinkimo komisijos atsišaukimas į p.p. vargonininkus, *Vargonininkas*, 1910, Nr. 1, p. 1.

– komisijos užmanymu, užrašintų tekstus: „Ne kažin kokių sunkių veikalų nuo Jūsų reikalaujama. Nevienas klebonas arba kamendorius (vikaras), gavęs nuo komisijos užkvietimą į tą pat darbą, pasirūpįs užrašinėti dainų tekstus, bet budamas muzikoje profanes kreipsis prie Jūsų, kad užrašytumėte melodijas, nuo ko meldžiami neatsisakykite. Kai kuris iš jūsų gal pastebėsite, jog apielinkėje niekas neužsiiminiuje dainų rinkimu, tuomet atsieis, nepaisant niekieno pagalbos, rinkti tekstus ir melodijas, t.y. vienam visoje apielinkėje visą darbą atlikti, kurio meldžiami neišsigąskite dėl tėvynės garbės ir visuomenės labo.“⁴² Įsigilinus į to meto vargonininkų socialinę padėtį bei dažnai prastus santykius su klebonais, dėl tokio bendro darbo galėjo kilti ir bėdų, juolab, turint omeny, kad vargonininkams dažnai tekdavo atlikti kitas su bažnyčios veikla susijusias funkcijas: vesti surašymų knygas ar net duobkasiu, reikalui esant, pabūti. Taip pat, kunigai vargonininkus apkraudavo ir savo ūkio darbais – daržų, bičių priežiūra ir pan., dėl ko ir kildavo nesutarimai.⁴³ Vargonininkai retai kada ilgai užsibūdavo vienoje parapijoje; jei tikėsime Vargonininko kalendoriaus (1913 ir 1914 m.) duomenimis, „Dauguma vargonininkų nuolat migravo; vienoje bažnyčioje padirbėję 1 – 3 metus, leisdavosi į pelningesnes parapijas“.⁴⁴ Tai galėjo apsunkinti ir melodijų rinkimą, ir bažnytinių chorų subūrimą bei vadovavimą jiems. Skurdas lėmė ir labai nedidelį vargonininkų, galėjusių mokytis J. Naujaliao kursuose, skaičių. Minėtame leidinyje vargonininkai skųsdavosi, kad dėl mažo atlyginimo ir kunigų atmetimo požiūrio į jų profesiją, negali vyksti tobulintis į kursus.

O kokios buvo vertinamos vargonininko savybės? 1915 m. vienas kunigas Č. Sasnauskui siuntė laišką, su prašymu surasti vargonininką į jo parapiją: „Reikalingas vargonininkas-zakristijonas nuo rugsėjo 1 d. Sąlygos tokios: nevedęs, apysenio amžiaus, gražaus balso, gerai mokąs muziką, blaivus, ramaus būdo, mokąs lenkų ir lietuvių kalbos, mokąs zakristijonauti, chorą vesti, raštinės darbus. Darbo labai mažai, atliekamo labai daug. Pajamų jokių, atlyginimo 30 rublių mėnesiui, kambariukas, šviesa, be valgio; liudymas privalomas. Kelionės išlaidos savo „rizika“.⁴⁵ Įdomu pažvelgti ir kaip patys vargonininkai prisistatydavo. 1911 m. nežinomas vargonininkas bandė rasti darbą, parašęs skelbimą „Aušroje“, o prisistatė jis taip: „mokąs gerai vesti chorą ir kanceleriją, turįs gerą

⁴² Ibid.

⁴³ Laikraštis *Vargonininkas*, Vilnius, 1909 – 1910.

⁴⁴ Gudelis R., *Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: Raidos ir raiškos problemos (XIX a. II pusė – XXI a. pradžia)*, Kaunas, 2009, p. 14.

⁴⁵ Laiškas Č. Sasnauskui, *Muzika*, 1925, Klaipėda, Nr. 5, p. 119.

balsą, blaivus, vedęs, su maža šeimyna, ieško tinkamos vietos. Turi gerus paliudijimus“.⁴⁶ Vesti bažnyčios kanceliariją tikrai reikėjo ne retam vargonininkui, o maža šeima liudija mažesnes išlaikymo išlaidas, juk atlyginimą kunigai dažnai mokėdavo atkreipdami dėmesį ir į šį aspektą, tad geriausia, sprendžiant iš kunigo laiško, jei vargonininkas šeimos visai neturi. Ir nors kunigo laiške rašoma, kad darbo parapijoje nedaug, galima spręsti, kad skirtingų funkcijų vienam žmogui tikrai tekdavo atlikti nemažai.

Nereikėtų pamiršti apie šios profesijos vyrų rūpesčius spaudos draudimo laikotarpiu platinti ir slėpti nelegalią Lietuvišką spaudą (neretu atveju vargonuose ar bažnyčių varpinėse), organizuoti nelegalius chorus. Štai vienas Ukmergės krašto vargonininkas Petras Kavaliauskas 1899 m. buvo kaltinamas tuo, kad naktimis mokė Ukmergės chorą lietuviškų dainų, aiškinęs, kad „visiems išmokus dainuoti bus galima atgaivinti Lietuvą tėvynę“.⁴⁷ Už tai jis buvo nubaustas 14 d. arešto policijos areštinėje. Turint omeny, kad vargonininkai gaudavo itin mažas pajamas iš bažnyčios, nenuostabu, kad daugelis vietoj muzikinio tobulinimosi rinkdavosi papildomą krautuvininko ar darbininko kelią, nepriklausomybės metais, kaip jau buvo minima tekste – mokytojo. Kaip teigiama Lietuvos muzikos istorijoje, pirmaisiais nepriklausomybės metais net 90 proc. Visų Lietuvos muzikos mokytojų buvo būtent vargonininkai.⁴⁸

Sunkios vargonininkų gyvenimo sąlygos tikrai neskatinio imtis papildomų švietėjiškų darbų, tad svarbus atskaitos taškas vargonininkų gyvenimo gerinime – 1907–1914 m. veikusi Šv. Grigaliaus vargonininkų draugija. Draugija leido tiek minėtą laikraštį „Vargonininkas“⁴⁹, tiek panašios pakraipos kalendorių „Vargonininkų kalendorius“⁵⁰. Tiesa, po karo draugija atsikūrė jau Šv. Cecilijos vardu, o įstatuose, kaip vienas svarbiausių tikslų, šalia pareigos skleisti bažnytinės muzikos idealus, yra paminėtinas ir toks: „Globoti ir tobulinti liaudies tautinę kūrybą“⁵¹ o tai atsispindėjo darbuose bei leidžiamuose leidiniuose. Draugija, su J. Naujaliu priešakyje organizavo ir vargonininkų kursus, o taip pat turėjo planą įsteigti vargonininkų mokytojų seminariją su internatu, tačiau vis tik tokiu pavadinimu seminarija nebuvo įkurta.⁵²

⁴⁶ Skelbimas *Aušroje*, 1911, Nr. 5, Gruodžio 8 d. p. 20.

⁴⁷ Talutytė S.; Adomonytė R., *Lietuviškos spaudos draudimo metu Ukmergės krašte gimę, gyvenę ar veikę knygnešiai bei slaptų mokyklų mokytojai (daraktoriai)*, Ukmergė, 2012, p. 53.

⁴⁸ *Lietuvos muzikos istorija, I knyga. Tautinio atgimimo metai. 1883 – 1918*, Vilnius, 2002, p. 162.

⁴⁹ *Vargonininkas*, red. J. Naujalis, Kaunas, 1909 – 1910, 1933 m.

⁵⁰ *Vargonininkų kalendorius*, red. J. Naujalis, Kaunas, 1913 – 1914.

⁵¹ *Šv. Cecilijos Draugijos Bažnytinei Muzikai ugdyti Lietuvoje įstatai*, Kaunas, 1929, p. 2, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/recordDescription/KVB/C130000487607>, žr. 2020.02.08.

⁵² Kaunietis, Vargonininkų kursai, *Muzika*, 1925, Nr. 5, p. 114.

Būta ir daugiau atsišaukimų į vargonininkus dainų užrašymo klausimu. Tiesa, ne visad yra paprasta išsiaiškinti autorystę, nes iki spaudos atgavimo dažnas pasirašydavo pravarde ir reguliariai ją keisdavo. Kaip ten bebūtų, vienas daugiau pasakančių raginimų rinkti liaudies dainas teigia: „Laikui bėgant, ypač komunikacijai, papigus ir išeivystei iš Lietuvos pasididinus, nyksta senovės papročiai ir pasitaikančios dainos (piesni okolicznosciowe) pradeda pranykti; moka jas šią-tę užsilikus senukė – bobelė. Vargonininkų priedermė tąsias senovės liekanas palaikyti, beveik pražuvusias surasti”⁵³, o surašius, teigia, išmokyti gražiai lietuviškai dainuoti ir choras.⁵⁴ Tad vargonininkų užduotis buvo dvejopa: pirma, atkurti, t. y. užrašyti melodijas, antra, prikelti naujam gyvenimui, t. y. organizuoti choras ir kartu dainuoti, skleisti tas melodijas. Ir išties, neretai jie vykdė abi šias užduotis. Spauldoje dažnai buvo giriami chorai ir vargonininkai, kėlę bažnytinės muzikos lygį: 1913 m. „Aušroje” galima rasti pagiriamuosiu žodžius Kuktiškių, Kietaviškių, Jiezno, Šešuolių vargonininkams už sėkmingą chorų steigimą,⁵⁵ Žiežmarių vargonininkui p. Buožui už jo darbštumą ir kt.⁵⁶

Patys provincijų vargonininkai, būdami toliau nuo pagrindinių veikėjų, labiausiai išsilavinusių ir Vilniuje dirbusių vargonininkų inteligentų būrimosi centrų, taip pat siūlydavo idėjas, kaip palengvinti dainų su melodijomis užrašymą, klausdavo įvairių dalykų dėl techninių užrašymo reikalų ir kitų kylančių problemų. Štai Veliuonos vargonininkas „Viltje” tikino norįs surinkti Veliuonos krašto melodijas, kurių žodžius jau užrašęs A. Juška,⁵⁷ o vargonininkas Petras Mažylis, tame pačiame laikraštyje reiškėsis kaip *Dievo muzikantas*, siūlo, pavyzdžiui, vargonininkams pirmiausia patiems išmokti dainas ir tada jas užrašinėti prie instrumento; jų padėtis sodžiuje susisiekti su dainininkais, pasak jo, labai palanki. O muzikas, kompozitorius, chorų organizatorius S. Šimkus šiuo klausimu manė kiek kitaip: ragino vargonininkus būti ne tiek surašinėtojais, kiek dainininkais, t. y. – išmokti iš senų žmonių ir vėliau dainuoti profesionaliems užrašytojams.⁵⁸ Tiesa, Šimkaus pažiūros, melodijų užrašymo klausimu, panašu, kito dažnokai ir buvo ne kartą kritikuojamos kitų skatintojų ir „profesionalų“. Panašių diskusijų ir minčių dėl vargonininkų kvalifikacijos trūkumo galima rasti nemažai, tad

⁵³ Meškus (slapyvardis), Ką galėtų nuveikti vargonininkai?, *Vargonininkas*, 1909, Nr. 1, p. 4

⁵⁴ Ibid, p. 5.

⁵⁵ *Aušra*, 1913, Nr. 2., Nr. 4.

⁵⁶ Ibid, Nr. 16.

⁵⁷ Kumetis J., Apie dainų melodijas ir jų rinkimą, *Viltis*, 1910, Nr. 60, Gegužės 27 d., p. 2.

⁵⁸ Mažylis P., Šimkus S. Dėl dainų gaidų surašinėjimo, *Viltis*, 1911, Nr. 58, gegužės 22 d., p. 2.

šiam darbe nemažai kalbama apie konkrečius ir aptariamuoju laikotarpiu reikšmingus techninius užrašymo pasiūlymus, instrukcijas.

Vertėtų paminėti, kad šalia įvairių atsišaukimų ir raginimų vargonininkams ir kitiems rinkti liaudies melodijas, būta ir kritikos šiems užmojams. Štai jau tuomet gan garsus rašytojas, dėstytojas ir politinis veikėjas Vincas Krėvė-Mickevičiaus (1882–1954), nors pats vasaromis rinko dainas (tiesa, tik tekstus) bei padavimus, šaipėsi iš kai kurių žmonių pasisakymų. Jo laiškas kolegai Liudui Girai (1884–1946) atspindi skeptiškas pažiūras dėl melodijų užrašymo, o tautosakos nauda matoma tik literatūros tyrimų kontekste: „Pas jus ten rengiasi žmonės gaidas užrašinėti. Net aukas renkate dėl neturtingų kompozitorių. Dievai mano!“, o kaip tik tuo metu gaidų užrašymo klausimą iškėlęs kunigas Adolfas Sabaliauskas (1873–1950) yra lengvai pašiepiamas: „Kokis ten kunigėlis apskelbė „Vilty“ atsišaukimą, ka būk tai vargonininkai ir kiti menko mokslo žmonės blogai užrašinėja dainas, per tai ragina jaunuomenę [studentus, rodos], kad ji užrašinėtu. Mokslavysis.”⁵⁹ Minėtame straipsnyje A. Sabaliauskas atkreipia dėmesį į skurdų archyvą ir ištis, ragina remti studentiją, kad jie per atostogas, grįžę į savo gimtuosius kaimus, galėtų užsiimti šiuo darbu.⁶⁰ Šie Krėvės pasisakymai paskutiniame skyriuje įgaus dar ir kitokį kontekstą. O Sabaliausko mintis remti studentiją, kad jie atostogų metu, savose apylinkėse, galėtų rinkti dainas, atsispindėjo ir praktiškai: tokia tendencija tikrai vyravo visą pirmąją XX a. pusę ir vėliau.

Vienas žymiausių to meto muzikos pedagogų, kurio veikla šiame darbe ne kartą minima, vargonininkas, kompozitorius, pedagogas Juozas Žilevičius itin skatino Klaipėdos muzikos konservatorijos studentus rinkti liaudies dainas. Mokiniai per kelerius metus surinko ir jam suvežė net 600 liaudies dainų su melodijomis. Didžioji jų dalis neišliko. Kaip jis rašė 1925 m. ėjusiame žurnale „Muzika“, kurį pats leido ir redagavo, konservatorijos auklėtiniai buvo didžiausi jo pagalbininkai renkant dainas su melodijomis: „Klaipėdos Konservatorijos Kapelos auklėtiniai, kurių yra apie septyniasdešimt iš įvairių Lietuvos vietų, Kalėdų, Velykų ir vasaros atostogų metu rinks ir užrašinės liaudies dainas – žodžius ir melodijas. Per penkerius metus, spėjama, bus surinkta tuo būdu keletas tūkstančių dainų, kurios paskiau bus atspausdintos. Tai bus Kapelos auklėtinių kelių metų bendro darbo vaisius – naujas mūsų liaudies dainų rinkinys./Praeitų Kalėdų atostogų metu buvo jau padarytas bandymas šiuo būdu (suprantame, kad šis būdas yra rinkti dainas

⁵⁹ Krėvės V., *Laiškai, Literatūra ir kalba*, t. 17, Vilnius, 1981, p. 43 – 44.

⁶⁰ Sabaliauskas A., *Apie dainų rinkimą, Viltis*, Nr. 31 (516) 1911, p. 3.

atostogų metu – aut. past.) dainas rinkti, ir auklėtiniai po atostogų atvežė iš įvairių Lietuvos vietų apie 400 liaudies dainų, kurios dabar jau peržiūrimos, tikrinamos ir tvarkomos.⁶¹ Taip pat pabrėžiama, kad surinktos dainos labai praverčia muzikos mokymo tikslais: „Tarp kita ko, liaudies dainos teorijos ir solfedžio pamokose imamos pavyzdžiais ritmui, intervalams ir muzikos frazėms aiškinti“. Tai – naujas aspektas dainų rinkimo funkcinio požiūriu. Tiesa, daraktorių mokyklose pagrindinė muzikos mokymo priemonė taip pat buvo liaudies dainos. Kaip teigiama „Lietuvos muzikos istorijoje“: „Muzikos pamokose ypač daug dėmesio „daraktoriai“ skyrė lietuvių liaudies dainoms. Mokomasi buvo iš K. Aleknavičiaus knygos „Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės“, taip pat buvo naudojasi iš rankų į rankas keliaujančiais, perrašinėjamai A. Strazdo ir A. Vienažindžio dainų rinkiniais.“⁶²

Vargonininkai dažnai tapdavo pagalbininkais ne tik kunigų – rinkėjų, bet ir keliaujančių rinkėjų. Nemažai vargonininkai pasitarnavo V. Krėvei-Mickevičiui, aktyviai rinkusiu dainas Dzūkijos krašte. Kadangi Krėvė-Mickevičius užrašinėjo tik tekstus, melodijoms užrašyti pasitelkdavo vietinius vargonininkus. Keletas tokių atvejų aprašyti 1909 ir 1911 m. laikraštyje „Viltis“, pavyzdžiui, apie E. Volterio darbą su vargonininku Vašeliu: „Prof. Volteris su Kijevo universiteto praktikantu V. Mickevičiumi Merkinės apylinkėse užrašinėjo fonografu Dzūkų dainas. Užrašė apie 60 dainų. Taip pat Krėvė-Mickevičius su vargonininku Vašeliu rinko dainas ir melodijas Marcinkonyse. Užrašė iš bobučių apie 20 dainų ir dvi raudas. V. Mickevičius turi užrašęs daugiau kaip 600 dainų“.⁶³ Po daugiau nei metų rašoma apie darbą su vargonininku Pijumi Adomavičiumi: „Vincas Mickevičius iš Subartonių (Merkinės parap.), kuris yra dabar Baku miesto realinės mokyklos mokytojas, turi surinkęs didžiausią savo apylinkėjų dzūkų dainų rinkinį, kurį išleidus būtų keli tomai. Tų dainų melodijas pasižadėjo surašyti vargonininkas Pijus Adomavičius.“⁶⁴ Ir iš tiesų, neretas atvejis, kada yra užrašomas dainos tekstas, o vėliau, jau kitas rinkėjas, dar kartą eidamas pas tuos pačius žmones, užrašo melodiją. Taip pat ir garsus to meto suomių mokslininkas R. A. Niemis (1869–1931), rinkdamas tautosaką Lietuvoje turėjo nemažai padėjėjų, tarp jų kunigai, teikę materialinę pagalbą, ieškoję daugiau dainų galinčių padainuoti pateikėjų, skolindavę arklius kelionėms ir vargonininkai, kartu vykę pas pateikėjus. Vienas tokių minimas Valkininkų vargonininkas

⁶¹ Žilevičius J., Naujas liaudies dainų rinkinys, *Muzika*, Nr. 1, 1925, p. 22.

⁶² *Lietuvos muzikos istorija, I knyga. Tautinio atgimimo metai. 1883 – 1918*, sudarė Danutė, Palionytė-Banevičienė, Vilnius, 2002, p. 158.

⁶³ *Viltis*. Nr. 86, Birželio 28 d. 1909.

⁶⁴ Mickevičius-Krėvė V., Merkinės dzūkų dainos. *Viltis*. Nr. 122, lapkričio 2 d., 1910.

Balys Valušis: „Vietos vargonininkas Balys Valušis buvo didelis dainos mėgėjas. Niemis į Valkininkus atvyko su E. Volteriu profesoriumi, kuris ir fonografą turėjo, Krėve Mickevičiumi ir St. Šimkumi. Volteris ir V. Krėvė-Mickevičius po dviejų dienų išvyko, o Šimkus dar porai savaitių liko. <...> Dainininkes kviesdavę ir į Kleboniją arba važiuodavę į kaimus: arklį visuomet duodavęs klebonas; važiuodavę dviese su Valušiu. Moterys ir pradžių nepasitikėdavę, manydavo, kad išjuokia, prašydami senų dainų; vėliau apsipratę ir įsidrąsinę. Vargonininkas tik suorganizuodavęs, o užrašinėdavęs pats Niemi's.”⁶⁵ Niemio kelionių metu kaimo žmonės jau laukdavo profesoriaus ateinant: kunigas būdavo juos informavęs ir papasakojęs, koks žmogus pas juos lankysis. Tad tautosakos rinkėją kartais sutikdavo jei ne tikras viso sodžiaus koncertas, tai bent jau vaišėmis padengtas stalas: „Viename kaime, Sviliuose, profesorių pasitiko daug žmonių į vieną ūkininko kiemą suėję, kur laukė savotiškas koncertas – ir orkestras ten buvo, ir skudučių, ir kanklių muzika, ir net sutartinės. Ir viename kieme viskas. Klausydamasis skudutininkų profesorius: Kaip gaila, kad aš fonografo neturiu! <...> Susirinko jie visi į vieną vietą, nes jau buvo kun. Kemėšo informuoti apie garsų svečią iš užsienio, tai ne tik su muzika pasitiko, bet ir vaišes ištaisė.”⁶⁶ Šiuos vaizdžius aprašymus iš R. A. Niemio kelionių po Vabalninko apylinkes paliko tuo metu šešiolikmetis mokinys, būsimas kunigas ir poetas Kazys Žitkus.

Taigi vargonininkai išryškėja kaip chorų vadovai ir lietuviškų vakarų organizatoriai, tiek užrašinėję melodijas, tiek prikėlę naujam gyvenimui; kaip kitų rinkėjų – kunigų ar keliaujančių rinkėjų pagalbininkai; kaip lietuviškos spaudos platintojai bei mokytojai; kaip kompozitoriai; kaip tautosakos, dainų su melodijoms rinkėjai. Visus šiuos darbus vargonininkai dirbo nepaisant dažnai sunkių socialinių sąlygų, prastos finansinės situacijos, prastų santykių su kunigais ir daugelio papildomų darbų, kuriuos turėjo nudirbti bažnyčios „ūkyje”. Šios profesijos žmonės tapo atspirtis būsimoms kompozitorių, muzikų kartoms, o taip pat iš vargonininkų išaugo ir ne viena mokytojų karta.

1.2. Rinkėjai – kunigai.

Turbūt nesuklystume sakydami, kad daugiausia melodijų surinkę ir aktyviai, šalia pagrindinės pareigos – kunigystės šią veiklą vykdę kunigai yra Adolfas Sabaliauskas,

⁶⁵ Sabaliauskas A., Kaip prof. Niemis rinko Lietuvoje tautosaką., *Tautosakos darbai*, t. I, 1935, p.53.

⁶⁶ Žitkus, K., Profesorius Niemi's Vabalninke, *Tautosakos darbai*, t. 1, 1935, p. 62.

Petras Bieliauskas (1883 – 1957) bei Teodoras Brazys (1870 – 1930). Būtent kunigai dažnai buvo matomi kaip pagrindiniai galimi tautosakos rinkėjai, o seminarijose dar ir nuosekliai mokomi muzikinio rašto. Šiame skyriuje gilinamasi ne tiek į jų nuveiktus darbus ar smulkias biografijas (nors visai be to neapsieta), tačiau pirmajame plane išryškėja dienoraščiuose ir kituose šaltiniuose pateikti su melodijų rinkimu susiję dalykai.

Adolfas Sabaliauskas yra geriausiai žinomas kaip kunigas rinkėjas dėl kelių dalykų: artimos draugystės su suomių mokslininku A. R. Niemi, aktyviai tyrinėjusi lietuvių dainas lyginamiesiems tyrimams atlikti, suomių epo „Kalevala“ vertimu į lietuvių kalbą, sutartinių „atradimų“. Taip pat labai svarbūs jo instrumentinės muzikos užrašymai ir įžvalgos apie jų kilmę ir raidą. Dr. Rūtos Žarskienės duomenimis, Sabaliauskas buvo pirmasis, ėmęs tyrinėti šiaurės rytų Lietuvos muzikos instrumentus, instrumentais atliekamą muziką. O tai, kad jis pats buvo kilęs iš to krašto ir pažinojo vietinės muzikos subtilybes, gebėjo užrašyti melodijų transkripcijas, duomenis daro patikimus ir autentiškus.⁶⁷

Šis veikėjas, būdamas kanauninku, turėjo ypatingą prieigą ir kaimo žmonių autoritetą, tačiau, žvelgiant iš kitos pusės, ši jo padėtis galėjo lemti ir žmonių santūrumą, didesnę atranką kūrinių, kuriuos dera dainuoti ar sakyti kunigui ir kurių ne. A. Sabaliauskas buvo nustebęs, kuomet išgirdo, kad prof. R. A. Niemiui pavyko užrašyti taip vadinamų „nepadorių“ dainų – pačiam žmonės tokių niekad nedainuodavo.⁶⁸ Tokia tendencija, matyt, lydėjo ne vieną kunigą – rinkėją. Ir ne vien kunigą, o ir apskritai ne retą inteligentą. Taip pat ir folkloristas Jonas Balys, pasakodamas apie fonografu užrašytas maldeles, prisimena tokį nutikimą: „Gana įdomi maldelė į jauną mėnulį, kur minima ir Perkūno karalystė, nors sakytoja į plokštelę ilgai nesiryžo sakyti žodžius „Perkūno karalystė“, nes tai esanti nuodėmė, ir norėjo juos pakeisti į „dangaus karalystę“, tačiau įprašyta ir įtikinta, kad nuodėmės nebus, pagaliau paliko po senovei“.⁶⁹ Išėjus buvo ne tik stengtis įtikinti pateikėjus, tačiau ir susirasti tarpininkus, kuriems būtų lengviau prieiti prie žmonių: tai galėjo būti prasilavinę valstiečiai, kalviai, siuvėjai ar tie patys vargonininkai. Žymus tautosakos rinkėjas, žurnalistas, poetas Mečislovas Davainis-Silvestraitis savo dienoraštyje taip pat dalijosi panašiais pastebėjimais: „Kadangi liaudis nepasitiki

⁶⁷ Šimonytė-Žarskienė R., Adolfas Sabaliauskas – pirmasis lietuvių liaudies instrumentinės muzikos tyrinėtojas, *Žiemgala*, 2015, Nr. 1, p. 40, [interaktyvus]: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20151/adolfas-sabaliauskas-pirmasis-lietuviu-liaudies-instrumentines-muzikos-tyrinetojas>, žr. 2022.05.13.

⁶⁸ Ūsaitytė J., Aukusti Roberto Niemi Dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas, *Tautosakos darbai*, t. XXXVII, 2009, p. 37, [interaktyvus], http://www.lti.lt/failai/06_Usaitytes.pdf, žr. 2020.04.15.

⁶⁹ Petrikaitė J., Zenono Slaviūno ir Jono Balio radijo paskaitos apie tautosaką, *Būdas*, 2019, Nr. 3, p. 47.

inteligentiškesniais žmonėmis ir nepasakoja jiems savo legendų bijodama pašaipos ir nuostabos, tai aš turėjau surasti iš valstiečių žmogų, kuris galėtų būti tarpininku renkant šią medžiagą.”⁷⁰ Šiuo atveju tarpininkais tapo siuvėjas Kazimieras Gvildis, vargonininkas Aleksandras Kelpša, valstietis Baltramiejus Demereckis – tie, kuriems dėl savo būdo ar profesijos ypač lengva prieiti prie žmonių. Būta ir priešingų atvejų. Štai A. R. Niemis, kuomet rinko dainas Dzūkijoje, kaip jam įprasta, pasikvietė pagalbininką. Tąkart, jau minėtą vietinį vargonininką Balį Valušį. A. Sabaliauskas, dalindamasis B. Valušio pasakojimais, aprašo „nepadorių” dainų užrašinėjimą taip: „Anot Valušio, klausinėdavęs ir nepadorių dainų. Tokiais atvejais prašydavęs Valušio išeiti ir vienas pats rašydavęs”.⁷¹ Galbūt taip elgėsi norėdamas sumažinti įtampą pateikėjoms: juk jis, atkeliavęs iš tolimos šalies tik trumpam, o štai vargonininkas gali ką negero pagalvoti, su juo reikės ir toliau gyventi vienoje apylinkėje. Tai rodo Niemi'o patirtį ir norą bet kokia kaina užrašyti jam reikalingą medžiagą. Taip pat galima būtų prisiminti dar 1875 metų Konstantino Tiškevičiaus kelionę Nerimi, kurioje, tais retais atvejais, kuomet pats rinko liaudies dainas, jis susidūrė su panašiomis problemomis: moterys ilgai nesutikę dainuoti lietuviškų dainų, esą tai nuodėmė. O kuomet viena iš jų galiausiai sutiko, tai turėjo būti jokių būdu ne vestuvinė; galbūt šiose dainose jai atrodė esant moraliai netinkamų motyvų.⁷² O štai pagyvenusiu amžiumi į atmintį P. Bieliauskui įsirežusi pateikėja Antanina Basijokienė visai nepasižymėjo kuklumu, net ir prie kunigo: „Kai sutinka nelabai kuklius žodžius dainoje, nesivaržydama juos cituoja, sako. Tai priešingas tipas Juršytei Uršulei (kitai pateikėjai – aut. past.)”⁷³ Tad būta įvairių atvejų.

Kunigas A. Sabaliauskas dainas pradėjo rinkti dar būdamas seminarijos studentas, savo gimtajame kaime – Krikščiuose, Biržų valsčiuje, pirmiausia iš namiškių ir giminių. Vėliau aktyviai šį darbą atliko visose parapijose, kuriose teko kunigauti – Kurše, Nemunėlio Radviliškyje, Pušalote.

Jis yra tuo pačiu ir tyrėjas, ir inteligentas, priklausęs LMD, vėliau – KTMRT (vienas steigimo iniciatorių), o galiausiai priklausė ir LTA muzikų tarybai. Žvelgiant į jo, daugiausia 1910 m. kartu su A. R. Niemiū užrašytos tautosakos rinkinį matome, kad tautosakos yra, jei skaičiuotume vienetais, beveik du tūkstančiai ir gan įvairių rūšių, o dainų melodijų vos kelios. Tiesa, vėliau gaidų būta jau gerokai daugiau, ypatingai –

⁷⁰ Davainis Silvestraitis M., *Dienoraštis 1904 – 1912*, Vilnius, 2020, p. 28.

⁷¹ Sabaliauskas A., Kaip prof. Niemis rinko Lietuvoje tautosaką, *Tautosakos darbai*, T. I, p. 53.

⁷² Tiškevičius K., *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius, 2013, p. 268.

⁷³ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, Vilnius, 2012, p. 405.

sutartinių melodijų. Tuo metu buvo paplitęs būdas užrašinėti diktuojant, o tai, pasak dr. Jurgitos Ūsaitytės, „paveikė dainų stilistiką – tekstų struktūrą, raišką, o gal net ir turinį.“⁷⁴ Skaitant tautosakos rinkėjų užrašus, prisiminimus galima atkreipti dėmesį ir į leksiką: vieni, ypač tie, kurie melodijų nerinko dažniausiai vartoja būtent žodį diktuoti, o tie, kurie užrašo melodijas – dainuoti. Tačiau ir antruoju atveju dažnai melodija užrašoma dainuojant, o žodžiams užfiksuoti pateikėjų prašoma juos padiktuoti.

Diktuoti dainą pateikėjams neretai būdavo iššūkis, reikėdavo vis iš naujo paniūniuoti nuo pirmojo posmelio, kad teisingai akurtų tekstą. Tokie atvejai atsispindi ir P. Bieliauskas dienoraštyje: „Reikia pastebėti, kad tai nepaprastos atminties senelė. Jos dainų tekstas daugumoje ilgas. Rašant kaip nori paklausk, ar iš pradžios, ar iš pabaigos, ar per vidurį, iš karto atpasakoja. Kitos kai susimaišo, būtinai turi ne kalbėti, bet dainuoti iš pradžios, kad savaime įprasti žodžiai pasisakytų. Ji tuo tarpu profesoriškai sugeba diktuoti, o tu tik suskubk rašyti.“⁷⁵ Kiti rinkėjai pastebėdavo, kad yra žymiai tiksliau ir reikėtų užrašyti žodžius pateikėjams dainuojant: „Dažnai dainininkė, atpasakodama dainą, suklysta, tuo tarpu to nepasitaiko, kuomet dainininkė dainuoja, todėl tiksliausiai pasiseka užrašyti tekstas dainininkei dainuojant“.⁷⁶ Tai, aišku, ne vienintelis dainų stilistiką galėjęs paveikti užrašinėjimo veiksnys. Pavyzdžiui, kvietimas pateikėjams kuo daugiau prisimokyti iš kitų ir tuomet jau atkeliauti pas rinkėją „profesionalą“ taip pat, be jokios abejonės, lėmė nemenkus pakitimus galutiniame variante.

Kunigas A. Sabaliauskas ilgą laiką pareigas ėjo vienoje parapijoje. Gal dėl to jam pavyko surasti ir Oną Smilgienę – vieną žymiausių tautosakos pateikėjų – ir iš jos užrašyti didelius kiekius dainų ir kitos medžiagos: 217 dainų (180 su melodijomis), 186 sutartines (118 su melodijomis), etnografinės medžiagos.⁷⁷ Toks didelis kiekis dainų, be abejo, buvo užrašytas per ilgą laiką, nuolat palaikant ryšius su pateikėja, einant kanauninko pareigas Nemunėlio Radviliškio parapijoje, kurioje ji ir gyveno. Kaip trumpoje autobiografijoje Sabaliauskas pasakoja apie pateikėją Smilgienę – „Nors jau buvo per 70 metų, bet buvo geros atminties, labai muzikali ir galėjo atsiminti šimtus dainų“, o užrašinėdavo dažniausiai ne pas pateikėją, tačiau klebonijoje: „Dažniausiai rudens ilgais vakarais ateidavo ji į kleboniją ir čia prie piano mes ištisas valandas dainuodavom ir aš

⁷⁴ Ūsaitytė J., Aukusti Roberto Niemio Dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas, *Tautosakos darbai*, t. XXXVII, 2009, p. 31 – 50.

http://www.ilti.lt/failai/06_Usaitytes.pdf [2020.04.15].

⁷⁵ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, Vilnius, 2012, p. 405.

⁷⁶ Mok. Alis, Liaudies dainų rinkimas, *Muzika*, Nr. 4, 1925, p. 84.

⁷⁷ Visuotinė lietuvių enciklopedija, [interaktyvus]: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Ona-Smilgiene-87804> [2020.05.13].

užrašinėdavau.”⁷⁸ Dabar reikšminga Zenono Slaviūno sudarytų sutartinių tomų dalis yra būtent Adolfo Sabaliausko surinktos iš minėtos pateikėjos.⁷⁹ Sabaliauskas teigė, kad dainų ir giesmių (šiuo atveju – sutartinių) užrašinėjimas labai skiriasi: jeigu dainas ne profesionalui įmanoma užrašyti išmokus atmintinai ir vėliau prie instrumento užrašant gaidas, tai toks dalykas yra neįmanomas su sutartinėmis: „Kad turėti atminty abu balsu, besipinančiu tarp savęs ir nuolatinėje synkopoje, delto reikia nepaprasto gabumo muzikoje. O tokios dovanos retos. Čia kito būdo nėra, kaip tik tuojaus giedant dainininkams vieną ir antrą balsą rašyti.”⁸⁰ Tad Sabaliauskas turėjo savo būdų gaidoms užrašyti tiek prie instrumento, tiek be jo. Apie sutartinių užrašymo sunkumus kalbėjo ir kunigas P. Bieliauskas, kuomet Švenčionių raj., Mociškių kaime, vestuvių metu užrašinėjo per šventę dainuojamų dainų ir giedamų giesmių melodijas. Pats, sakosi, pirmiausia paprašęs sutartinių: „Kai įsigieda, tai nežinia kur pradžia, kur pabaiga tos sutartinės. Visos keturios dainuoja. Tačiau ta tvarka, kad iš eilės vis viena ilsisi. Ir kuomet jos eilė ateina, vėl įstoja ir varo toliau. <...> Pamaniau sau, kad šitos sutartinės neišnarpliosiu ir neužrašysiu.”⁸¹ Taip pat jis gailėjosi neturįs aparato, suprantame, fonografo, kad galėtų šias sutartines tiesiog įrašyti. Minėtas būdas užrašinėti prie instrumento buvo patogus, tad naudojamas ir šio rinkėjo.

Iš įvairių pasisakymų spaudoje taip pat ryškėja A. Sabaliausko nuomonė, kad yra būtina atsilyginti ir pateikėjams: „Kad rinkti atsidėjus dainas, reikia lėšų pragyvenimui, kelionei ir giesmininkams.”⁸², „rinkimas dainų, pasakų ir t. t. kaštuoja: pasakotojams ir dainininkams reikia dovanos duoti, arba pinigais mokėti.”⁸³ Apie konkrečius pavyzdžius, ar pats mokėdavo pinigus pateikėjams ir kiek – nekalbama, tad galima tik spėti, kiek užsidirbo, pavyzdžiui, Ona Smilgienė, padainavusi jam šitokią galybę dainų. Tiesa, mokėti galėjo tik prakutę rinkėjai, dažniausiai, kunigai. Apie padėką ir atlygį pateikėjams mini ir P. Bieliauskas savo itin daug detalių atskleidžiančiame dienoraštyje: „Turėjau pasiryžimą už padainuotas dainas primokėti kam pusę zloto, kam daugiau pagal jų turtą”, o kuomet pasitaikė ne itin „produktyvus” užrašinėjimas, sako: „<...> nežinojau, kaip pasielgti. Penkių žmonių diena sugaišta (jų viena nei vienos dainos nedavė), arklys smaksojo prie

⁷⁸ Niemi A. R., *Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis, Vilnius, 1996, p. 707.

⁷⁹ Slaviūnas Z., *Sutartinės*, Vilnius, 1958 – 1959, [interaktyvus]: <http://www.sutartines.info/slaviunas/index.php?veiksmas=rezultatai> [2020.05.13].

⁸⁰ Sabaliauskas A., *Dievo muzikontui, Viltis*, Nr. 67 (552), 1911, p. 1.

⁸¹ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, Vilnius, 2012, p. 396.

⁸² Sabaliauskas A., *Dėl dainų statistikos, Viltis*, Nr. 119 (604), 1911, p. 1.

⁸³ Sabaliauskas A., *Apie dainų rinkimą, Viltis*, Nr. 31 (516), 1911, p. 3.

tvoros ištisą dieną, be to dar ūkininkės. Galų gale daviau 25 zlotus ir paprašiau jų pačių pagal savo nuopelnus pasidalinti.“⁸⁴

Kunigas P. Bieliauskas nuo pat 1911 m. dirbo Vilniuje: politinės ir visuomeninės veiklos centre, neretai šalia kunigystės prisiimdamas įvairiausių veiklų ir pareigų. Priskaičiuojama, kad jis užrašė daugiau nei 3000 lietuviškų dainų su melodijomis⁸⁵ – „Man, kaip dainos mėgėjui, daugiau rūpėjo užrašyti dainų melodijas. Juk ar atgaus kada nors lietuviai Vilniaus kraštą, ar ne, o seneliai išmirs ir nusineš su savim mūsų gražias dainų melodijas į kitą pasaulį.“⁸⁶ Būtent Vilniaus krašto dainų likimas ir paskatino jį imtis šio darbo, juolab, kad Lenkijai okupavus Vilnių buvo propaguojama lenkiška kultūra. Dienoraštyje jis gan detaliai aprašė savo, kaip dainų rinkėjo kelią ir įvairiausius nutikimus, pokalbius su kitais rinkėjais bei pateikėjais. Nors dirbo Vilniuje ir nemažai dainų užrašė pačiame mieste, tačiau gan dažnai atostogų ar kitu metu keliaudavo ir į apylinkes. Taip pat, kaip ir, beje, kun. Teodoras Brazys, nemažai užrašė iš dar 1913 m. įsteigtos lietuvaikių Romos katalikių šv. Zitos draugijos narių. Draugija vienijo iš įvairių Lietuvos kampelių į Vilnių atvykusias dirbti moteris: teikė pašalpą ir dvasinę pagalbą,⁸⁷ o Vilniuje Zitietės dar buvo žinomos kaip lietuviškojo teatro populiariosios bei turėjo puikų chorą, kuriam ilgą laiką vadovavo kun. P. Bieliauskas. Pateikėjų jis surasdavo ir visai netikėtai: nuolat ieškojo progų ir prašydavo žmonių, kad jam atvestų dar galinčius ką „senoviško“ padainuoti. O kartais pateikėjai, nugirdę, kad kunigas užsiima tokia veikla, patys jį susirasdavo.

Rinkėjai kunigai turėjo privilegiją apsistoti pas vieną ar kitą pažįstamą kunigą, jo parapijoje, o pas pateikėjas taip pat dažnai vaikščioti nereikėjo; bent jau P. Bieliauskas ir kiti dažnai juos kviesdavo pas save, į bažnyčią ar į namus. Užrašyti daugiau melodijų P. Bieliauskui ne kartą padėjo ir tai, jog jis neapsiribodavo vienu apsilankymu ar susitikimu; esant reikalui palaikydavo ryšius su pateikėjomis ilgesnį laiką. tai buvo ir jo, kaip Zitiečių vadovo pareiga. Taip pat ir Lietuvių labdarystės draugijos komitete jam teko vienaip ar kitaip susitikti su atvykėliais į Vilnių darbo ieškoti. Kunigas nepasikuklindavo ir apie dainas paklausti: „<...>, paklausiau, ar ji kartais nemokanti lietuviškų liaudies dainelių. Pasisakė keletą mokanti. Tuomet užkviečiau ją pas save į namus ir vakare pradėdau darbą“.

⁸⁴ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, p. 417.

⁸⁵ Mareckaitė G., Kunigas Pranas Bieliauskas, *Pranas Bieliauskas „Dienoraštis 1920-1957*, p. 5.

⁸⁶ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, p. 395.

⁸⁷ Visuotinė lietuvių enciklopedija, *Zitietės* [interaktyvus]: <https://www.vle.lt/straipsnis/zitietes/>, žr. 2022.04.07

Per keletą dienų iš šios pateikėjos Gaidytės jis užrašė apie 50 melodijų.⁸⁸ Ką nors prisiminusi ji vis ateivo pas kunigą, o šis džiaugėsi savo kantrybe: „Jei aš ją ir pirmo nepasisekimo būčiau paleidęs, netekčiau kad ir keleto vertingų melodijų.“⁸⁹ Praktika kviestis pateikėjas pas save naudojos ne retas kunigas, o ir, pavyzdžiui, Jonas Basanavičius, stengdamasis išnaudoti kiekvieną progą, net ir sirgdamas užrašinėjo dainas, tiesiai iš savo lovos: „Sirgdamas rašė laiškus įvairiems adresatams ir užrašinėjo Marės Kazakevičiūtės atliekamas dainas. <...> *Gulėdamas lovoje parašiau iš tos pat Marės Kazakevičiūtės apie levą*“.⁹⁰ Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais praktiškai nebuvo kalbama apie dainų užrašymą natūralioje aplinkoje ir natūraliu dainos atlikimo metu. Daugiau dėmesio skiriama kiekiui bei fiksavimo tikslumui.

Dar viena P. Bieliauskui įsiminusi pateikėja, bene daugiausia dainų jam pridainavusi Sofija Tarailaitė Iš Matuizų kaimo, kuriai buvo tik 19 metų. Už dainas kunigas jai atsilygino ne tik pinigais, tačiau ir padėjo patekti į siuvimo mokyklą Vilniuje, taip pat įtaisė į vakarinius papildomus kursus. Įdomu tai, kad, kaip prisimena P. Bieliauskas: „Ji dar tuo buvo gera dainininkė, kad ateidama dabar pas mane atsinešdavo ir visų dainelių tekstą, surašytą sąsiuvinį, kas man pagreitino melodijų darbą, užrašymą. Na, aš jai irgi nelikau skolingas ir, kiek išgalėdamas, zlotais atsilyginau“.⁹¹ Šis rinkėjas tikrai ne visada turėjo laiko tekstui rašyti, kas visai suprantama apžvelgus jo plačią bažnytinę ir visuomeninę veiklą. Jis laikė savo didžiausiu darbu būtent melodijų užrašymą ir norėjo kaip įmanoma labiau išnaudoti šį gebėjimą. Tad tekstą neretai užrašydavo kas nors kitas. Kuomet 1932 m. dainų rinkėjas ir organizatorius Matas Untulis Rodūnės parapijietes iškvietė į Vilnių melodijoms užrašyti, dalį jų pasiuntė pas P. Bieliauską, kuris melodijas užrašė, tačiau žodžius reikėjo užifikuoti pačiam M. Untuliui. Dalį šių moterų M. Untulis nusiuntė ir pas taip pat gerai žinomą melodijų rinkėją Juozą Jurgą, kurio užrašytas melodijas po poros metų vertino ir M. Untuliui teigiamus vertinimus parašė P. Bieliauskas: „Darbas jam galima pavest. Iš keliolikos užrašytų tik viena yra spausdinta Kun. T. Brazio rinkinėly.“ Tiesa, vienoje dainoje jis pastebėjo netikslumų, bet „tai menkniekis ir galima to neimti domėn.“⁹²

⁸⁸ Ibid., p. 397.

⁸⁹ Bieliauskas P. *Dienoraštis 1920-1957*, p. 397.

⁹⁰ Raila E., *Lietuvystės Mozė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*. Vilnius, 2019, p. 283.

⁹¹ Ibid., p. 399.

⁹² LTR, LMD III 80, *Kunigo Prano Bieliausko laiškas Matui Untuliui*, [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=11770&foto=LMDI%2FLMDIII_080%2FLMDIII_80-03.jpg&fbclid=IwAR1GyUGERjG1ZD41amcPiy8fjuH8vv_DAWVOwJuQcCwfcs5raFlPeK0BBs, 2022.04.10.

Galima išskirti dar vieną aspektą: XX a. pradžioj viena gausiausių religinių organizacijų buvo tretininkai (dabar – pranciškonai pasauliečiai) ir tiek P. Bieliauskui, tiek kitiems rinkėjams, teko susidurti su jų nenoru dainuoti dėl susiklosčiusių šios bendruomenės elgesio normų. Tad kartais buvo itin sunku tretininkės moteris prisikalbinti padainuoti: „Po to, kai aš ją įtikinau, sutiko padainuoti su ta sąlyga, kad niekas negirdėtų, kai ji dainuos, ir niekas nežinotų. Kitaip ji bus draugių išjuokta ir išbarta. <...> Ji dar vis dairėsi, ar nėra ko nors klebonijoje užsislėpusio ir ar toli jau bus nuėjęs Milašius. Paprašęs jo apžiūrėti visus klebonijos tuščius kambarius pats apėjau aplink namą ore. Galų gale dargi skylutę nuo rakto duryse susukęs popierį užkimšau, kad kas negirdėtų dainuojančios.“⁹³ Tad P. Bieliausko palikti dienoraščiai yra ypatingai įdomus ir iki smulkmenų jo, kaip rinkėjo darbą atskleidžiantis šaltinis bei šaltinis, leidžiantis pamatyti dažnai nematomas rinkimo situacijas ir kontekstus. Aišku, šis kunigas yra unikalus savo atsidavimu melodijų rinkimo darbui: tiek per atostogas, kurias turėjo itin retai, tiek pavaduodamas ne vilniečius kunigus, tiek kelionių ar kasdienio darbo metu ieškojo ir rasdavo progų užrašyti kuo daugiau vertingų melodijų. Kaip ir daugelis kitų, kaip įprasta tam laikui, negaišo laiko „nevertingoms“, ne itin senoms melodijoms rašyti ar užrašinėti jau girdėtas dainas iš skirtingų pateikėjų. Tačiau visuomet turėdavo popieriaus užrašinėti gaidoms ir stengdavosi išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią progą.⁹⁴

Ne mažiau atsidavęs buvo ir kunigas T. Brazys, didžiąją savo gyvenimo dalį dirbęs ir kūręs Vilniuje. Jis aktyviai reiškėsi visuomeninėje veikloje, sprendė ne tik bažnytinius, muzikinius, bet ir politinius klausimus. Jo gyvenimo istorija šio skyriaus kontekste įdomi tuo, kad jis buvo ir vargonininkas, ir kunigas, ir kompozitorius. Kaip rašo Živilė Ramoškaitė, pramokti muzikos jam padėjo vietinis vargonininkas, kuris vienintelis apylinkėse turėjo fortepijoną ir metams bėgant pasiėmė Brazį savo pagalbininku. O galiausiai ir kunigas, pamatęs jo gabumus, išsiuntė mokytis į Kauną.⁹⁵ Čia galima pridėti ir išsamesnius T. Brazio muzikinio kelio komentarus. Jo biografija ir muzikinė veikla išsamiai aprašoma J. Tumo-Vaižganto, paskelbta tuoj po T. Brazio mirties. Iš ten sužinome, kad: „vargonuot ėmė mokytis dar vaikas, ten pat Pabiržėje iš vargonininko girtuoklio, kurs vienas visoje apylinkėje teturėjo fortepijoną. Rodė didelį gabumą skambinti, gražiai giedoti. Dar mažas pavaduodavo neblaivų vargonininką lydint

⁹³ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, p. 403.

⁹⁴ Ibid, p. 400.

⁹⁵ Ramoškaitė Ž., Apie Teodoro Brazio gyvenimą ir darbus, Teodoras Brazys. *Tautinės dainos. I tomas*, Vilnius, 2014, p. 19.

nabašninkus.“⁹⁶ Tai paliudija ir dažną girtuoklystės problemą vargonininkų tarpe, tad neveltui šio įpročio nebuvimas buvo kriterijus, kurį pabrėždavo tiek ieškantys darbo, tiek norintys įdarbinti vargonininką.

Daug apimanti T. Brazio, kaip melodijų rinkėjo, teoretiko, ir kaip kompozitoriaus, ir kaip visuomenės ir kitų sričių veikėjo veikla šiek tiek atsispindi kituose skyriuose, šiame atkreipiamas dėmesys į jo, kaip rinkėjo darbą. Muzikologės Živilės Ramoškaitės duomenimis: „Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomi du dideli rankraščiniai rinkiniai: LTR 205 ir LTR 443. Juose – 1358 dainos.“⁹⁷ Kaip ir iš dalies P. Bieliauską, taip ir T. Brazį aktyviau dainas rinkti paskatino politinės aplinkybės: pasirašęs politinį memorandumą už bažnytinių apeigų atlikimą lietuvių kalba okupacinei vokiečių valdžiai, jis susilaukė nemalonumų iš lenko Vilniaus arkivyskupijos administratoriaus kun. K. Michalkevičiaus. T. Brazys po šio nutikimo mėnesiui neteko teisės eiti kunigo pareigų, buvo atleistas iš profesūros, vikaro ir dirigento pareigų Katedroje, kuri garsėjo puikiai jo vedamu choru. Tad T. Brazys, manoma, būtent tuo metu, 1918–1919 m., užrašė didelę dalį dainų: būdamas kunigu Perlojoje, Kietaviškėse, Dauguose, mokytoju Merkinėje. Kaip rašė jo veiklą tyrinėjęs kraštotyrininkas Algirdas Butkevičius: „Čia, dviračiu arba pėsčiomis keliaudamas po dzūkų kaimelius, užrašė apie 2000 liaudies dainų.“⁹⁸ Jam, aišku, padėjo kiti kunigai, draugiškai jį priėmę savo parapijose ir nurodę, kur ir pas ką geriausia užrašinėti dainas, o P. Bieliausko dienoraštyje nurodyta dar ir tokia detalė: „Dabar J. E. Vyskupas Matulevičius galutinai pakeitė šį surėdymą (po minėtos nuobaudos nurodymą dirbti Stakliškėse – aut. past.) ir davė leidimą važinėti po visą Lietuvą dainas melodijas rinkti užrašyti.“⁹⁹ Vadinasi, T. Brazys galimai pats, nenorėdamas nei dirbti Stakliškėse, nei grįžti į seminariją profesoriauti, prašėsi keliauti į vis skirtingas parapijas ir taip, šalia pagrindinių darbų, užrašinėti dainas. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas yra išleidęs jau tris tomus T. Brazio surinktų dainų. Pirmajame – dainos, surinktos Kietaviškių, Semeliškių, Žiežmarių apylinkėse, antrajame – dainos, surinktos Merkinės apylinkėje iš Ievos Krukoniūtės, o trečiajame – dainos, surinktos Dzūkijoje, gautos iš kitų vietų.

⁹⁶ Tumas Vaižgantas J., Docentas Teodoras Brazys-Frey. *Mūsų tautosaka: humanitarinių mokslų fakulteto tautosakos komisijos leidinys*, 1930, t. II, p. 8(13), [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000037602> [2022.04.08].

⁹⁷ Ramoškaitė Ž., Apie Teodoro Brazio gyvenimą ir darbus, *Tautinės dainos. I tomas*, Vilnius, 2014, p. 18.

⁹⁸ Butkevičius A., *Teodoras Brazys. Bažnytinės muzikos kunigaikštis*, Vilnius, 2021, [interaktyvus]: <https://www.bernardinai.lt/teodoras-brazys-baznytines-muzikos-kunigaikstis/>, [žiūrėta: 2022.04.10].

⁹⁹ Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920-1957*, Vilnius, 2012, p. 20.

Apibendrinant galima teigti, kad kunigai turėjo geras ir, lyginant su kitais rinkėjais, savitas sąlygas dirbti tautosakos rinkėjų darbą. Dažnai turėdami šioji toki muzikinį išsilavinimą, o šiame skyriuje plačiau aptarti buvo ir profesionalūs muzikai, laikė savo pareiga užrašinėti liaudies melodijas. Jų pareiga dirbti šį darbą laikė ir kiti iniciatoriai. Kitaip nei dauguma rinkėjų vargonininkų, mokytojų, kompozitorių, mokslininkų ir kt., kunigų darbo specifika leido jiems vienoje vietoje praleisti daug laiko ir pažinti aplinką bei vietinius žmones. Tai veikė dvejopai. Kol tautosakos rinkimo darbai Lietuvoje dar buvo tik pradėję savo kelią, pateikėjams dažnai buvo keista, neįprasta ir nedrąsu dainuoti ar pasakoti, o ypač kunigams. Tad repertuaras sumažėdavo, atmetus visas netinkamas, „nepadorius“ kūrinis. Tačiau kunigo autoritetas neleido pateikėjams atsisakyti prašomiems padainuoti, ko negalima pasakyti apie kitų profesijų atstovus. Kunigai taip pat turėjo galimybę kviesti pateikėjus į bažnyčią, kleboniją ir ten patogiai, neretai prie instrumento, ne per vieną, o per daugelį susitikimų užrašyti dainas. Taip pat palanki buvo ir jų finansinė padėtis: kunigai galėjo atsilyginti pateikėjams, o tai taip pat buvo svarbu, ypač kalbant apie valstiečius vasaros metu – darbymečiu. Kita vertus, kunigai, kitaip nei keliaujantys rinkėjai, studentai ar kiti, galėjo užrašinėti bet kuriuo metų laiku.

2. DRAUGIJŲ VEIKLA IR MUZIKAI – PROFESIONALAI

2.1. Lietuvių mokslo draugija – naujas etapas dainų rinkimo istorijoje

LMD reikšmė istoriografijoje dažniausiai pažymima kaip labai svarbi tolesniam Lietuvos gyvavimui, valstybės kūrimuisi. Visų pirma, subrandinti pirmieji krašto politikai – jau pačią pirmą draugijos steigimo dieną į „ją įsirašė 8 būsimi signatarai (J. Basanavičius, D. Malinauskas, V. Mironas, A. Smetona, J. Smilgevičius J. Vileišis, J.Šaulys, K. S. Šaulys)“¹⁰⁰. Taip pat suteikta didelė paspartis švietimui, suburti Lietuvos ir kitų šalių inteligentai ir t.t. Aišku būta ir skeptiško požiūrio į tokios draugijos steigimą, grindžiant rimtų mokslininkų nebuvimu: „Lietuvių Mokslo Draugija? O kurgi tas mokslas, kurgi mokslininkai? (...) Tai ką gi, jis sau tą Draugiją įsisteigė? Svetimtaučiams akis apdumti?“¹⁰¹. Tačiau mokslininkų buvo, o LMD steigėjas ir dvidešimt metų be pertraukos jos pirmininku buvo dr. Jonas Basanavičius.

Tačiau dažnai pamiršamas dar vienas, ypač šio tyrimo rėmuose, svarbus dalykas. LMD sukūrė pamatą tautosakos rinkimui, kūrė mokslinį pagrindą, vystė supratimą apie tai, kaip turi būti užrašytos dainų melodijos, kurių surinko didelę ir vertingą kolekciją, dabar saugomą Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Jos aplinkoje atsirado ir dabar tokie vertingi pirmieji fonografo įrašai, kuriuos E. Volteris įteikė draugijai dar pirmajame XX a. dešimtmetyje.¹⁰² Tiesa, ir pats Jonas Basanavičius nemažai rūpinosi ne tik teoriniu, tačiau ir technologiniu tautosakos rinkimo aspektu: 1909 m., lankydamasis Berlyno Edisono fonografų draugijoje J. Basanavičius Lietuvių mokslo draugijai nupirko brangų fonografą, kurį tais pačiais metais jau naudojo išvykose į Garliavą ir kitur, demonstravo draugijos nariams, žodžiu, stengėsi į draugijos veiklą įtraukti naujovių.¹⁰³ Šis jo pirkinys ne tik tapo draugijos techninės bazės melodijų įrašymui pradžia, tačiau ir pastūmėjo LMD Dainų rinkimo komisijos (DRK) narius ir rinkėjus diskutuoti klausimais, kurie be fonografo nebūtų kilę ir vien jau tai buvo didelė pažanga.

¹⁰⁰ Šimanauskaitės I., VU IF bakalauro darbas, *Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų kolektyvinė biografija*, 2019, p. 33.

¹⁰¹ Biržiška V., *Dr. Jonas Basanavičius ir Lietuvių mokslo draugija. Sekmoji diena*, 1921, Nr. 39, Lapkričio 27d., p. 5.

¹⁰² Aleksynas K., *Būtina patikslinti: ne Basanavičius, o Volteris*, Tautosakos darbai, 2010.

¹⁰³ Raila E., *Lietuvystės Mozė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*, Vilnius, 2019, p. 273.

Kaip 1932 m. buvo rašoma žurnale „Vairas“, minint LMD įkūrimo dvidešimt penktąsias metines, „ji <draugija> žymiai pastūmėjo į priekį mūsų tautosakos darbą“, nors nei šioje srityje, nei kitose, „nesukūrė savo ypatingos mokslo mokyklos.“¹⁰⁴ Gal ir nesukūrė mokslinės metodikos, tačiau pradėjo kaupti archyvą, kuris buvo svarbus pirmiesiems rimtiems lietuvių tautosakos ar lyginamiesiems tyrinėjimams, pavyzdžiui, pasitarnavo suomių mokslininkui A. R. Niemiui (1869–1931), kurio lituanistiniuose raštuose sugulė nemažai iš šio archyvo paimtų lietuviškų dainų tekstų ir jų analizių.¹⁰⁵ Nors didžiausias A. R. Niemio bendražygis Lietuvoje buvo A. Sabaliauskas, jis palaikė ryšius ir su kitais draugijos nariais. 1910 m. buvo tapęs ir J. Basanavičiaus pakeleiviu, o turbūt būtent šis ir pasiūlė jam susipažinti su LMD esančiais lietuvių liaudies dainų užrašymais, nes suomių mokslininkas, atvykęs į Vilnių, kelias dienas studijavo dainas rankraščiuose.¹⁰⁶

Taip pat draugija į savo darbą pritraukė ir kitus užsienio mokslininkus lituanistus: vokiečių Adalbert Bezenberger (1851–1922), latvių Jānis Endzelīns (1873–1961), rusų Filipp Fortunatov (1848–1914), ir kt. Bendradarbiavimui su užsienio mokslininkais bei organizacijomis, vėlgi, svarbiausias buvo J. Basanavičius: pats dalyvavo Tilžės, Vienos, Berlyno, Londono, Sofijos ir Suomijos, JAV lietuvių draugijų veikloje. LMD akcentuodavo tautosakos, kaip tautos praeities pažinimo priemonės reikšmę; įstatuose – tarp numatomos rinkti medžiagos, tautosakos dalykai paminėti pirmu numeriu¹⁰⁷, o draugijoje veikusi liaudies dainų sekcija buvo viena iš veikliausių.

2. 2. Klausimai apie melodijų užrašinįjimą

1909 m. LMD buvo sudaryta dainų rinkimo komisija (DRK): pirmiausia buvo sumanyta surasti kiekvienoje apylinkėje po bendradarbį: „Mes prašome, kad teiktumėtės sužinoti savo parapijoje (apylinkėje) vieną kitą žmogų, mokantį senobinių dainų, kurių tekstus pačiam arba per kitus surašius, pranešti DRK pirmininkui p. Eduardui Volteriui <...> arba kun. Jurgiui Narjauskui, Komisijos sekretoriui <...>, koks dainų skaičius surinkta. Gavus tą žinią, Komisija deleguos pas jus kompetetingą žmogų, kuris ūmu laiku

¹⁰⁴ Daugirdaitė V., *Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1940): istorijos metmenys*, Tautosakos darbai, t. L, 2015, p. 25 – 26, [interaktyvus]: http://www.llti.lt/failai/TD50_internetui_11-28.pdf [2020.03.30].

¹⁰⁵ Niemi A. R., *Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sud. ir iš suomių kalbos vertė Skrodenis S., Vilnius, 1996.

¹⁰⁶ Basanavičius J., *Mano gyvenimo kronika*, p. 234..

¹⁰⁷ *LMD įstatai*, Vilnius, 1907, p. 3, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0004118722> [2020.05.08].

surašys dainų melodijas iš pačių dainininkų arba paims jas su fonografo pagalba. Jeigu prisiųstumėte surinktas dainas jau su gerai surašytomis melodijomis, tai Komisijai žymiai palengvintumėte darbą.”¹⁰⁸ Tokia schema veikė toli gražu ne visada, tačiau ji padėjo išplėsti rinkėjų ratą visoje Lietuvoje ir juos ruošti bendram darbui: kitaip tariant, rinkėjai jau žinojo, ką užrašinėti, koku formatu tą daryti ir kam tiksliai siųsti užrašytą medžiagą. Vėliau gautą medžiagą komisija vertindavo: ar melodijos teisingai užrašytos ir ar jas galima būtų spausdinti. Vaizdžiai tariant, viešai kėlę šį klausimą LMD nariai pasėjo „sėklą“ platesniam tautosakos rinkimui ir motyvavo žmones.

1910 m. „Viltys“ pasirodė ir gana konkretūs nurodymai¹⁰⁹, kaip gi reikia užrašinėti melodijas (kurie visai neatsispindėjo tais pačiais metais išleistame leidinyje¹¹⁰, skirtame tautosakos rinkėjams). Nurodymus per pirmąjį DRK susirinkimą sudėliojo pirmininkas prof. E. Volteris, Č. Sasnauskas, J. Tallat Kelpša, K. Būga, sekretoriavo J. Balčikonis. Pagrindiniai punktai, kurie šiame darbe išskiriami kaip svarbiausi, buvo tokie: 1) Užrašinėti taip, kaip dainuojama. Vadinasi, užrašant melodiją nereikėtų redaguoti net ir tų vietų, kurios gali atrodyti kaip klaida. 2) Užrašant dvibalses dainas, balsus rašyti po vieną: melodija, tuomet bosas ir altas. 3) Kadangi pirmenybė buvo teikiama kuo senesnėms dainos, patariama kaip jas atskirti: jei daina yra arba mažorinė, arba minorinė – ji nauja, o jeigu miksolidinės dermės – priklauso senųjų dainų sluoksniui. 4) Rekomenduojama užrašinėti ir pasakose pasitaikančias melodijas, piemenų ir naktigonių dainas, vaikų dainuojamas, raudas – ypatingai kreipiant dėmesį ir į žodžius. 5) pažymėti metrikas: kas dainavo, kur gimė, kokio amato, po kelis žmones dainuojama vienu balsu, jei daina daugiabalsė. 6) Svarbu po kurio laiko, jei tik yra galimybė, iš to paties dainininko dar kartą pasiklausyti ir patikrinti užrašus. Matysime, kad tikrino dažnai ne tas pats žmogus, o kitas – turintis geresnį muzikinį išsilavinimą, nei, tarkim, provincijos vargonininkas ar kunigas, menkliau išmanantis muzikinį raštą. Tokių tikrintojų buvo vos keli, veikę LMD ar benradarbiavę. Tačiau dėl šių ir kitų klausimų, kilo nemažai diskusijų tiek tarp komisijos narių, tiek bendradarbių, rinkėjų. Vienas aktyviausių to meto melodijų rinkėjų ir aršus diskusijų dalyvis – kompozitorius S. Šimkus.

¹⁰⁸ Volteris E., kun. Narjauskas J., Tallat Kelpša J., Naujalis J., Čiurlionis M. K., kun. Petrika J., Komisijos dainoms rinkti atsišaukimas, *Viltis*, 1909, Nr. 146, Gruodžio 16 d., p. 3.

¹⁰⁹ Volteris E., *Kaip reikia užrašinėti melodijas?*, *Viltis*, 1910, Nr. 19 (354), Vasario 14 d., p. 4.

¹¹⁰ LMD leidinys, *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, 1910.

Galima išskirti keletą didžiausias problemas kėlusią klausimų: tikslus dainų melodijų užrašymas be fonografo pagalbos, fonografo panaudojimas, pagrindiniai melodijų užrašymo principai ir kiti.

1911 m. „Vilties“ 72, 69, 76, 77, 113, 119 numeriuose pasirodė S. Šimkaus, LMD DRK sekretoriaus I. Noreikos, pirmininko J. Tallat-Kelpšos, provincijos vargonininko Petro Mažylio, „Vilties“ redaktoriaus, Peterburgo dainų rinkimo komisijos (PDRK) kuopos sekretorius J. Balčikonio svarstymai, patirčių pasidalijimai bei atvira kritika vienas kito atžvilgiu leidžia suprasti laikmečio sąlygas melodijų rinkimui ir skirtingų sričių/interesų melodijų rinkėjų prioritetus ir nuomonę.

St. Šimkus peikė I. Noreiką ir kitus komisijos narius dėl kelių dalykų: visų pirma, jam atrodė, kad visai neverta įrašinėti fonografu, nes geras muzikas nesunkiai gali užrašyti nesudėtingas mūsų melodijas iš klausos ir perduoti temperuotais instrumentais, kitu atveju tai paprasčiausiai yra pateikėjų neintonavimas. Tokiais pasisakymais jis akivaizdžiai nesutiko su DRK prieš metus nuo šio pasisakymo pateiktais nurodymais rašyti taip, kaip girdi, net jei atrodytų, kad kai kurie nukrypimai – klaida. Taip pat Šimkus, kaip profesionalus muzikas, vyko tikrinti vietinių rinkėjų, šiuo atveju Kun. Radušį iš Šilavoto: „Atvažiavęs Šilavotan, radau gerb. Kun. Radušio surašytą iš vienos apylenkės apie 300 dainų. Jam prašant, ėmiau tas dainas toms pačioms dainininkėms dainuojant patikrinėti. Nors iš tų 300 užrašyta teisingai buvo tik 10 dainų, bet jeigu nebūtų buvę tų ne visai teisingai surašytų – bent $\frac{1}{4}$ tų dainų būtų nepatekusios ant popierio, nes dainininkės, visos senutės, iškart negali atsiminti visų dainų: išsyk atsimena kelias, keliolika ir per ilgą laiką išdainuoja savo reperuarą, pav. Šilavote: tokiu būdu pridainavo viena apie 200 dainų. Atminus dainininkei kurią iš šiaip bei taip užrašytų, ji tuojau atsimena ir padainuoja. Ir taip pasisekė per porą dienų visas 300 dainų patikrinti.“¹¹¹ Tad Šimkaus žvilgsnis yra labiau praktiškas ir apeliuoja į jo, kaip muziko kompozitoriaus specialybę. Tačiau neseniai nuo šio pasisakymo pasirodymo, būtent jo kritikuojamame Noreikos straipsnelyje buvo aptartas LMD muzikų sekcijos susirinkimas, kuriame plačiai diskutuota apie neseniai Vienoje vykusį muzikų kongresą, kuriame pasisakė garsūs to meto folkloristai, pavyzdžiui, Erich Moritz von Hornbostel. Remiantis ten išsakytais patarimais dėl melodijų rinkimo ir tinkamo bei netinkamo užrašymo buvo sprendžiama ir dėl galimų leisti dainų rinkinių. Straipsnyje teigiama, kad: „Muzikos komisija [DRK], pasiremmdama prityrusių liaudies muzikos rinkėjų nuomonės ir minėtojo Vienos kongreso atskaitų (25-29

¹¹¹ Šimkus S., Dar žodis dėl dainų užrašymo, *Viltis*, 2011, Nr. 72, Birželio 26 d., p. 3.

Mai, 1909) nutarė, kad spauzdinti jos peržiūrėtus, viešiau minėtus kun. Radušio, Žilevičiaus, Neimano ir kitų sutaisytus dainų melodijų užrašus negalima.¹¹² Taip pat, grįsdamas fonografo svarbą, Noreikia pateikia ir rusų rinkėjų Melgunovo (Melgunov) ir Niekrasovo (Niekrasov) pavyzdžius, kai patikrinus užrašymus fonografu rasta klaidų. Bet šiose diskusijose apie tikrinimą fonografu trūksta vieno svarbaus loginio argumento. Aplankius tą patį peteikėją po kelių savaitių ar net kelių dienų nuo pirminio užrašymo, ta pati daina gali nežymiai pakisti.

O štai kompozitorius J. Tallat-Kelpša į šią diskusiją įneša daugiau realizmo: kritikuodamas S. Šimkų jis atkreipia dėmesį, kad jau iš tokio kiekio, net 300 per dieną patikrintų dainų galima spręsti, jog Šimkus nelabai rimtai žiūri į savo darbą. Jis, nors irgi būdamas kompozitorius, naudoja folkloristo sąvoką, o folkloristui, teigia, neužtenka užrašyti greitosiomis ir tik pirmus posmus, jam kiekviena smulkmena atrodo svarbi. J. Tallat-Kelpša pastebi, kad skirtinguose posmuose melodija dažnai varijuoja, o kadangi kiekviena smulkmena svarbi, ją užrašyti gali tik fonografas: „Juk temperuota garsų eilė dirbtinai suderinta ir mums svetima, tad Šimkui, matyt, neaiški temperacija. Liaudis gi gieda ir dainuoja ne iš gaidų: visaip įvairuoja, prideda visokius papuošalus, kartais nutraukia žodžius – dėl to viso užrašyti iš ausies labai sunku. O, šalip to, kaip pažymėt dainos tempą, jos ritmą, dainavimo būdą? Čia tik vienas fonografas gali visa kaip reikiant atlikti: jis vienas tegali pačiuoti visą balsų vedžiojimą, ritmą, dinamiką, būdą, žodžiu sakant visą dainos stilių.“¹¹³ Kad ir koks profesionalus požiūris būtų, čia trūksta komentaro Šimkaus praktiniam pastebėjimui apie įrašymo fonografu kaštus. Juolab, kad nors LMD ir paremdavo geriausius rinkėjus, to tikrai neužteko, o ir pačių prietaisų buvo vos keli. Tad apskritai atrodo, kad vieniems, besirūpinusiems melodijų rinkimu, svarbiausia buvo kiekybė ir leidyba chorų ir kitoms reikmėms, o kitiems – svarbiausia užrašymų kokybė. Taip pat galima būtų paminėti, kad nors ir daug J. Tallat-Kelpša kalbėjo apie tai, kad kiekviena detalė folkloristui svarbi ir kaip svarbu kruopščiai ir su visomis smulkmenomis užrašyti dainas, jo paties užrašymuose neretai užfiksuotas tik pirmasis dainos posmas, prie kai kurių užrašytos tik menkos pastabos, kurios tikrai neatitiktų visų komisijos skelbtų punktų.¹¹⁴ Tačiau realybėje rinkėjų sąlygos ir galimybės dažnai buvo kitokios nei svarstymai apie teisingą melodijų užrašymą spaudoje ir tikrai ne kiekvienas galėjo, pavyzdžiui, nešiotis fonografą. Iš dabarties perspektyvos, kaip teigia dr. Austė

¹¹² Noreika I., Laikinasis Muz. Komisijos sekretorius, Muzikos komisija, *Viltis*, Nr. 67, Birželio 19 d., p. 1 – 2.

¹¹³ Tallat Kelpša J., Dėl dainų rinkimo (atsakymas p. St. Šimkui). *Viltis*, Nr. 76, Liepos 6 d., p. 1.

¹¹⁴ *Namopi*, sudarė Emilija Vaiginytė, Klaipėda, 2022, p. 4

Nakienė, tyrinėjusi senuosius įrašus, įdomiausi yra būtent to laikotarpio, kuomet vyko šiame skyriuje aptariamos diskusijos – 1908 – 1912 m. voleliai. Ir iš tikrųjų, įrašinėta daugiausia pirmieji posmai, tačiau yra įrašų, kuriuose girdima pilna daina.¹¹⁵

Įvairūs pasisakymai kalba ne tik apie būtinybę užrašinėti dainų melodijas, tačiau svarbiausia – kas ir kaip turėtų tai daryti. Trijų muzikų, rinkėjų vienas po kito spausdinti pasisakymai atskleidžia svarbias problemas, su kuriomis susidūrė visi melodijas bandę užrašinėti rinkėjai. Jau minėtas provincijos vargonininkas Petras Mažylis, vadinęsis *Dievo Muzikontu*, susiduria su problemomis, kuomet reikia užrašinėti dainas be instrumento, ypač bandant nestabdyti dainininkų. Tad siūlo paprastiems vargonininkams, kaip sako, mažiems muzikams, pirmiausia patiems išmokti dainą ir tik vėliau kruopščiai atrenkant gaidas užrašinėti. Taip pat jis pabrėžia, kad svarbiau tokiu atveju ne kiekis, o užrašytų kūrinių kokybė. Kunigas A. Sabaliauskas, vienas aktyviausių gaidų užrašinėtojų, nuolatinis laikraščio korespondentas ir daugeliui autoritetas šioje srityje, atkreipia dėmesį tiek į gaidų, tiek ir žodžių tikslumo užrašant būtinumą. Kiek kitokią poziciją, jau minėtą, išreiškia kompozitorius S. Šimkus, kuris, atrodo, visai netiki be aukštesnio muzikinio išsilavinimo buvusių vargonininkų galimybėmis teisingai užrašyti dainas natomis ir skatina patiems mokytis melodijas, kurias vėliau iš jų galėtų užrašinėti profesionalai, nes juk „Lengviau bus rinkti iš jų, negu po sodžius, po laukus.“¹¹⁶ Taip pat, bent 1911 m., jis nemanė, kad reikalinga įrašinėti fonografu – mat kompozitoriams lengviau naudotis, kuomet dainos užrašytos natomis.¹¹⁷ Toks požiūris nurodo, kad tikrai ne visiems, net ir profesionaliems, daugelį kūrinių į archyvus patalpinusiems rinkėjams rūpėjo natūrali kūrinio atlikimo vieta, pateikėjai, kaip žmonės, galintys kūrinį papildyti medžiaga, leisiančia pažvelgti į gilesnius jų sluoksnius, tyrinėti tradicijos subtilybes. O jo neigiamas požiūris dėl tikrinimo fonografu remiasi, kaip ir minėta, lėšomis, kurių neišvengiamai reikia tokiam darbui: „Labai gerai ir su fonografu patikrinėti, bet reikia neužmiršti, kad fonografui kiekvienas volelis atsieina pusė rublio, o nuo jo vistiek muzikas turi nuimti ant popierio. Laikantis muzikos komisijos [DRK] nutarimo – patikrinėti dainas tik fonografu labai brangiai viskas apsieitų: fonografo prietaisas, velenėliai.“¹¹⁸ Kita vertus, šiuos klausimus kelti dar buvo per anksti, o užrašinėtojų – kompozitoriui liaudies melodijos

¹¹⁵ Nakienė A., Lietuvių muzikos tautiškumo problema. Pietryčių Lietuvos liaudies melodijos XX a. I pusės fonografo įrašuose. *Literatūra*, 48 (5), 2006, p. 146.

¹¹⁶ Mažylis P. – Dievo muzikantas, Kun. Sabaliauskas A., Šimkus S., Dėl dainų gaidų surašinėjimo, *Viltis*, Nr. 58(543), 1911, p. 2

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

didžiaja dalimi buvo labiau medžiaga, kurią galima panaudoti kūrybai nei savaime vertingas kūrinys. Nors Šimkus tam uoliai prieštaravo teigdamas, kad žiūri į dainą, kaip į „jau pabaigtą kompoziciją.“¹¹⁹

Akivaizdžius fonografo pranašumus ne kartą gyrė ir LMD pirmininkas J. Basanavičius, pats nupirkęs tokį prietaisą ir ne kartą naudojęs, pavyzdžiui, atostogų metu, kuomet gerino sveikatą Garliavoje: „Jis vaikštinėjo po mišką, rinkdamas šiltą rudenį antrąsyk pražydusius augalus, priiminėjo ligonius ir fonografu užrašinėjo dainas. Zagrados dvare, lankydamasis pas Gustaičius, jis įrašė 10 dainų. Dar keletą įrašė Garliavoje – nuo *Anastasijos Katilauskaitės* ir *Alzės Vyšniauskaitės* ir nuo *Katrės Griekienės keletą raudų*.“¹²⁰

LMD buvo išleidusi ir tautosakos rinkimo leidinį „Trumpa folkloro dalykams rinkti programa“, kuris buvo parengtas remiantis anglų folkloristo Laurence B. Gomme sistema bei panašiomis lenkų, rusų, latvių programomis. Pati 1910 m. LMD programa melodijų užrašymo klausimo neaktualizuoja. Tiesa, kalbant apie dainas ir balades, pantomimas bei eiliuotas pasakutes, apdainavimus, pažymima, kad „čionai pridera užrašinėti ne tik vienas tekstas, bet ir dainų gaidos (melodijos), žinoma, kas tai gali padaryti, perduodant melodijas ant poperos arba fonografo velenėliais“.¹²¹ Tačiau nėra jokių nurodymų kaip tą daryti, o iš DRK narių nusistatymo spaudoje, kaip minėta, galima suprasti, kad iš mėgėjų nebuvo tikėtasi tikslumo užrašant melodijas. Tuo metu Lietuvoje buvo mažai išsilavinusių ir norinčių rinkti gaidas muzikų, tad būtinybė prie kiekvienos dainos užrašinėti melodijas būtų labai apribojusi dainuojamosios tautosakos užrašymo kiekius. Kaip ir kitų XX a. pradžioje leistų programų tautosakos rinkėjams, šios tiražas buvo menkas – 1000 egzempliorių ir retai pasiekdavo rinkėjus.

Draugija įvairiais klausimais rėmėsi ne tik rinkėjų, muzikų nuomone, tačiau ir platesniu kultūriniu lauku. Dar 1910 m., ataskaitoje už nuveiktus metų darbus, kalbama apie Vienos muzikų kongresą, kuriame būta ir DRK atstovų, klausiusių folkloristų E. Liniov bei E. von Hornbostel paskaitų: idėjos buvo taikomos ir praktikoje. Viena tokių – dėl fonografo panaudojimo. Tuo metu, atsiradus galimybei naudotis fonografu, buvo manoma, kad tai vienintelis patikimas ir teisingas būdas dainoms išsaugoti ir joks muzikas negali tobulai iš klausos užrašyti melodijų.¹²² Šiuo klausimu J. Basanavičius taip pat jau buvo pasisakęs kelis mėnesius prieš minėtą kongresą: „natos, ir tikriausiai užrašytos,

¹¹⁹ Šimkus S., Dėl dainų rinkimo, *Viltis*, 1911, Nr. 80, Liepos 15 d., p. 1 – 2.

¹²⁰ Raila E., *Lietuvystės Mozė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*. Vilnius, 2019, p. 273.

¹²¹ LMD leidinys, *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, 1910, p. 10.

¹²² Noreika L., Muzikos komisija. *Viltis*, 1910, Nr. 69, Birželio 19 d., p. 1 – 2.

negali pavaduoti gyvo balso, kaip jį fonogramos užrašo“.¹²³ Tokia mintis, kaip minėta, papiktino kai kuriuos rinkėjus dėl kelių priežasčių: pirma, fonografo velenėliai buvo pakankamai brangūs ir sunkiai įperkami: apie apmokėjimą rinkėjams tuo metu didelių kalbų ir sąlygų dar nebuvo, tą darė nebent turtingų parapijų kunigai ar inteligentai. Antra, provincijoje rinkėjai buvo patyrę, kad daugiausia senųjų dainų padainuoti gali pavienės dainininkės, o tokias melodijas nėra sunku užrašyti iš klausos.¹²⁴ Tai rodo, kad svarbus žvilgsnis ne tik „iš viršaus“ – rinkėjų – autoritetų ar tyrėjų darbo lauko, tačiau ir „iš apačios“ – pačių rinkėjų kasdienybė gali atskleisti daug su melodijų rinkimu susijusių detalių ir tai, kaip gi kuriamas idėjas pavyko įgyvendinti praktiškai.

2.3. Liaudies dainos – harmonizavimo bei tautiškos muzikos kūrybos objektas

Lietuviški vakarai, bažnyčių chorai – pirmosios apraiškos Lietuvos istorijoje, kuomet dainos perkeliamos iš natūralios aplinkos ir yra pradedamos naudoti estetiniam pasitenkinimui, t. y. paskirtis atskiriama nuo panaudojimo. Kaip teigia tyrėja dr. Marija Baltrėnienė: „taip atsirado daug harmonizuotų liaudies dainų, kuriose atsiskleidžia ne liaudies dainos unikalumas, o kompozitorių kūrybinės individualybės“¹²⁵. Žvelgiant į rezultatus, taip gali ir atrodyti, tačiau 3-ajame, 4-ajame dešimtmečiuose, formuojant, bandant suvokti tautinį stilių, diskusijose vietos rado ir mintys apie kuo autentiškesnį liaudies dainų pateikimą. Tad šiame laikotarpyje, kuomet vystėsi Lietuvos profesionalioji muzika, o liaudies dainos tapo pastebimos moderniųjų kūrėjų kaip pagrindinis idėjų šaltinis vyko pirminis susijungimas – autento perkėlimas iš natūralios aplinkos, muzikinio folkloro pritaikymo scenai raidos pirminis etapas. Daugelio to meto muzikų (ir ne tik jų) žvilgsniu, būtent chordinė kultūra yra liaudies dainų saugotoja ir globėja.¹²⁶

Tačiau profesija ir interesai dažnai vertė rinkėjus – kompozitorius mažai dėmesio kreipti į kitus dainų užrašymo dėmenis: tekstą, tarmės išlaikymą, metriką. Štai, garsus rinkėjas, jau minėtas kunigas ir kompozitorius Teodoras Brazys, suprasdamas tikslaus užrašymo svarbą, reiškė daugeliui kompozitorių būdingas mintis: „Vis dėlto mūsų tautinės gaidos (melodijos) tebelieka neišsemiamas naujų įkvėpimų bei tematikų šaltinis mūsų

¹²³ Basanavičius J., Apie fonogramų archyvą, *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 15, kn. 2, p. 159.

¹²⁴ Šimkus S., *Dar žodis dėl dainų užrašymo*, Viltis, 1910, Nr. 72, Birželio 26 d., p. 3.

¹²⁵ Baltrėnienė M., *Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos. Prieštaro ir koegzistencija*, Liaudies kultūra, 1999, Nr. 4, p. 32.

¹²⁶ Jokubėnas V., Žema mūsų muzikos kultūra, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 5, p. 87.

tautos didesniems muzikos kuriniams”¹²⁷, o 1927 m. išleisto dainų melodijų rinkinio pratarmėje teigia, kad „nebudamas kalbotyros dalykuose specialistas, teksto negalėjau tarmiškai užrašyti, tiesa sakant, mūsų tautinių dainų melodijų muzikalinis turinys man terupėjo”¹²⁸. Tad poetinį tekstą rašė taip, kaip girdėjo. Kaip taikliai 1925 m. apibūdino nežinomas tautosakos rinkėjas, pasirašęs „Muzikoje“ kaip mokytojas Alis: „Filologams reikalingas tekstas, muzikams – meliodija. Vieni skriaudžia meliodiją, antri tekstą“.¹²⁹

Negalima nepaminėti nepamatuojamo T. Brazio indėlio renkant ir tyrinėjant melodijas: vertigiausios dzūkiškos dainos nugulė į jo užrašymus su melodijomis bei gana pilnais teksta – vėlesniais laikais tai užrašyti buvo jau sudėtingesnė užduotis.¹³⁰ Tačiau grįžkime prie minėto leidinio: teksto užrašymo ir redagavimo klausimais šiame rinkinyje rūpinosi V. Krėvė-Mickevičius, apie kurio liaudies tekstų redakcijas būta įvairių diskusijų, aršiausios jų – su tuo metu naujuoju ir bene ryškiausiu folkloristikos veidu Lietuvoje – Jonu Baliu. Plačiau apie šias diskusijas trečiajame skyriuje: „Folkloristinės krypties susiformavimas”.

Būtų galima teigti, kad liaudies melodijų rinkimas ėjo koja kojon su profesionaliosios muzikos kūrimusi. Tad liaudies melodijos ilgą laiką buvo didžiausias įkvėpimas ir šaltinis kūrybai plėtoti, o kompozitoriai, įsitraukdami į dainų rinkimo ir užrašymo reikalus taip pat turėjo įtakos įvairiems procesams: kūrė instrukcijas rinkėjams, įsitraukdavo į diskusijas, formavo supratimą apie liaudies melodikos ypatybes. Juk tendencija tokia, kad to meto inteligentai, išsilavinę žmonės veikė daugelyje sričių. Tad ir šiame tyrime, nors stengiamasi atskirti skirtingų specialybių žmonių indėlį ir rinkimo „užkulisius“, nepavyksta išvengti susimaišymo, nes kompozitoriai dažnai ir buvo vargonininkai ar kunigai. Tačiau kalbant apie kompozitorius, stengiamasi į pirmąjį planą iškelti kitokias problemas.

XIX a. II pusėje tiek profesionalioji muzika, tiek liaudies dainų rinkimas sunkiai judėjo į priekį ir dėl jau minėtų vadžios apribojimų Lietuvos kultūrai ir kitoms gyvenimo sritims, luominių nuostatų. Kompozitorius J. Tallat-Kelpša 1939 m. straipsnyje „Atsiminimai iš Lietuvių muzikalinio gyvenimo Vilniuje 1905 – 1920 m.”¹³¹ išskiria pasikeitusią muzikalinio gyvenimo kryptį būtent po spaudos draudimo panaikinimo. Ta

¹²⁷ Brazys T., *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, Kaunas, 1920, p. 4.

¹²⁸ Brazys T., *Lietuvių tautinių dainų melodijos*, Kaunas, 1927, p. 1.

¹²⁹ Mok. Alis, *Liaudies dainų rinkimas, Muzika*, 1925, Nr. 4, p. 83.

¹³⁰ Ramoškaitė Ž., *Apie Teodoro Brazio gyvenimą ir darbus, Tautinės dainos. I tomas*, 2014, p. 18.

¹³¹ J. Tallat-Kelpša J., *Atsiminimai iš Lietuvių muzikalinio gyvenimo Vilniuje 1905 – 1920 m.*, *Muzikos barai*, 1939, Nr. 11, p. 284 – 288.

kryptis, pasak jo, pradėjo reikštis lietuviškų dainų propagavimu, harmonizavimu ar lietuviško pobūdžio dainų kūrimu: tai – lietuviškoji liaudinė kryptis. Ir iš tiesų, nors lietuviškieji vakarai, chorai jau reiškėsi ir prieš 1904 m., tačiau po spaudos draudimo panaikinimo tai galėjo vykti laisviau, plėstis – buvo atliekama vis daugiau kompozicijų, susiformavo sąlygos kurtis tautiniam muzikos stiliui kūryboje. Lyginant su cariniu laikotarpiu, bažnytiniai chorai labai išaugo po 1920 m., o 1933 m. duomenimis „be okupuoto Vilniaus krašto, Lietuvoje buvo daugiau kaip penki šimtai bažnyčių, ir apytikriai tik vienas jų penktadalis neturėjo chorų“.¹³² Išskiriamos dvi kryptys, kuriomis plėtojosi chordinis menas: bendruomeninis, vietos vargonininkų organizuojamas bažnyčiose ir pamažu išskylantis pasaulietiškas chordinis dainavimas.¹³³

Dar M. K. Čiurlionis, garsiajame savo straipsnyje „Apie muziką“ teigia liaudies dainų svarbą kūryboje. Tokiais pamąstymais ir, be jokios abejonės, savo darbais, jis buvo vienas pirmųjų, padėjusių pamatus lietuvių profesionaliajai muzikai: „Tos dainos, tai tarytum brangaus marmuro uolos ir laukia jos tik genijaus, kurs mokės iš jų pasigaminti nemirštančius veikalus.“¹³⁴ Verta paminėti, kad M. K. Čiurlioniui prie lietuvių dailės draugijos įkūrus muzikos skyrių, kartu su Č. Sasnausku organizavo pirmąjį lietuvių kompozitorių konkursą. Didžioji dalis kompozicijų jame buvo paremtos liaudies melodijos, tad vertinamos buvo būtent pagal tai, kaip gerai atitinka melodikos bruožus. Čiurlionis taip pat buvo ir dainų rinkėjas, nors ne moksliniais tikslais tą darė, o labiau praktiniais, asmeniniais: kaupė eskizinę medžiagą kūrybai, ieškojo įkvėpimo šaltinio ir, be abejo, norėjo įamžinti tėviškės prisiminimus. Jeigu paprastai pažymime, kurie rinkėjai rinko melodijas šalia poetinės dalies, tai šiuo atveju svarbiausia melodija, o pilni žodžiai M. K. Čiurlionio jo užrašuose atsirasdavo ne visada.¹³⁵

V. Landsbergis, bene daugiausia tyrinėjęs Čiurlionio muzikinę kūrybą bei biografiją straipsnyje „Čiurlionis užrašinėja liaudies dainas“ aprašo ir kelis konkrečius dainų užrašymo epizodus iš šeimos narių ar draugų atsiminimų: „1903 m. pavasarį,/Kaip prisimena jo brolis,/grįždamas iš Vašuvos namo, brolis ties Jaskonių kaimu išgirdęs ir užsirašęs „Oi gira giria““¹³⁶. Ši daina, kaip žinoma, tapo viena geriausiai žinomų Čiurlionio harmonizacijų. Tiesa, dažnai Čiurlionis rašė natas iš atminties, kas nebuvo neįprasta ir

¹³² Zubrickas B., *Lietuvos chorų istorija*, Vilnius, 1989, p. 51.

¹³³ Gudelis R., *Chordinis menas Lietuvių tautos kultūroje: chordinio meno atspindžiai XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės publicistikoje*, Klaipėda, 2003, p.22.

¹³⁴ Čiurlionis M. K., *Apie muziką, Apie muziką ir dailę*, Vilnius, 1960, p. 297.

¹³⁵ Landsbergis V., Čiurlionis užrašinėja liaudies dainas, *Švyturys*, 1982, Nr. 20, p. 12.

¹³⁶ Ibid.

daugeliui kitų to meto rinkėjų, tačiau ne visada. Kaip apie brolių prisimena J. Čiurlionytė: „Ten (Lipliūnuose. – aut. past.) brolis kėlėsis valtimi kartu su kaimo moterimis į užnemunės ganyklas, kartu dainavęs, o kitą dieną troboj užrašinėjęs, nors ir čia Kastukas ne tiek rašė, kiek klausėsi“.¹³⁷ Tad yra tikrai žinoma, kad dalis Čiurlionio kompozicijų atsirado jo paties surinktų melodijų pagrindu.

Dar vienas garsus kompozitorius, kurio surinktos dainos tapo šaltiniu kūrybai – J. Tallat-Kelpša. Turbūt kitaip ir negalėjo būti – LMD dainų rinkimo komisijos (DRK) narys, vienas iš planingesnio melodijų rinkimo iniciatorių, nuo vaikystės pamėgęs liaudies dainą ir palaikęs ryšį su gimtine ir jos dainininkais negalėjo pats neprisiliesti prie šio darbo. 1939 m. jo rašytuose prisiminimuose randame pastabą, kad 1919 m. dėl politinių aplinkybių jis nebegalėjo dirbti ir, kaip teigė pats: „tada išėjau pėsčias į kaimus Vilniaus ir Kauno gubernijose užrašinėti liaudies dainų. Vėlykų antrą ar trečią dieną sužinojau, kad Vilnių užėmė lenkai“.¹³⁸ Vėliau, kaip žinoma, J. Tallat-Kelpša apsigyveno Kaune ir vadovavo Lietuvių meno kūrėjų draugijos muzikos sekcijai, direktoriavo Juozo Naujalio muzikos mokykloje. Dar 1909 m., prieš jau aptartą LMD dainų rinkimo komisijos ir S. Šimkaus polemiką dainų užrašymo klausimais, viešai buvo teigiama, kad tuomet dar tik dvidešimtmetis Tallat-Kelpša jau yra surinkęs 300 dainų melodijų. Kaip rašoma Tallat-Kelpšos biografijoje, jis, tiek gyvendamas Vilniuje, tiek Peterburge atostogų metu, mėgo rinkti ne tik lietuvių, tačiau ir kitų tautų liaudies dainas, Vilniaus apylinkėse ir kitur. „Jis arba eidavo pas žmones arba žmonės ateidavo pas jį padainuoti dainų. J. Tallat-Kelpša surinkęs jų apie 600.“¹³⁹

Formuojant Lietuvos muzikinę kultūrą, kiekvienas muzikas, iniciatorius, turėjo savo matymą ir tikslus. Jeigu J. Naujalis matė vargonininkus kaip tuos, kuriems reikia skirti daugiausia dėmesio norint kurti Lietuvos muzikinę kultūrą, tai J. Žilevičiui svarbiausias buvo švietimas. Jo nuomonė oponavo, pavyzdžiui, S. Šimkaus, nuomonei, kad Lietuvos muzikinę kultūrą gali pakelti tik profesionalių pianistų, smuikininkų, vokalistų ir kitų aukštos kvalifikacijos atlikėjų paruošimas. J. Žilevičius įžvelgė, kad pirmiausia reikia paruošti klausytojus: tad didžiausią dėmesį skyrė bendrajam muzikiniam ugdymui. Tuo metu muzikos mokymas iš ties nei iš tolo neprilygo svarbai, teikiamai kitiems dėstomiems dalykams. Pirmiausia reikėjo parengti gerus muzikos mokytojus. Tad

¹³⁷ Čiurlionytė J., *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, 1973, p. 114 – 116.

¹³⁸ Tallat-Kelpša J., *Atsiminimai iš Lietuvių muzikalinio gyvenimo Vilniuje 1905 – 1920 m. Muzikos barai*, 1939, Nr. 11, p. 12.

¹³⁹ Nabažas J.; Ragulskienė E.; Juozas Tallat-Kelpša. *Gyvenimas ir kūryba. Straipsniai ir laiškai. Dokumentai. Amžininkų atsiminimai.*, Vilnius, 1983, p. 36.

jei J. Naujalis garsėjo kursais, rengiamais Vargonininkams, tai J. Žilevičius – mokytojų vasaros kursais, kurie vyko nuo 1925 iki 1928 metų. Tiesa, nutraukti buvo ne Žilevičiaus iniciatyva, tačiau Švietimo ministerijos valia. J. Žilevičius rinko tiek materialųjį paveldą: muzikos instrumentus, kurių kolekcija garsėjo, knygas ir kt., tiek dainas. Bet svarbiausia, kaip ju minėta, kad į šį darbą jis įtraukė ir savo studentus bei mokytojus. Nuo 1924 m., dirbdamas Klaipėdos konservatorijoje, dėstė muzikos teorijos ir istorijos disciplinas, ruošė muzikos mokytojus, kurie, jo paskatinti, vasaros atostogų metu rinko liaudies dainas, muzikos instrumentus. Nemažą jų kolekciją J. Žilevičius turėjo sukaupęs savo namuose.¹⁴⁰ Jis su savo mokiniams, kaip ir Stasys Šimkus, nemažai prisidėjo prie lietuvininkų dainų melodijų užrašymo pirmaisiais XX a. dešimtmečiais.¹⁴¹ Įdomu ir tai, kas veikė J. Žilevičiaus, kuris buvo vienas iš inovatyviausių to laiko muzikinės kultūros puoselėtojų, nuostatas. Kaip ir daugelis žymesnių vargonininkų, išaugo jis muzikaloje aplinkoje, pirmiausia muzikos mokėsi Rietavo orkestro mokykloje, vėliau – persikėlęs į Plungę dalyvavo ten veikusios orkestro veikloje, o vargonininkauti mokėsi pas Napoleoną Sasnauską. Vėliau pats dirbo vargonininku Plungėje, kur susipažino su M. K. Čiurlioniu, E. Volteriu. Pastarasis, paskatinęs ne vieną būsimą rinkėją (pavyzdžiui, Mečislovą Davainį-Silvestraitį¹⁴²) matyt, įkvėpė ir J. Žilevičių. O M. K. Čiurlionis, atvykdamas pas tuo metu savo sužadėtinę S. Kymantaitę, apsigyvendavo klebonijoje ir nemažai laiko praleisdavo su J. Žilevičiumi, būtent jis paskatino talentingą jauną vargonininką tęsti muzikos studijas.¹⁴³ J. Žilevičius sukūrė kelis šimtus įvairaus žanro kūrinių, tarp jų yra nemažai liaudies dainų harmonizacijų, o vertinamas jis turbūt labiausiai už simfoniją f-moll, kaip pirmosios lietuviškos simfonijos autorius.¹⁴⁴ Kūrė jis daugiau pirmoje gyvenimo pusėje, nes, kaip rašoma autobiografijoje: „Iš priežasties energingo nenormalaus įtempto darbo nusilpo ant sveikatos tiek, kad prasidėjus ausų uždegimui, nustojo net 35% klausos, po to perėjo Švietimo ministerijon Meno Skyrių tvarkyti.“¹⁴⁵

¹⁴⁰ Petrauskaitė B., Juozo Žilevičiaus (1891 – 1985) kūrybinis palikimas, *Draugas*, Nr. 12(3), Sausio 18 d., 1992.

¹⁴¹ Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras, LIETUVNINKŲ DAINOS XX-XXI A., [interaktyvus]: <https://www.etnocentras.lt/lietuvininkudainos>, žr. 2022.05.20.

¹⁴² Mastianica-Stankevič O., Mečislovo Davainio-Silvestraitio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai, *LIETUVOS ETNOLOGIJA: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 2019, 19(28), p. 38, [interaktyvus]: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2019~1601373575935/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, [2022.05.20].

¹⁴³ Mukienė D., Juozas Žilevičius, [interaktyvus]: <https://zemaitiuzeme.lt/personalijos/zilevicius-juozas/> (Pirmą kartą straipsnis paskelbtas žurnale *Žemaičių žemė*, Nr. 2, 2003.)

¹⁴⁴ Petrauskaitė Danutė, Gyvenimo tikslas – tarnystė lietuvių muzikinei kultūrai, Juozo Žilevičiaus 120 – osioms gimimo metinėms, *Tautosakos darbai XLI*, p. 250, 2011.

¹⁴⁵ Žilevičius Juozas, *Muziko Juozo Žilevičiaus biografija Liet. Enciklopedijai*, LMAB RS, F-12 1610.

Harmonizacijos itin palietė muzikos leidybos klausimus: tokių kūrinių leidiniai kartais atsirasdavo ir kaip alternatyva autentiškoms melodijoms platinti. Leisti harmonizuotus rinkinius buvo dažna praktika: Peterburge veikė panaši komisija, dar prieš Lietuvius mokslo draugijai įkuriant DRK, kuri rūpinosi Peterburgo draugijos ekspedicijose surinktų rusų liaudies dainų publikavimu. Išleisti keturi rinkinėliai sulaukė daug kritikų pastabų, pavyzdžiui dėl to, kad pateiktos dainos harmonizuotos visai neatsižvelgiant į liaudies muzikos pagrindus. Tuo metu daugelis leidinių buvo leidžiami panašiai kaip ką tik pateiktame pavyzdyje. Tokie leidiniai turėjo daug trūkumų žiūrint iš mokslinės perspektyvos. Taip pat, galėtume manyti, kad toks pavyzdys iliustruoja tendenciją leidinius publikuoti praktiniam panaudojimui. Vertėtų prisiminti, kad pirmasis harmonizuotų liaudies dainų rinkinys buvo išleistas Tilžėje dar 1895 metais, paties Vinco Kudirkos. Leidinį entuziastingai sutiko daugelis.¹⁴⁶ Šį faktą iliustruoja ir Prano Bieliausko, tuomet dar jaunuolio, prisiminimai: „Koks mūsų su sesele džiaugsmas, kai gavę nuo vargonininko Kudirkos leidinėlių „Kanklės“ jau patys sugebėjome vieną kitą melodiją savarankiškai uždainuoti“.¹⁴⁷

Harmonizuotų liaudies dainų rinkinių poreikį lėmė išaugęs chorų skaičius ir *tautinės muzikos* kūryba. Dažnai chorų vadovai patys harmonizudavo atsirinktas ar pačių surinktas liaudies dainas. Būtina vėl prisiminti Teodorą Brazį, kuris 1907 m., grįžęs iš mokslų Rėgensburge (tai to meto žymiausias sakralinės muzikos centras), buvo paskirtas Katedros vikaru, Vilniaus kunigų seminarijos giedojimo profesoriumi, o taip pat jam pavedama vadovauti katedros chorui ir orkestrui. Vilniaus krašto, nuo 1911 m. leistame laikraštyje „Aušra“ ir kituose šaltiniuose šis choras apibūdinamas kaip geriausias krašte.¹⁴⁸ Minimajame leidinyje nuo 1913 m. kurį laiką su pertraukomis buvo spausdinamos harmonizuotos T. Brazio liaudies dainos.¹⁴⁹ Beveik prie visų dainų¹⁵⁰ autorius nurodo, iš kur gauta melodija, o bendradarbiavo jis ir su Juze Stulginskaite iš Raseinių pavieto, ir vargonininku B. Valušiu, tuo metu dirbusiu Trakų apylinkėse. Tai svarbus faktas, kalbant apie to laiko melodijų leidybą, kuomet pirmenybė pirmiausia buvo teikiama rūpintis harmonizuotų dainų pateikimu chorvedžiams arba, kaip pasakytų P. Bieliauskas, buvo renkamosi tarp pateikimo mokslo tikslams ir tarp pateikimo dainų populiarinimo ir

¹⁴⁶ Ramoškaitė Ž., Vinco Kudirkos „Kanklės“ – pirmasis harmonizuotų lietuvių liaudies dainų rinkinys, *Tautosakos darbai XXXVI*, 2008, p. 279.

¹⁴⁷ Bieliauskas P., *Dienoraštis. 1920-1957*, Vilnius, 2012, p. 428.

¹⁴⁸ Autorius neskelbiamas, Bažnytinės žinios, *Aušra*, 1911, Spalio 6 d., p. 13.

¹⁴⁹ Vilniaus krašto laikraštis *Aušra*, 1911-1915.

¹⁵⁰ 5 dainos lieka užrašytos iš nežinomų pateikėjų.

pritaikymo tikslams.¹⁵¹ Taip jis kalbėjo „Varguolių dainų” pratarinėje, aiškindamas teksto pakeitimo kai kuriuose dainose priežastis: „Melodijas paduoda tokias, kokias nugirdau, o tekstą pataisiau, išmesdamas, kiek buvo galima, barbarizmus, jų vieton įdėdamas dabar vartojamus žodžius.”. Tekstų originalus norint galima susirasti, nurodo autorius, Lietuvos mokslo draugijoje, Vilniuje. Leidinyje P. Bieliauskas prie kiekvienos dainos pažymi pateikėją ir vietą, o štai viena daina turi du pateikėjus: Česnulevičienės Agotos iš Marcinkonių apylinkių melodija ir Vainalavičiaus Jono iš Varėnos apylinkių – žodžiai.¹⁵² Po metų išeina kitas, jau kelių harmonizuotų „Varguolių dainų” rinkinys, kur savo kūrybą sudėjo kompozitorius, melodijų rinkėjas Julius Sinius. Autorius buvo artimai susijęs su P. Bieliausku: tiek materialiai jo remiamas, tiek skatinamas dirbti renkant liaudies dainas. Sinius buvo vargonininkas, kompozitorius, ilgą laiką – šv. Zitos draugijos choro vadovas, atitrūkęs nuo studijų ir darbų keliaudavo užrašinėti dainų. Įdomūs ir jo žmonos prisiminimai apie tai, kaip Sinius užrašinėjo liaudies dainas, pateikiami Janinos Stankevičienės knygoje „Julius Sinius – Vilniaus krašto muzikas”.¹⁵³ Ji prisimena: „Labai mėgo klausyti ir užrašinėti liaudies dainas. Vaikščiodavo po kaimus. Buvo ir Lydoj, ir Suvalkijoj. Važiuodavo dažniausiai vienas vasaros atostogų metu. Kur tai apie Lydą, kaime, apnakvino jį daržinėj, davė kailinius užsikloti. Ryte, o Dievulėliau, neranda šlipso. O ten, pasirodo būta mažo veršiuko, tai jis tą šlipsą ir suėdė”.¹⁵⁴ Tokie pasakojimai iš tautosakos rinkėjų kasdienybės padeda suprasti kokie paprastiems žmonėms, ypač jei tokie rinkėjai pas juos užklysdavo retai, atrodydavo keisti ir nesuprantami: inteligentiški, su kaklaraiščiais, o domisi tokiais dalykais, kaip senovinės dainos ir miega pas juos daržinėse. J. Sinius, kaip ir jo įkvėpėjas P. Bieliauskas, labai kruopščiai užrašinėjo melodijas ir nepamiršdavo pažymėti pateikėjų amžiaus bei gimimo vietos ir kitų svarbių dalykų.¹⁵⁵

Apie tautosakos, dainų su melodijomis spausdinimo problemas diskutavo ir A. R. Niemis, laiškais susirašinėdamas su A. Sabaliausku. A. R. Niemio nuomone: „Periodiniame laikraštyje turėtų būti svarbiausieji dalykai talpinti pirmoje vietoje, o ne taip svarbi medžiaga – tilptų vėliau. <...> Tyrinėtojams yra taipogi svarbu pažymėjimas

¹⁵¹ Bieliauskas P., Paaiškinamasis žodis, *Varguolių dainos. Vilniaus krašto lietuvių liaudies dainų tekstas ir melodijos*, Vilnius, 1936.

¹⁵² Ibid., p. 28.

¹⁵³ Stankevičienė J., *Julius Sinius – Vilniaus krašto muzikas*, Vilnius, 2006.

¹⁵⁴ Ibid., p. 48.

¹⁵⁵ Ibid.

parapijos ir kas dainavo ir data.“¹⁵⁶ Jo manymu, medžiaga turi būti pateikta taip, kad galėtų pasitarnauto tyrėjams, tačiau pabrėžia, kad „reikia skaitytis ir su prenumeratorių patogumais.<...> kad ne but išdėstyta per smulkiai ir ne per daug moksliškai – Tuomet galėtų plačiosios publikos užsiinteresavimas sumažėti.“¹⁵⁷

Sąvokos *Tautinė muzika* paaiškinimui šiame darbe remiamasi Algirdo Jono Ambrazo darbais¹⁵⁸ aktualizuojančiais šį tarpukario kultūros aspektą, nemažai susijusį ir su liaudies dainų to meto kontekste problematika. Dėl *tautinės muzikos* kyla aršios diskusijos per visą pusę XX a. Kokia turėtų būti tautiška muzika? Koks stiliaus dėmuo turėtų suvienyti lietuvių kompozitorių darbus? Kaip joje įsitaiko liaudies dainos – koku pagrindu ir kokiais komponavimo principais? Šiais ir panašiais klausimais, ypač trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose, periodinėje spaudoje, laiškuose ar pasireikšdami kitose erdvėse, aktyviai nuomonę reiškė visi žymiausi to meto kompozitoriai – J. Gruodis, Č. Sasnauskas (1867–1916), T. Brazys, V. Jakubėnas (1904–1976), J. Kačinskas (1907 – 2005), S. Šimkus, M. Petrauskas (1873–1937) ir kiti.

XX a . trečiajame dešimtmetyje, kuomet Vilnius atiteko okupacinei lenkų valdžiai, didžioji dalis kultūrinio gyvenimo persikėlė į Kauną: ten įsikūrė muzikos konservatorija, kitos švietimu ir kultūra besirūpinusios institucijos, iš užsienio grįžo įvairiuose universitetuose studijas baigę muzikai. Ir ne tik studijavę Peterburge ar Varšuvoje, kaip buvo įprasta iki tol, tačiau vakarų Europoje: Prahoje, Paryžiuje bei Vokietijos konservatorijose. Tuomet, iš esmės, ir kilo dilema – kokia gi turėtų būti toji *tautinė muzika*. Senosios kartos kompozitoriai skatino remtis lietuvių folkloru, o naujosios, kartais dar vadinami avangardistais, siūlė visai kitokį liaudies muzikos interpretavimą – atspindėti lietuviškąją „charakterį“, o ne cituoti tekstus ir melodijas. Turbūt labai taikliai 1933 m. šiuo muzikos modernėjimo klausimu išsireiškė J. Gruodis, kuris stebėjosi, kad „pas mus gi kone pačioj pradžioj atsirado tendencijos peršokt beveik nuo liaudies dainos į kraštutinį modernizmą“. Jo manymu, kol neišsemtas visas liaudies dainų, atspindinčių tautos dvasią, originalumas ir kūrybinis potencialas, negalima pereiti prie kitų kūrybinių ieškojimų.¹⁵⁹ Tuo tarpu avangardistu laikomas Jeronimas Kačinskas (1907 – 2005) „Muzikos baruose“ akcentuoja individualumą ir teigia, kad negalima viso meno palikti senovės žmonėms,

¹⁵⁶ Niemis A. R., *Didžiai gerbiamas tamsta, Laiškas A. Sabaliauskui tautosakos tvarkymo ir spausdinimo klausimais*, LMAB RS, F12-4885.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Daunoravičienė G., *Algirdas Jonas Ambrazas. Muzikos tradicijos ir dabartis*, Vilnius, 2007.

¹⁵⁹ Gruodis J., Kaip lietuvių tauta turi ugdyti savo muziką, *Naujoji Romuva*, 1933, Nr. 106.

<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0002137933>, žr 2021.01.15.

liaudies dainos dažnai primityvios, o „Tautiškumo pagrindus išvesdami tik iš liaudies dainų, uzurpuotume dabartinio lietuviško muzikos kūrėjo laisvę“.¹⁶⁰ Trumpai tariant, jis tautinės muzikos visai nesiejo su liaudies melodijomis. Panašios nuomonės laikėsi ir Vytautas Bacevičius (1907 – 1970), išsakydamas idėją, kad modernas puikiai dera su „Lietuviškumu“ ir jei kompozitorius auga toje aplinkoje, tai jo muzika ir bus „Lietuviška“.¹⁶¹ Ir iš ties, yra žinoma, kad M. K. Čiurlionis savo kompozicijoms naudojo daug senųjų darbo, kalendorinių dainų, o J. Gruodis sėmėsi įkvėpimo iš archajiškų sutartinių. Galbūt tai lėmė ir kilmė: M. K. Čiurlionis, užaugęs Druskininkų apylinkėse augo girdėdamas dar nepamirštas senąsias kalendorines ir darbo dainas, o J. Gruodį traukė jo gimtosios Aukštaitijos folkloro reiškiniai. Gruodžio kūrybą būtų galima susieti su garsaus vengrų folkloristo, jo amžininko Béla Bartók: abu šie kompozitoriai archajiškiausias melodijas pritaikė moderniai muzikai kurti.¹⁶² Ne visų kompozitorių kūriniuose slypėjo seniausi liaudies melodijų klodai: pasitaikydavo ir naujųjų liaudies dainų ar šokių melodijų, kitų šalių muzikos įtakos. Tokie skirtumai taip pat buvo lyg šaltinis platesnėms diskusijoms tautinės muzikos klausimais.

Kiek ankstesniais metais ir bažnytinės muzikos kūrėjas bei liaudies melodijų rinkėjas T. Brazys periodikoje nevengė kalbėti apie tautiškumo sampratą, o sąsajas tarp bažnytinės ir liaudies muzikos vienaip ar kitaip grindė savo mokslinėse studijose: būtent tokias kompozicijas, paremtas liaudies muzikos ir bažnytinės muzikos ryšiu jis ir laikė tautiškos muzikos išraiška. Pastebėta, kad dauguma giesmių melodijų yra labai artimos jo paties užrašytoms liaudies dainoms.¹⁶³ Apibendrinant diskusijas, nereikėtų stebėtis, kad vyravo tokie dideli nuomonių skirtumai: juk vyresnės kartos kompozitoriai dažnai patys buvo patyrę melodijų rinkėjai, liaudies dainos mylėtojai, o jaunesniosios kartos – ne taip dažnai užsiimdavo dainų rinkimu. Ir nenuostabu: tuo metu jau buvo susiformavęs nemažas rinkėjų ratas visoje Lietuvoje.

¹⁶⁰ Kačinskas J., Tautiškos lietuvių muzikos kūrybos klausimai, *Muzikos barai*, 1933, Nr.2. <https://www.muzikusajunga.lt/zurnalas/muzikos-barai-17/tautiskos-lietuviu-muzikos-kurybos-klausimai-zr.2021.01.16>.

¹⁶¹ Bacevičius V., Apie tautišką muziką, *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 9.

¹⁶² Ambrazas A. J., Lietuvių kompozitorių mokyklos raidos bruožai, *Kultūros barai*, 1991, Nr. 12, p. 80.

¹⁶³ Valčiukaitė J., *Tautiškumo aspektai Lietuvių kompozitorių bažnytinėje muzikoje: XIX-XX a. sankirta*, Magistro darbas, LMTA, Vilnius, 2017.

3. FOLKLORISTINĖS KRYPTIES SUSIFORMAVIMAS

Nereikėtų pamiršti ir romantinės perspektyvos, kuria ilgą laiką buvo (o gal niekada ir nenustojo būti) persmelkti tautosakos tyrinėjimai, kompozitorių darbai. Tarpukario, kaip kai kurie tyrėjai įvardytą, neoromantizmas¹⁶⁴ buvo neatsiejamas nuo tautinės valstybės idėjos. Lietuva buvo žemės ūkio šalis, o didžioji dalis inteligentų, nors jų buvo nedaug, kilę iš provincijos ir natūralu, kad rėmėsi etniniu paveldu: tautosaka, liaudies muzika. Romantinė linija, aiškiai jaučiama nuo pat XIX a. II pusės iki XX a. pabaigos nenyksta ir jungia daugelį mokslo disciplinų, ideologijų. Tačiau tos linijos egzistavimas su kiekvienu laikotarpiu įgauna vis kitokį modelį.

Grįžtant atgal, į Daukanto laikus, jo vizijose, pasak doc. Eligijaus Railos, lietuviai – mirusi tauta.¹⁶⁵ Mirusi, matyt, ta prasme, kad atotrūkis tarp laiko, kuomet tautos dvasia buvo gyva visa savo galybe ir dabarties, yra nesugrąžinamas. Tokios tautos likučius būtina fiksuoti ir užkonservuoti, kaip istorijos liudijimą, surasti tautos pradus, istorijos ir kultūros detales. Toks modelis visai nėra panašus į lituanistų Vinco Krėvės, Balio Sruogos ar daugelio jau minėtų kompozitorių, kurie dainų melodijas integruoja į savo kūrinius, laiko gyvenančia ir kintančia medžiaga, o svarbiausia – žiūri kaip į estetinio pasitenkinimo objektą. Vertėtų paminėti garsiuosius M. K. Čiurlionio žodžius: „Liaudies menas turi būti mūsų meno pamatas, iš jo turi iškilti savotiškas lietuvių stilius, jis yra mūsų pasididžiavimas, nes tas gražumas, kurį turi savyje, yra grynas, savotiškas ir išimtinai lietuviškas.“¹⁶⁶ Tad tiek kompozitoriai, tiek literatūros kūrėjai liaudies meną dažnai vertino kaip medžiagą, kuri turi galimybę tapti kažkuo daugiau. Kaip atkreipia dėmesį ir Stasys Skrodenis: „tautosaka, ir pirmiausia liaudies daina, buvo pirminė to meto poetams literatūrinė mokykla.“¹⁶⁷ Tad natūralu, kad jų įsitraukimas, o tiksliau ilgametis buvimas tautosakos tyrinėjimų centre yra nukreiptas į kūrybą. Analogiškai teisinga būtų pasakyti ir apie kompozitorius. Tad galima pritarti E. Railai, kad Daukanto ideologija nėra tokia jau romantinė, arba – kitaip romantinė.

¹⁶⁴ Navakas M., Romantizmas: tautinė idėja – tautinis išsivadavimas – tautinis uždavimas, *Romantizmai po romantizmo*, Vilnius, 2000, p. 185.

¹⁶⁵ Raila E., Apšvieta versus romantizmas, *Romantizmai po romantizmo*, Vilnius, 2000, p. 14.

¹⁶⁶ Maciūnas V., *Vinco Krėvės kūrybos apžvalga*, Čikaga, 1953, p.33.

¹⁶⁷ Skrodenis S., *Folkloras ir gyvenimas*, Vilnius, 2010, p. 352

Tačiau galbūt „Daukantiškajai” tradicijai, tautosakoje ieškojusiai istorijos, galima priskirti Joną Balį, siekusį tikslumo, žinių ir naujos tautosakos tyrimų tradicijos įvedimo Lietuvoje. Kaip pastebėjo Gintaras Beresnevičius - „J. Balys buvo ir liko asmuo, XX a. pateikęs pozityvistinę-evoliucionistinę lietuvių mitologijos interpretaciją, kuri buvo ir reikalinga, ir natūrali. Kiekvienos europinės tautos kultūros istorijoje tokia pozityvistinė fazė būtina. Ji reikalinga kaip radikaliai reiklaus apsiėjimo su šaltiniais pavyzdys, kaip tam tikros mokslinės laikysenos atvejis...”¹⁶⁸ Be jokios abejonės, toks sugretinimas su S. Daukantu gali būti tik dalinis, o Jono Balio pozityvizmas galbūt labiau siejasi su Vincu Kudirka, XIX a. pabaigoje formavusiu pozityvistinę lietuvių kultūros kryptį. Tokie svarstymai negali būti vienareikšmiai ir vis tik, kiekvienoje tautosaką tiriančioje mokykloje galima rasti nors dalelę romantizmo.

Pažymėtinas įvykis tautosakos mokslo kryptingame kilime, yra Lietuvos universiteto Kaune įsteigimas 1922 m., kuomet tapo reikšmingas dar aktyvesnis tautosakos rinkimo organizavimas. Tiesa, tam Universitete iš pradžių nebuvo skiriamas didelis dėmesys: su tautosaka susiję darbai buvo reikalingi darbui lietuvių literatūros srityje, o atskiru, savarankišku studijų dalyku netapo.¹⁶⁹ Todėl ir tautosakos rinkimu rūpinosi kalbininkai, kuriems, matyt, labiau rūpėjo medžiaga, galinti duoti daugiau informacijos, pavyzdžiui, lietuvių kalbos žodynui, o ne gilesnis domėjimasis tautosaka, jos rinkimu bei archyvavimu, juolab melodijomis. 1934 m. įsteigta Komisija tautosakos melodijoms rinkti ir tvarkyti (KTMRT) dirbo jau prie Švietimo ministerijos, tad buvo pavaldi ne universitetui ir išties rūpinosi melodijų klausimais. Ši komisija veikė tik beveik metus, tačiau spėjo išleisti instrukcijas tautosakos melodijoms rinkti (jos vėliau buvo įtrauktos ir į tautosakos archyvo programą) ir aktualizavo šį klausimą. Direktoriumi buvo paskirtas Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktorius Antanas Juška, o nariais paskirti kompozitorius Stasys Šimkus (atsakingas už gautų ranka užrašytų melodijų rinkinių priėmimą ir tikrinimą. Šiame darbe jam padėjo Juozas Banaitis, J. Tallat-Kelpša) ir Zenonas Slaviūnas (komisijos sekretorius, reikalų vedėjas, paskirtas būti atsakingu už fonografavimą). Z. Slaviūno figūra tampa itin svarbi melodijų rinkimo, fonografavimo, sutartinių giesmių tyrinėjimo klausimais. Jis taip pat buvo dviejų svarbių leidinių –

¹⁶⁸ Beresnevičius G., Jonas Balys – lietuvių mitologijos tyrinėtojas, Jonas Balys *Raštai*, t. 2, Vilnius, 2000, p. 8.

¹⁶⁹ Mažiulis A., Nepriklausomos ir dabartinės Lietuvos tautosakos darbai, *Aidai*, 1957, Nr. 2, p. 74 – 85, [interaktyvus]: http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6360:is&catid=377:2-vasaris&Itemid=428, žr. 2020.03.30.

minėtos komisijos ir 1935 m. įkurto Lietuvių tautosakos archyvo (LTA) tautosakos rinkimo programų rinkėjams vienas iš sudarytojų.

Įdomu palyginti per visą aptariamą laikotarpį išleistas programas tautosakos rinkėjams. Jose, lyginant kiek daug apie tai buvo diskutuojama spaudoje, kur taip pat būdavo pateikiami ir nurodymai, melodijų užrašymo klausimas liečiamas nedaug (žr. Diagrama nr. 2). Tokia tendencija matoma iki 4-ojo dešimtmečio, kuomet programas leidžia Lietuvių tautosakos archyvas.

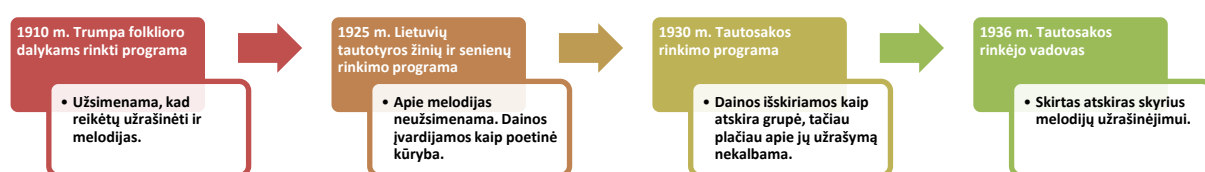

Diagrama nr. 2

Lyginamos 1910 metų programa¹⁷⁰, leista LMD, 1925 m. Lietuvos studentų kraštotyros draugijos „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“¹⁷¹, Tautosakos komisijos (prie Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakulteto) tautosakos rinkimo programa bei Tautosakos archyvo „Tautosakos rinkėjo vadovas“¹⁷², kurio leistos dvi laidos, antroji – 1940 m.¹⁷³ (ši į lyginimą neįtraukta, nes sudaryta remiantis panašiais principais ir leista buvo tos pačios institucijos). Dėmesys melodijoms, be jokios abejonės, priklauso ir nuo programos sudarytojų. Antroje diagramoje programos lyginamos pagal sudarytojų profesijas (žr. Diagrama nr 3).

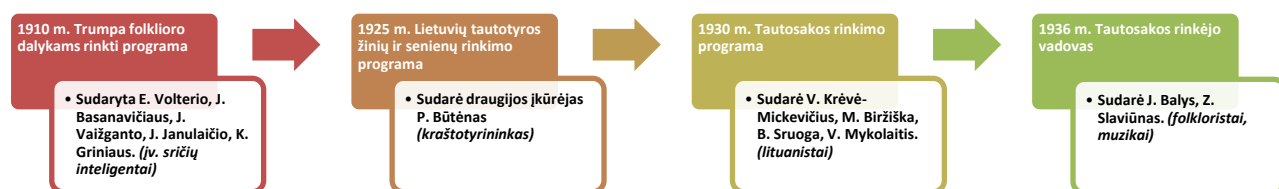

Diagrama nr. 3

¹⁷⁰ LMD leidinys, *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, 1910

¹⁷¹ Vilties draugijos leidinys, *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*, sudarė Būtėnas P., Šiauliai, 1925.

¹⁷² Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, *Tautosakos rinkėjo vadovas*, Kaunas, 1936.

¹⁷³ Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, *Tautosakos rinkėjo vadovas*, 2 – oji laida, Kaunas, 1940.

3. 1. Melodijų užrašinėjimo aktualijos

Svarbu aptarti, kaip tuo metu buvo įsivaizduojamas pavyzdinis melodijų užrašinėjimo darbas. Skyriuje apie LMD veiklą išskyriau užrašinėjimo fonografu klausimą, kuris tuo metu buvo itin aktualus – tai buvo naujovė, kurią į Lietuvą atvežė E. Volteris, o vėliau – J. Basanavičius. Tačiau vėliau, vis daugiau melodijų išsaugant fonografo pagalba, ši tema plėtojama tiek 1930 m. tautosakos komisijos, tiek 1936 m. tautosakos archyvo leistose programose – nurodymuose ir gairėse rinkėjams.

Pirmojoje minėtoje trumpai užsimenama apie fonografą, tačiau kuomet kalbama apskritai apie visą pasakojamąją tautosaką, ne apie melodijų įrašymo galimybę. Dainos čia išskirtos į atskirą grupę, tačiau apie melodijų užrašymą apskritai nėra kalbama. Tokia aplinkybė nestebina, žinant programos sudarytojų nuostatas. Žvelgiant į tautosakos komisijos sudarytą ir išplatintą programą atrodo, lyg V. Krėvės nuostatos, kurias aptariau ankstesniajame skyriuje, nebūtų pasikeitę.

Tiek fonografavimo, tiek melodijų užrašymo klausimas yra aiškiai išskiriamas paskutinėje nagrinėjamoje – LTA 1936 m. sudarytoje programoje. Atskiras skyrius yra skirtas paaiškinimams, kaip tvarkingai ir priimtina archyvui užrašinėti melodijas. Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kaip užrašinėti nesiremiant vakarietiškos muzikos standartais; kuomet daina ar giesmė nesutampa su tolygiąja dvylikalaipsne temperacija arba tiesiog kai kurie garsai išeina iš jos rėmų – jų keisti dėl manymo, kad tai klaida, pasak sudarytojų, nederėtų. Taip pat, išsiskirianti pastaba, nefigūravusi anksčiau yra dėl užrašymo vietos ir laiko: „Patartina užrašyti melodijas tose darbo, papročių ir apeigų sąlygose, kuriose jos paprastai dainuojamos, atseit – prisitaikyti prie atitinkamos dainininko nuotaikos”.¹⁷⁴ Tokios pastabos nurodo į visai kitokį tautosakos rinkimo darbą, kuris neapsiriboja vienu apsilankymu pas tam tikrus žmones, tačiau reikalauja kur kas daugiau laiko. Tačiau tokių metodų įgyvendinimas yra abejotinas: juk archyvas stengėsi surasti geriausius dainininkus ir juos pasikviesti į Kauną, kur dainas įamžintų fonografas. Tokia realybė prieštarauja programoje kuriamoms užrašymo situacijos „utopijoms”, retai sutampančiomis su archyvo vykdomu darbu, tad ką jau kalbėti apie paprastą rinkėją, tiesiog paskaičiusį programą. Atidžiau panagrinėjus Tautosakos archyvo gautus laiškus

¹⁷⁴ *Tautosakos rinkėjo vadovas 2 – oji laida*, LTA, Kaunas, 1940, p. 16.

galima teigti, kad dauguma rinkėjų tų instrukcijų neskaitė ir vis prašydavo suteikti detalesnę informaciją, kaip reikėtų užrašinėti.

Tiesa, diskusijos, koku būdu geriausia įrašinėti melodijas – su mažais aparatais važinėti po tolimesnes vietas ar geresnius dainininkus kviestis į Kauną, vyko nuo 1934 m., kuomet prie Švietimo ministerijos įsikūrus KTMRT atsirado galimybė įsigyti naujausią techniką. Zenonas Slaviūnas, tuomet buvęs atsakingas už šią sritį, įsigijo fonografą Berlyne ir nuo tada KTMRT kvietėsi dainininkus iš visos Lietuvos įrašams.¹⁷⁵ Tiesa, buvo diskutuojama ir apie tai, kaip reikėtų sukurti atvykusiems kuo geresnes sąlygas, kad jaudulys ir galbūt naujos vietos ar pačio aparato baimė neiškreiptų dainavimo manieros. Buvo svarstoma palikti tik mikrofoną, o patį aparatą atskirti.¹⁷⁶ Galima tik diskutuoti, kaip tokie įrašymo būdai veikia kūrinius. Pavyzdžiui, jeigu fonografas padeda įamžinti garsus, o fotoaparatas vaizdus, tad atlieka panašią funkciją, tai įsivaizduokime dvi nuotraukas: vienoje įamžintas senas tradicinės statybos gyvenamasis namas su visa savo aplinka, o kitoje tas pats namas yra perkeltas į muziejų, kuriame jam kurta aplinka bus dažnai atitinkanti tradiciją, tačiau dirbtinė ir perdėm graži. Galbūt panašiai mąstė ir tie, kurie oponavo dėl didelio ir stacionaraus aparato pirkimo, nenorėdami, kad dainos tekstas ar melodija, atlikimo maniera išsikreiptų dėl pakitusios aplinkos.

Šiais klausimais pasisakė ir Adolfas Sabaliauskas. Pirmiausia, dar 1934 m., būdamas KTMRT nariu, pasisakė prieš melodijų spausdinimą, manydamas, kad daugiau dėmesio reikia skirti rinkimui ir, visų pirma, klasifikuoti ir sisteminti, o ne spausdinti nesutvarkytą informaciją.¹⁷⁷ Toks požiūris patvirtina draugystės ir darbo kartu su Niemiū įtaką Sabaliauskui – suomiškosios mokyklos pažinimą.

Dirbdamas tautosakos archyve manė ir taip teigė, kad įrašinėti dainų fonografu reikia važinėti į provincijas, nes taip esą dainininkai galėtų geriau pasireikšti, o atlyginti reikėtų ne pinigais, tačiau knygomis: „Būtina važiuoti į provinciją melodijų užrašinėti, nes aplinkuma pakviestiesiems neleidžia pareikšti savo meno. Rinkikams atlygintina knygomis.”¹⁷⁸ Tokiais pasisakymais jis nesutiko su archyvo vedėju J. Baliu, kuris manė, kad finansiškai naudingiau yra kviestis pateikėjus į Kauną, kur veikė archyvas.

¹⁷⁵ *Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti posėdžių protokolai*, sud. Kostas Aleksynas, Tautosakos darbai, t. XXII, 2005, p. 262, [interaktyvus]: <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD29/20-Aleksyno.pdf> [2020.05.15].

¹⁷⁶ Ibid p. 263.

¹⁷⁷ Ibid, p. 264.

¹⁷⁸ *Lietuvių tautosakos archyvo tarybos posėdžių protokolai*, sud. Kostas Aleksynas, Tautosakos darbai, t. XXX, 2005, p. 195, [interaktyvus]: <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD30/17%20Aleksyno.pdf>, žr. 2019.15.13.

Kadangi Sabaliauskas jau daugelį metu rinko tautosaką, bendravo su pateikėjais, o Balys nebuvo tautosakos rinkėjas, jis vadovavo archyvui ir buvo labiau mokslininkas – tyrėjas, jų skirtinga patirtis ir interesai buvo akivaizdūs. Sabaliauskas manė, kad pateikėjai, atvykę į miestą ir pasodinti prie aparato visai kitaip dainuos ar pasakos nei būdami savoje aplinkoje.

Taigi, dainų melodijų užrašymo principai visame laikotarpyje kito ir apie tai buvo kalbama, tačiau mažai – programose rinkėjams. Veikė dvi muzikų komisijos, 1911 – 1914 m. DRK bei 1934 – 1935 KTMRT, tačiau labai trumpai, o iki tautosakos archyvo įsteigimo sistemingas melodijų užrašinėjimas vyko pavienių muzikų pastangomis. Vienas tokių, jau minėtas J. Žilevičius, kuris ne tik rinko dainas su melodijomis, skatino tą daryti mokinius bei mokytojus, kuriems kelerius metus rengė vasaros kursus, tačiau ir pateikė nemažai instrukcijų, kaip tą daryti. 1925 m. Klaipėdoje jis leido ir redagavo žurnalą „Muzika“, kur galima rasti jo patarimus/nurodymus rinkėjams. Jis ypatingai vertina fonografą ir jo pagalba įrašytų melodijų svarbą tolesniems moksliniams dainų tyrimams, tačiau neatmeta galimybės ir užrašinėti iš klausos: „Gal kas pasakys, kad muzikas su absolute klausa gali ir be fonografo pagalbos teisingai užrašyti girdėtą melodiją! Tiesa, gali. Bet ar ilgai jisai pajėgs užrašinėti? Jis teįstengs dirbti 2 – 3 valandas per dieną, toliau gi jo klausa nuvargs, ir tikslas ne visados liks pasiektas./ Gi užrašinėdamas dainas dviem, trim ir daugėsiu skaičiumi balsų jis dar greičiau nusikamuos; dainininkai irgi neįstengia ilgiau dainuot. Netobulumų čia negalima išvengti“.¹⁷⁹ Jis kalba apie muzikos etnologiją, kaip naują mokslą, kuriam labai svarbus teisingas ir kuo daugiau kontekstinės medžiagos pateikiantis užrašymas (pateikėjų amžius, kilmė, išsilavinimas ir kt), o dauguma jeigu to nėra, medžiaga yra reikalinga tik vieniems kompozitoriams.¹⁸⁰ Perspektyvūs rinkėjai, kuriems J. Žilevičius skiria patarimus, yra „aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų, mokytojų seminarijų ir kursų muzikos ir dainavimo mokytojai, vargonininkai ir kiti įvairūs didi muzikos mėgėjai, gerai susipažinę su kuriuo nors muzikos instrumentu“.¹⁸¹ Jo, patarimai, praėjus daugiau nei dešimtmečiui, kiek skiriasi nuo LMD, spausdintų „Viltyje“. Parėžiama, kad rinkėjas neturi teisės atrinkinėti daugiau ar mažiau vertų užrašyti melodijų, o užrašinėti visas. Prideda jis dainos, dainavimo manieros svarbą pažymėti prie dainos: ar garsiai dainuoja, ar rėkia, ar „spiegia, ar „cypia“, ar „gieda“ ir kt. Taip pat pateikia pasiūlymą užrašinėti dviese vienu metu, vienas rinkėjas melodiją, o kitas žodžius: taip

¹⁷⁹ Žilevičius J., Dėl dainų rinkimo, *Muzika*, 1925, Nr. 6/7, p. 123.

¹⁸⁰ Ibid, p. 124.

¹⁸¹ Ibid.

galima išvengti netikslumų ir nenuvarginti dainininkų. Lygiai taip, pasak J. Žilevičiaus, reikėtų dirbti ir užrašant daugiabalses dainas, tačiau vis tik geriausia tokia atveju naudoti fonografą. Prieš penkiolika metų apie tokią galimybę užrašinėti dviese dar nebuvo svarstoma. Duoda J. Žilevičius ir daugiau praktinių patarimų, pavyzdžiui, dėl dainų greičio žymėjimo: „Tatai galima pažymėti kišininio laikrodėlio taksėjimu. Pav., vienai ketvirtinei tenka 4 taktelėjimai.“ Turbūt nei vienoje programoje ar spausdintuose patarimuose rinkėjams nebuvo prašoma taip smulkiai aprašyti ne tik pateikėjų, tačiau ir apylinkių, kuriose užrašinėjama: „Gamta yra tampriai surišta su dainos melodija, nes joje vaizduojami tie patys vaizdai, kurie buvo šiame krašte melodijai gimstant.“¹⁸²

3. 2. Tautosakos „institucionalizavimas“ ir apmokėjimo rinkėjams klausimas

KTMR veikla tampa svarbi liečiant kitą, apmokėjimo tautosakos rinkėjams klausimą: institucija jau turėjo atskirą biudžetą tautosakos rinkėjams mokėti, o taip pat ir reikalavimus, pagal kuriuos vertinant ir buvo skiriamas užmokestis.

Peržiūrint 1930 m. TRK gautų dokumentų medžiagą¹⁸³ matome, kad didžiojoje daugumoje atsiųstų laiškų tautosakos rinkėjai vienaip ar kitaip kreipiasi į komisiją dėl atlygio. Pavyzdžiui, viename iš laiškų aiškiai išreikšta tautosakos rinkėjo nuomonė, kad už darbą jam turi būti atlyginta: „Be abejo, rinkdamas dainas, nesigailėjau laiko, darbo ir lėšų. Pirmutinių dviejų dalykų niekas man negrąžino, bet mano išlaidas, surištas su šiuo darbu, į kurį daugelis tik ranka numoja, prašyčiau man atlyginti“¹⁸⁴ – tokio pobūdžio laiškų yra ištis daug. Yra ir tokių, kuriuose aiškiai norima žinoti, kiek ir kokiais kriterijais vertinant bus mokama: „Kiek bus atlyginta už dainą imant dėmesin, kad viena daina trumputė, bet už tai kita ilga“.¹⁸⁵ Tad tautosakos rinkimo darbas jau buvo akivaizdžiai susietas su atlyginimu – kai kuriems žmonėms tapęs viltimi ar galimybe papildomai uždirbti, o toks požiūris sukuria kitą problemą – pačių rinkėjų kūrybos pasireiškimus. Nors dauguma laiškų buvo susiję su honoraro prašymu, atsirado vienas kitas žmogus, kuriam atrodė negarbinga už tokį darbą imti užmokestį. Taip manė rinkėja, mokytoja iš Šakių

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ *Tautosakos komisijos gaunamųjų dokumentų rinkinys* (1930), LTR, f. LTA d, b. 2 [interaktyvus]: <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/result.php?id=429>, žr. 2020.05.08.

¹⁸⁴ ibid, b. 2, l. 19, [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=429&foto=LTA/LTAd_002/LTAd_2-19.jpg, žr. 2020.05.08.

¹⁸⁵ ibid, b. 35, l. 35, [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=429&foto=LTA/LTAd_002/LTAd_2-35.jpg, žr. 2020.05.08.

Naumiesčio: „Tiesa, žadate mokėt honorarą. Argi jau taip turtinga tautosakos komisija? Žinoma, aš nuo gero daikto, sergėk Dieve, neatsisakau, tik ... šiek tiek vaizduojuos Tauts. Komisijos lėšas. Juk žurnalas siuntinėjamas veltui! Pagaliau ne biznio reikalui tautosakos medžiagą renku, todėl, – jeigu ir skirtumėt man honorarą aukoju jį tautosakos žurnalui leisti”¹⁸⁶. Toks laiškas bene vienintelis pavyzdys, tačiau rodo, kad būta įvairių nuomonių ir tikrai ne visiems rinkėjams apmokėjimas buvo svariausias kriterijus.

Peržiūrint LTA tų pačių metų protokolus, aiškiai matoma, kad ne ką mažiau dėmesio piniginiams klausimas skiriama ir ten, o atlygis apskaičiuojamas pagal atsiųstus kūrinių/kitų dalykų vienetus bei užrašymo atitikimą instrukcijoms. „Honorarą komisija moka atsižvelgdama į atsiųstos tautosakos kokybę. Už dainą maždaug gausite apie litą, už pasaką truputį daugiau”¹⁸⁷ – toks yra siunčiamas atsakymas vienam rinkėjui, tačiau iš tikrųjų sumos tikrai buvo įvairios. Pavyzdžiui, viename iš protokolų „svarstyta: J. Dovydaičiui atlyginima > nutarta už 185 dainas su gaidomis – 150 lt, o už 244 dainas be gaidų, 6 pasakas, 34 patarles, 41 mįslę ir 10 kitų dalykelių išmokėti 100 lt.”¹⁸⁸, tad daugiausia įkainotos buvo būtent dainos, prie kurių yra pateiktos ir melodijos. Kiek kitokia apmokėjimo – premijų rinkėjams sistema veikė ir vėliau, tautosakos archyve. Tačiau, nors tai ir smarkiai padidino atsiunčiamų užrašymų kiekį, kilo ir klausimų dėl galimų padirbinėjimų dėl noro užsidirbti. Tą patvirtina ir Tautosakos rinkėjo vadovo antroje laidoje Jono Balio parašytas įspėjimas visiems nesažiningiems rinkėjams: „Sąmoningi falsifikatai (nusirašymai iš knygų, grynai išsigalvojimai, visokie „pagražinimai”) specialistams lengva pažinti, jie nedaro jų autoriams garbės, tokius darbus archyvas atmes, o taip besielgiančių pavardės bus viešai paskelbtos su gėdos ženklu („juoduosiuose sąrašuose”)”¹⁸⁹.

Apie apmokėjimą, bandydamas paskatinti rinkti dainas, kalba ir J. Žilevičius, norėdamas motyvuoti būsimus rinkėjus, tačiau tuo metu nebuvo jokio oficialaus apmokėjimo šaltinio: „Surinkusieji didoką skaičių dainų – 1000, 2000 ar daugiau – galės gauti iš tam tikrų įstaigų ir gražų atlyginimą, nes šis darbas, kad ir nelabai pelningas, nuostolių nepadarys, o išsimokės, tik reikia energingai dirbti”. Tad šis klausimas

¹⁸⁶ Lapinskaitės Lapinskaitės laiškas Tautosakos komisijai, *Didžiai Gerb. Tamsta!*, 1930, Ibid., LTA d 2, p. 72.

¹⁸⁷ *Lietuvių tautosakos komisijos siunčiamųjų dokumentų rinkinys* (1932), f. LTA d., b. 10, l. 1 [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=756&foto=LTA/LTAd_010/LTAd_10-01.jpg, žr. 2020.05.08.

¹⁸⁸ *Tautosakos komisijos posėdžių protokolai*, LTR duomenų bazė, f. - LTA d., b. 12, l. 25 [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=758&foto=LTA/LTAd_012/LTAd_12-25.jpg, žr. 2020.05.08.

¹⁸⁹ *Tautosakos rinkėjo vadovas*, Antroji laida, red. Balys J., Kaunas, 1940, p. 7.

nukeliamas į ateitį. Kaip 1925 m. rašė Mokytoju Aliu prisistatęs rinkėjas: „Gera būtų, kad bet kuri rimtesnė organizacija arba Švietimo ministerija paskirtų tam dalykui lėšų. Rinkikams už kurį nors skaičių dainų paskirtų premijas, nes, be triūso, dar tenka ir gražaus laiko ir pinigų praleisti dainas berenkant. Dainas ne visi gali rinkti, taigi tie, kurie gali, turėtų tuo užsiimti, o visuomenė šį darbą kuo galėdama paremti. Valdžia taip pat turėtų neatsilikti, suteikdama dainų rinkikams palengvinimų“¹⁹⁰. Po keleto metų taip ir atsitiko, tačiau tuomet iškilo autentiškumo ir kitos problemos.

Nors LMD veikla ypač aktyvi buvo iki pirmojo pasaulinio karo, veikė ji ir vėliau, be kitų reikalų užsiėmė ir folkloro rinkimu, organizavo kursus, kuriuose dalyvavo daugiausia mokytojai, skyrė lėšų rinkėjams. 1931 m. organizacijos valdyba išplatino atsišaukimą į Vilniaus krašto lietuvių visuomenę dėl tautosakos rinkimo reikalų. Atsišaukimo turinys mažai pasikeitęs nuo pirmųjų (nors prabėgo dvidešimt metų) tačiau norima pritraukti daugiau rinkėjų, siūlant premijas: „Kviesdama prie to darbo visus mūsų krašto šviesuolius L. M. D. rinkėjų paskatinimui nutarė atlyginti jų darbą skirdama 1000 auksinių tautosakos rinkėjams išdalyti. <...> I. Žodyno medžiagos rinkėjams bus išdalyta apie 300 auks. II. Dainų melodijų rinkėjams – ir apie 300 auksinių.“¹⁹¹ Žmonės atsiliepė į tokį atsišaukimą: 1931 – 1932 m. už geriausiai LMD įvertintus tautosakos užrašymus išdalytos premijos keturiolikai tautosakos rinkėjų.¹⁹²

3. 3. Tarp lituanistikos ir folkloristikos

Tam, kad geriau suprastume to meto mokslinį lauką, susijusį su folkloristikos ir lituanistikos sričių gyvavimu tuometėje aplinkoje, leiskimės į Tautosakos komisijoje dirbusių lituanistų ir Jono Balio – vieno pirmųjų Lietuvoje folkloristų, bene daugiausia prisidėjusiam ir prie melodijų rinkimo organizavimo bei archyvavimo, dialogus. Jie yra įvardijami kaip dialogas, suteikęs šiam mokslo laukui gyvumo¹⁹³ ir, be jokios abejonės, vedė į priekį ir melodijų užrašymo reikalus.

Turbūt geriausiai požiūrį dėl šių mokslų sankirtos apibūdina tautosakos komisijos nario Balio Sruogos, „Mūsų tautosakoje“ spausdintos mintys apie folkloristus ir jų darbo

¹⁹⁰ Mok. Alis, Liaudies dainų rinkimas, *Muzika*, 1925, Klaipėda, Nr. 4, p. 83.

¹⁹¹ *Lietuvių mokslo draugijos atsišaukimas į Vilniaus krašto lietuvių visuomenę/Lietuvių mokslo draugijos valdyba.* – 1931, p. 1, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1R0000121728>, žr. 2022.05.16.

¹⁹² http://www.ilti.lt/failai/25%20Sukaktys_03.pdf, p. 280

¹⁹³ Daugirdaitė V. *Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje..*, [interaktyvus]: http://www.ilti.lt/failai/TD50_internetui_11-28.pdf, žr. 2019.05.06.

supratimą: „Nepriimtinas tikrai jų nekuklumas, - jų noras savo darbą perdaug plačiai vertinti. Visiškai gi peiktinas jų brovimasis į „svetimą darželį“, jų noras užgrobti svetimą sritį – jų troškimas monopolizuoti savo žinioje visa tautosakos tyrimo reikalą.”¹⁹⁴ Taip jis aiškiai išreiškia savo pozicijas, ilgai vyravusias tautosakos mokslo plotmėje. Dar jis priduria, jau aiškiai suformuluotą mintį – „Tautosaka, kaip estetinės prigimties faktų kompleksas, yra literatūros istorikų ir muzikų darbo objektas.”¹⁹⁵ B. Sruoga į savo argumentaciją taip pat įtraukė ir kitus, užsienio šalių tautosakos kūrinius, tokius kaip Elijo Lionroto „Kalevala”, lyg bandydamas parodyti, kad kūrybinė praktika tokiuose dalykuose yra visiškai normalus reiškinys.¹⁹⁶ Vis tik, universiteto aplinkoje pradėjo formuotis akademinė bendruomenė, davusi pagrindą daugeliui būsimų tautosakos tyrėjų. Ten kūrėsi ir įvairios kraštotyros draugijos, ir pirmoji institucija, skirta atskirai rūpintis tautosakos reikalais – tautosakos komisija.

Tokiose diskusijose taip pat išryškėja atskirtis tarp rytų ir vakarų, lituanistinės ir folkloristinės krypties. Juk taip vadinama V. Krėvės mokykla yra labiau literatūrinė ir remiasi žymaus rusų mokslininko Aleksandro Veselovskio autoritetu, kuris neapsiribojo tik rusų tautosakininkais, tačiau didelę įtaką turėjo ir lietuvių, ypač vyresnės kartos lituanistinės pakraipos tyrėjams. Tokią mokyklą dar galėtume vadinti komparatyvistine, susiformavusia XIX a. antrojoje pusėje. Na, o Jonas Balys, žinių šioje srityje daugiausia sėmęsis iš Vakarų buvo gerai pažįstamas su folkloristinės „suomių mokyklos” istoriniu – geografiniu tautosakos tyrimo metodu, paremtu, trumpai tariant, kuo gausesniu kūrinių variantų kaupimu ir klasifikavimu iš kuo skirtingesnių vietovių.¹⁹⁷

Vertėtų paminėti ir konfliktą, į kurį dėmesį atkreipė ir tautosakos mokslo raidos istorijos tyrinėtojas Leonardas Sauka ir kiti tyrėjai, tačiau taip ir likusį be gilesnių svarstymų. Nesutarimai nuolat lydėjo V. Krėvę-Mickevičių, mėgusį savo sudarytuose rinkiniuose kūrinius skelbti bendrine kalba, patobulinti ar, kaip pats pripažino, sukurti ir Joną Balį, ypatingai vertinusį tikslumą tiek užrašant, tiek skelbiant tautosaką. Ši situacija, kilo dėl pačio Krėvės sufalsifikuotų tautosakos kūrinių, ypatingai pagarsėjusios dainos apie Šarūną, pateiktos kaip liaudies kūryba, tačiau akivaizdžiai sukurtos pačio skelbėjo, kas dabar jau nekelia jokių abejonių. Jonas Balys, 1936 m., paviešino savo abejones tokių kūrinių autentiškumu. Vis tik reikėtų pažymėti, kad toks kūrinių keitimas, o kaip

¹⁹⁴ Sruoga B., Mūsų tautosaka ir gyvenimas, *Mūsų tautosaka*, t. X, p. 206.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid, p. 113.

¹⁹⁷ Krohn K. *The method of Julius Krohn*, Dundas A. *International Folkloristics*, p. 37 – 45.

kalbininkai gal būtų pasakę – pritaikymas visuomenei – dėl požiūrio į tautosaką ir, šiuo atveju, jos kūrinių skelbimo, jų pačių nebuvo laikomas falsifikavimu. Čia, matyt, ir slypi ginčo esmė.

Tiesa, tautosakos komisija savo veikimo laikotarpiu išleido ir rinkinių su melodijomis. Teodoro Brazio užrašytos melodijos ir Kietaviškių parapijos su V. Krėvės Mickevičiaus redaguota tarme pasirodė 1927 m.¹⁹⁸, tačiau didžioji dalis rinkinių vis tik dienos šviesą išvydo be muzikinės dalies. Vienas tokių, Jurgio Dovydaičio surinktos dainos, skirtos mokykloms.¹⁹⁹

Nesutarimų būta ne tik tarp jau minėtų asmenų, tačiau ir tarp Jono Balio bei ilgamečio melodijų rinkėjo, kompozitoriaus Stasio Šimkaus, kuris, įkūrus tautosakos archyvą dirbo melodijų užrašinėjimo skylyje. Remiantis tautosakos archyvo protokolais žinoma, kad jis 1935 m., pasitraukė iš melodijų užrašinėjimo būtent dėl konfliktų su Jonu Baliu, nors plačiau apie šį ginčą šaltiniai nekalba.²⁰⁰ Tačiau nereikėtų stebėtis, įvairiuose šaltiniuose kalbama apie nelengvą S. Šimkau charakterį, tad įvairiais klausimais jis polemizavo su didžiąją dalimi to meto kultūros veikėjų

Jaučiamas didelis skirtumas, savotiškas lūžis tautosakos rinkimo istorijoje, kuomet 3-ajame dešimtmetyje tautosaka rūpinęsi kalbininkai lyg užleidžia vietą etnologams ar folkloristams, šioje srityje labiau „Vakarietiškiems“; ten šis mokslas jau užėmė atitinkamas pozicijas ar muzikams, kurie atvėrė kelią dainų melodijoms užimti atitinkamai svarbią vietą tautosakos rinkimo metoduose. Čia galime pažymėti svarbiausius asmenis, itin svariai prisidėjusius prie melodijų rinkimo, klasifikavimo, archyvavimo ir publikavimo. Tai – jau minėtas Zenonas Slaviūnas ir Jono Balio į tautosakos archyvą pakviesta dirbti Jadvyga Čiurlionytė, 1938 m. išleidusi melodijų rinkinį „Lietuvių liaudies melodijos“, kurį šiame darbe ir laikysime kulminacija bei didelių procesų užbaigą, o tuo pačiu ir naujų, visai kitokių, politinių aplinkybių fone įsižiebusių, pradžią.

Vaizdžiai tariant, tautosakos mokslo raidą, melodijų rinkimą XX a. pirmojoje pusėje galima įsivaizduoti kaip nuolat augantį ir vis naujas grupes priimančią ratą, prasidėjusį nuo individualių, visuomeninių grupių, kam daugiausia įtakos turėjo Bažnyčia ir jos tarnai ir išaugusį iki švietimo ir valstybinių institucijų.

¹⁹⁸ Brazys T. *Lietuvių tautinių dainų melodijos*, Kaunas, 1927.

¹⁹⁹ Dovydaitis J. *Dainos*, Kaunas, 1930.

²⁰⁰ *Lietuvių tautosakos archyvo tarybos posėdžių protokolai*, sud. Aleksynas K., p. 193.

IŠVADOS

1. Įvairiapusiškai išnagrinėjus literatūrą bei mokslo straipsnius pastebėta, kad pasirinktoji tema – liaudies melodijų rinkimas XX a. pirmoje pusėje bei įvairūs su šia tema susiję kultūriniai bei istoriniai kontekstai vienais ar kitais aspektais yra daug tyrinėti, tačiau trūksta bendro – visuminio vaizdo. Jis, papildant jau esančius tyrimus, remiantis to meto spauda, memuaristiniais bei kitais šaltiniais, atskleistas šiame darbe. Darbo tikslas suteikė galimybes temą analizuoti iš platesnės perspektyvos, tačiau gilinantis į ją atsiskleidė ir tolimesnės tyrinėjimo kryptys. 1) Dar ganėtinai nedaug tyrinėtas atskirų draugijų, kurių tarpukario metais Lietuvos miestuose ir miesteliuose kūrėsi gan daug, indėlis renkant dainas su melodijomis. Taip pat, nors mokyklų auklėtiniai bei mokytojai daugiausia rinko tautosaką, tačiau būtų įdomu smulkiau pasigilinti į jų vaidmenį melodijų rinkime; pabandyti plačiau detalizuoti ir schematizuoti jų darbus, nuveiktus šioje srityje. 2) Šiame darbe pateikiamos ir analiuojamos įvairios tautosakos rinkimo programos: rinkimo iniciatorių ar institucijų leistos kaip atskiri leidiniai ar spaudoje pasirodžiusios rekomendacijos. Būtų įdomu dar detaliau jas palyginti, įtraukiant ne tik melodijų rinkimą liečiančius, tačiau ir kitus klausimus. 3) Būtų įdomu į šią temą pažvelgti ir iš platesnės perspektyvos: ištyrinėti, kokia situacija šiame laikotarpyje buvo kitur Europoje. Taip pat nemažai kultūros veikėjų XX a. I pusėje gyveno ir dirbo JAV. Tai yra dar viena kryptis, susijusi su lietuvių liaudies melodijų rinkimu, jų publikavimu bei pritaikymu.

2. XX a. pradžioje, dar iki pirmojo pasaulinio karo, liaudies melodijų rinkimas siejamas su bažnyčios aplinka: kunigais, vargonininkais. Skirtingos rinkėjų profesijos, socialinės sąlygos veikė jų melodijų rinkimo ir užrašymo metodus (užrašymo vieta, santykiai su pateikėjais, apmokėjimo klausimai, galimybė bendradarbiauti su kitais rinkėjais ir kt.) bei tikslus. Tiek kunigai, tiek vargonininkai tautosakos rinkimo iniciatorių buvo laikomi svarbiausiais melodijų užrašinėtojais, nes tuo metu buvo itin mažai profesionalių muzikų. Kunigai, užrašę daugybę melodijų, dažnai turėję muzikinį išsilavinimą, siejami su moksline, visuomenine veikla. Vargonininkai turėjo dar ir kitą misiją – prikelti senąsias dainas naujam gyvenimui, organizuoti chorų judėjimą. Iš vargonininkų tarpo iškilo mokytojai, vėlesniais tarpukario metais šį darbą organizavę mokinių tarpe, bei kompozitoriai, rinkę liaudies dainų melodijas ir jas harmonizavę, kūrę Lietuvos profesionaliąją muzikinę kultūrą. Galima teigti, kad Bažnyčios įtaka melodijų rinkimui buvo didžiulė, bet netiesioginė: tai veikiau Bažnyčios autoritetas ir kiti aspektai.

1) Bažnyčia, kaip institucija nesikišo, tačiau ir netrukdė rinkti tautosaką, dainas. 2) Bažnyčios tarnai dažnai tam turėjo geras sąlygas: finansines (ypač kunigai), laiko (turint galvoje, kad ir vargonininkai ne retai buvo nevedę), dažnai galimybę ilgą laiką gyventi toje pačioje vietoje ir pažinti žmones. Taip pat autoritetą, kurį teikė jų veikla, muzikinį raštingumą, išsilavinimą. Todėl kunigai ir vargonininkai ne tik patys rinko, bet ir kitiems padėjo, organizavo jų darbą vietos parapijoje. Na ir galiausiai, būtent Bažnyčios aplinkoje XX a. pradžioje buvo palankiausios sąlygos vystyti muzikinei kultūrai.

3. XX a. I pusėje ryškėja aiški linija, atskleidžianti pasikeitimus, tam tikrus lūžius melodijų rinkimo ir užrašymo klausimais. Jei XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje matome ryškias pavienių mokslininkų figūras, Lietuvių mokslo draugijos suformuotus rinkimo kanonus, tai labai greitai išryškėja iš vargonininkų išaugusi kompozitorių karta. Jų svarbiausias tikslas buvo kelti Lietuvos muzikinę kultūrą ir nors tame didelę reikšmę turėjo liaudies muzika, pakito rinkimo tikslas, funkcija: liaudies dainos su melodijomis buvo reikalingos harmonizavimo, pritaikymo chorams, populiarinimo ir panašioms praktiniams tikslams. Vėliau, 3-ajame, 4-ajame dešimtmėčiuose tampa aiški dar viena, stipri mokslinė kryptis, kuri perėmė tautosakos rinkimo ir tvarkymo darbą. Kartu atsiranda nauja polemikos kryptis: tarp lituanistų, kuriems buvo svarbiausi kalbos dalykai, ir folkloristų.

LITERATŪRA

1. Aleksynas, Kostas. Būtina patikslinti: ne Basanavičius, o Volteris, *Tautosakos darbai*, t. XXXIX, Vilnius, 2010, p. 279–281.
2. Ambrazas, Algirdas Jonas. Lietuvių kompozitorių mokyklos raidos bruožai. *Kultūros barai*, 1991, Nr. 12, Vilnius.
3. Autentiškų liaudies dainų rinkinys. *Namopi : Palangos, Navininkų, Dusmenų ir kitose vietovėse XX a. I pusėje užrašytos liaudies dainos*, sudarytoja, įvadininių tekstų autorė Emilija Vaiginytė, Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2022.
4. Baltrėnienė, Marija. Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos. Prieštaros ir koegzistencija, *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 4, p. 32-36.
5. Beresnevičius, Gintaras. Jonas Balys – lietuvių mitologijos tyrinėtojas, *Jonas Balys. Raštai*, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 7–8.
6. Biržiška, Mykolas. *Lietuvių dainų literatūros istorija*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1919, [interaktyvus]:
<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000486297>, žr. 2022.05.10
7. Čiubrinskas Vytis. Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2011, Nr. 11(20), 49–68, [interaktyvus]: <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2020/09/lietuvos-etnologija-11-20-5-vytis-c48ciubrinskas-etnologija-ir-sociokultc5abrine-p.-49-68.pdf>, žr. 2019.04.15.
8. Čiurlionytė, Jadvyga. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga, 1969.
9. Daugirdaitė, Vilma. Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1940): istorijos metmenys. *Tautosakos darbai*, t. L, 2015, p. 25–42, [interaktyvus]: http://www.llti.lt/failai/TD50_internetui_11-28.pdf, žr. 2020.03.30.
10. Daunoravičienė, Gražina. Algirdas Jonas Ambrazas. *Muzikos tradicijos ir dabartis*, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2007.

11. Gudelis, Regimantas. Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: Raidos ir raiškos problemos (XIX a. II pusė – XXI a. pradžia), *Gimtasai kraštas*, 2009, t. 2, Kaunas, 2009, p. 6–16.
12. Gudelis, Regimantas. *Chorinis menas Lietuvių tautos kultūroje: chorinio meno atspindžiai XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės publicistikoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.
<https://zemaitiuzeme.lt/personalijos/zilevicius-juozaas/>, žr. 2022.05.21, (Pirmą kartą straipsnis paskelbtas žurnale Žemaičių žemė, Nr. 2, 2003.)
13. Juška, Antanas, *Melodje ludowe litewskie*, Krokua, 1900.
14. Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras, *LIETUVNINKŲ DAINOS XX-XXI A.*, [interaktyvus]: <https://www.etnocentras.lt/lietuvininkudainos>, žr. 2022.05.20.
15. Krohn, Krohn. The method of Julius Krohn. *International Folkloristics (Classic contributions by the founders of Folklore)*, sudarė Dundes Alan, 1999, p. 37 – 45.
16. Landsbergis, Vytautas. Čiurlionis užrašinėja liaudies dainas. *Švyturys*, Nr. 20, Kretinga, 1982, p. 12–13.
17. *Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte. I knyga*, sudarė Jūratė Gudaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2019.
18. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus projektas. *Lietuvių tautinis išsivaduojamasis judėjimas ir Lietuviški vakarai*, [interaktyvus]: http://www.muziejuedukacija.lt/upload/315/upload_file/2012_Temine_paskaita_Lietuviu_tautinis_issivaduojamasis_judejimas_ir_Lietuviski_vakarai.pdf, žr. 2020. 01. 02.
19. Maciūnas, Vincas. *Vinco Krėvės kūrybos apžvalga*, Čikaga: Lietuvių literatūros draugija, 1953.
20. Mareckaitė, Gražina. Kunigas Pranas Bieliauskas. *Pranas Bieliauskas „Dienoraštis 1920 – 1957”*, Vilnius: Homo liber, 2012.
21. Mastianica-Stankevič; Olga. Mečislovo Davainio-Silvestraičio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai. *LIETUVOS ETNOLOGIJA: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, 19(28), p. 31–49, [interaktyvus]: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2019~1601373575935/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, žr. 2022.05.10

22. Mažiulis, Antanas. Nepriklausomos ir dabartinės Lietuvos tautosakos darbai, *Aidai*, Nr. 2, Vilnius, 1957, [interaktyvus]:
http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6360:is&catid=377:2-vasaris&Itemid=428, žr. 2020.03.30.
23. Mukienė, Danutė. *Juozas Žilevičius*, [interaktyvus]:
24. Nabažas, Jonas; Ragulskienė, Eugenija. Juozas Tallat-Kelpša. *Gyvenimas ir kūryba. Straipsniai ir laiškai. Dokumentai. Amžininkų atsiminimai*, Vilnius: Vaga, 1983.
25. Nakienė, Austė. Lietuvių muzikos tautiškumo problema. Pietryčių Lietuvos liaudies melodijos XX a. I pusės fonografo įrašuose. *Literatūra*, Nr. 48 (5), Vilnius, 2006, 143–157.
26. Navakas, Mindaugas. Romantizmas: tautinė idėja – tautinis išsivadavimas – tautinis uždavimas. *Romantizmai po romantizmo*, sudarė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000.
27. Niemi, Aukusti Robert. *Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Skrodenis Stasys, Vilnius: Džiugas, 1996.
28. Palionytė-Banevičienė; Danutė. *Lietuvos muzikos istorija, I knyga. Tautinio atgimimo metai. 1883 – 1918*, Vilnius: Lietuvos Muzikos Akademija : Kultūros, Filosofijos ir Meno Institutas, 2002.
29. Petrikaitė, Jūratė. Zenono Slaviūno ir Jono Balio radijo paskaitos apie tautosaką. *Būdas*, 2019, Nr. 3, 2019, Vilnius, p. 38–48.
30. Raila, Eligijus. Apšvieta versus romantizmas. *Romantizmai po romantizmo*. Sudarė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000.
31. Raila, Eligijus. Apšvieta. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, p. 44 – 57, Vilnius: Aidai, 2001.
32. Raila, Eligijus. *Lietuvystės Možė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2019.
33. Ramonaitė, Ainė. *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius: Naujasis židinys-aidai, 2015.
34. Ramoškaitė, Živilė. *Apie Teodoro Brazio gyvenimą ir darbus. Tautinės dainos. I tomas*, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2014.
35. Ramoškaitė, Živilė. Oskaro Kolbergo muzikinė folkloristika: objekto kristalizacija, *Tautosakos darbai*, t. XX, Vilnius, 2004, p. 96–106.

36. Ramoškaitė, Živilė. Oskaro Kolbergo muzikinė folkloristika: objekto kristalizacija, *Tautosakos darbai*, t. XX, Vilnius, 2004, p. 96–106, [interaktyvus]: <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD27/08-Ramoskaite.pdf>, žr. 2022.05.21.
37. Ramoškaitė, Živilė. Skynės kelią lietuviškam muzikos mokslui. *Tautosakos darbai*, t. LX, Vilnius, 2020, p. 186–197, [interaktyvus]: http://www.llti.lt/failai/TD60_spaudai_internetui-172-183.pdf, žr. 2022.05.21.
38. Ramoškaitė, Živilė. Vinco Kudirkos „Kanklės“ – pirmasis harmonizuotų lietuvių liaudies dainų rinkinys. *Tautosakos darbai*, t. XXXVI, 2008, p. 279–288.
39. Seselskytė, Adelė. Lietuvių mokslo draugijai – 100 metų, *Tautosakos darbai*, t. XXXII, Vilnius, 2006, p. 271–282.
40. Šimanauskaitė, Ieva. *Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų kolektyvinė biografija*, Vilniaus universitetas, bakalauro darbas, 2019.
41. Šimonytė-Žarskienė Rūta. Adolfas Sabaliauskas – pirmasis lietuvių liaudies instrumentinės muzikos tyrinėtojas. *Žiemgala*, 2015, Nr. 1, p. 37–42, [interaktyvus]: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20151/adolfas-sabaliauskas-pirmasis-lietuviu-liaudies-instrumentines-muzikos-tyrinetojas>, žr. 2020.05.13.
42. Skrodenis, Stasys, *Folkloras ir gyvenimas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2010.
43. Sokolovaitė, Lina. Folklorinės atminties beiėškant, Kolektyvinė monografija *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, sudarė Bronė Stundžienė, Vilnius, 2012.
44. Stankevičienė Janina. *Julius Sinius – Vilnaus krašto muzikas*. Vilnius: Artaviva, 2006.
45. Strazdaitė Ziberkienė, Aušra. *Lietuvos muzikos paveldo tyrimai. Valstybingumo idėjos ir religinis paveldas*, Kaišiadorys: Printėja, 2019.
46. Talutytė, Stanislava; Adomonytė, Rita. *Lietuviškos spaudos draudimo metu Ukmergės krašte gimę, gyvenę ar veikę knygnešiai bei slaptų mokyklų mokytojai (daraktoriai)*, Ukmergė, 2012, [interaktyvus]: <http://www.vilnijosvartai.lt/wp-content/uploads/2016/02/Lietuvi%C5%A1kos-spaudos-draudimo-metu.pdf>, žr. 2022.05.21.
47. Tiškevičius, Kontantinas. *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius, 2013.
48. Ūsaitytė, Jurgita. Aukusti Roberto Niemio dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas, *Tautosakos darbai*, t. XXXVII, Vilnius, 2009, p. 32– 33, [interaktyvus], http://www.llti.lt/failai/06_Usaitytes.pdf, žr. 2020.04.15.

49. Valčikaitė, Jurgita. *Tautiškumo aspektai Lietuvių kompozitorių bažnytinėje muzikoje: XIX-XX a. sankirta*, Magistro darbas, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2017.
50. Visuotinė lietuvių enciklopedija, *Ona Smilgienė*, [interaktyvus]: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Ona-Smilgiene-87804>, žr. 2020.05.13.
51. Visuotinė lietuvių enciklopedija, *Zitietės* [interaktyvus]: <https://www.vle.lt/straipsnis/zitietes/>, žr. 2022.04.07.
žr. 2022.05.20.
52. Zubrickas, Boleslovas. *Lietuvos chorų istorija*, Vilnius: Lietuvos muzikų draugija, 1994.

\

ŠALTINIAI

1. Bacevičius Vytautas. Apie tautišką muziką, *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 9.
2. Basanavičius, Jonas. Apie fonogramų archyvą, *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 15, kn. 2., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
3. Basanavičius, Jonas. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851–1922*, Vilnius, 1922, [interaktyvus]: <http://antologija.lt/files/pdf/jonas-basanavicius-mano-gyvenimo-kronika.pdf>, žr. 2022.05.20.
4. Bažnytinės žinios. autorius neskelbiamas, *Aušra*, 1911, Spalio 6 d.
5. Bieliauskas, Pranas. *laiškas Matui Untuliui*, LTR, LMD III 80, [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=11770&foto=LMDI%2FLMDIII_080%2FLMDIII_80-03.jpg&fbclid=IwAR1GyUGERjG1ZD41amcPiy8fijuH8vv_DAWVOwJuQcCwfcs5raFlPeK0BBs, žr. 2022.04.10.
6. Bieliauskas, Pranas. Paaiškinamasis žodis. *Varguolių dainos. Vilniaus krašto lietuvių liaudies dainų tekstas ir melodijos*, Vilnius: Vilniaus lietuvių labdarybės draugija, 1936.
7. Biržiška, Vaclovas. Dr. Jonas Basanavičius ir Lietuvių mokslo draugija. *Sekmoji diena*, 1921, Nr. 39, Lapkričio 27 d., Vilnius, 1921.
8. Brazys, Teodoras. *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, Kaunas: Švyturys, 1920.
9. Brazys, Teodoras. *Lietuvių tautinių dainų melodijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1927.
10. Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas. Apie muziką. *Apie muziką ir dailę*, Vilnius, 1960, p. 295–316.
11. Čiurlionytė, Jadvyga. *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius: Vaga, 1973.
12. Davainis Silvestraitis, Mečislovas. *Dienoraštis 1904 – 1912*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020.
13. Dovydaitis, Jurgis. *Dainos*, Kaunas, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Hum. m. fak. Tautosakos komisija, 1930.
14. Gruodis, Juozas. Kaip lietuvių tauta turi ugdyti savo muziką, *Naujoji Romuva*, Nr. 106, Vilnius, 1933, [interaktyvus]:

<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0002137933>

[2021.01.15].

15. Jokubėnas, Vladas. Žema mūsų muzikos kultūra, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 5, Kaunas.
16. Kačinskas, Jeronimas. Tautiškos lietuvių muzikos kūrybos klausimai, *Muzikos barai*, Nr. 2, Kaunas, 1933, [interaktyvus]: <https://www.muzikusajunga.lt/zurnalas/muzikos-barai-17/tautiskos-lietuviu-muzikos-kurybos-klausimai>, žr. 2021.01.16.
17. Kaunietis (slapyvardis), Vargonininkų kursai, *Muzika*, 1925, Nr. 5.
18. Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti posėdžių protokolai, sudarė Kostas Aleksynas, *Tautosakos darbai*, t. XXII, Vilnius, 2005, p. 262–271, [interaktyvus]: <http://www.ilti.lt/failai/e-zurnalai/TD29/20-Aleksyno.pdf>, žr. 2020.05.15.
19. Krėvė, Vincas. Laiškai, *Literatūra ir kalba*, t. 17, sudarė K. Korsakas, K. Doveika ir J. Lankutis, Vilnius, 1981.
20. Krėvė-Mickevičius, Vincas. Merkinės dzūkų dainos. *Viltis*. 1910, Nr. 122, lapkričio 2 d., Vilnius.
21. Kumetis, Jonas. Apie dainų melodijas ir jų rinkimą, *Viltis*, Nr. 60, Gegužės 27 d., Vilnius, 1910.
22. Laikraštis *Vargonininkas*, Vilnius, 1909 – 1910.
23. Laikraštis, leistas 1911 – 1915 m. Vilniuje. *Aušra*, 1913, Nr. 2, Nr. 4.
24. Laiškas Č. Sasnauskiui. *Muzika*, 1925, Nr. 5, Klaipėda.
25. *Lietuvių mokslo draugijos atsišaukimas į Vilniaus krašto lietuvių visuomenę/Lietuvių mokslo draugijos valdyba*. – 1931, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1R0000121728>, žr. 2022.05.16.
26. Lietuvių tautosakos archyvo tarybos posėdžių protokolai, sudarė Kostas Aleksynas, *Tautosakos darbai*, t. XXX, Vilnius, 2005, p. 191–212, [interaktyvus]: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153314396/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, žr. 2022.05.21.
27. *Lietuvių tautosakos komisijos siunčiamųjų dokumentų rinkinys*, 1932, f. LTA d., b. 10, l. 1 [interaktyvus]: http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/fotos.php?id=756&foto=LTA/LTAd_010/LTAd_10-01.jpg, žr. 2020.05.08.

28. *LMD įstatai*, Vilnius, 1907, [interaktyvus]:
<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0004118722>, žr. 2020.05.08.
29. Mažylis, Petras – Dievo muzikantas; Kun. Sabaliauskas, Adolfas; Šimkus, Stasys, Dėl dainų gaidų surašinėjimo, *Viltis*, Nr. 58(543), 1911.
30. Niemi A. R. *Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Skrodenis S., Vilnius, 1996. Stasys Skrodenis, Vilnius, 1996.
31. Niemis, Aukusti Robert. *Didžiai gerbiamas tamsta*, Laiškas A. Sabaliauskui tautosakos tvarkymo ir spausdinimo klausimais, LMAB RS, F12-4885.
32. Noreika, Liudas. Muzikos komisija. *Viltis*, 1910, Nr. 69, Birželio 19 d., Vilnius.
33. Petrauskaitė, Birutė. Juozo Žilevičiaus (1891 – 1985) kūrybinis palikimas, *Draugas*, 1992, Nr. 12(3), Sausio 18 d.
34. Račas, Mykolas. *Tėvynės sargas*, 1899, Nr. 12, p. 43 – 48.
35. Sabaliauskas, Adolfas. Apie dainų rinkimą, *Viltis*, 1911, Nr. 31 (516), Vilnius.
36. Sabaliauskas, Adolfas. Dėl dainų statistikos, *Viltis*, 1911, Nr. 119 (604), Vilnius.
37. Sabaliauskas, Adolfas. Dievo muzikontui, *Viltis*, 1911, Nr. 67 (552), Vilnius.
38. Sabaliauskas, Adolfas. Kaip prof. Niemis rinko Lietuvoje tautosaką. Tautosakos darbai, t. I., 1935, Kaunas.
39. Šimkus, Stasys. Dar žodis dėl dainų užrašymo, *Viltis*, 2011, Nr. 72, Birželio 26 d., Vilnius.
40. Šimkus, Stasys. Dėl dainų rinkimo, *Viltis*, 1911, Nr. 80, Liepos 15 d., Vilnius.
41. *Skelbimas Aušroje*, 1911, Nr. 5, Gruodžio 8 d. p. 20.
42. Slaviūnas, Zenonas. *Sutartinės*, Vilnius, 1958 – 1959, [interaktyvus]:
<http://www.sutartines.info/slaviunas/index.php?veiksmas=rezultatai>, žr. 2020.05.13.
43. Sruoga, Balys. Mūsų tautosaka ir gyvenimas, *Mūsų tautosaka*, t. X, 1935, Kaunas.
44. Šv. *Cecilijos Draugijos Bažnytinei Muzikai ugdyti Lietuvoje įstatai*, Kaunas, 1929, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/recordDescription/KVB/C130000487607>, žr. 2020.02.08.
45. Tallat-Kelpša, Juozas. Atsiminimai iš Lietuvių muzikalinio gyvenimo Vilniuje 1905 – 1920 m., *Muzikos barai*, 1939, Nr. 11, Kaunas.
46. *Tautosakos komisijos gaunamųjų dokumentų rinkinys*, 1930, LTR, f. LTA d, b. 2 [interaktyvus]: <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/result.php?id=429>, žr. 2020.05.08.

47. *Tautosakos komisijos posėdžių protokolai*, Lietuvių tautosakos rankraštyno (LTR) duomenų bazė, Lietuvių tautosakos archyvo dokumentų fondas, b. 4, 7, 12, 1, [interaktyvus]: <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/index.php?veiksmas=rezultatai>, žr. 2020.05.08.
48. *Tautosakos rinkėjo vadovas 2 – oji laida*, Lietuvių tautosakos archyvas, sudarė Jonas Balys, Kaunas, 1940.
49. *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, sudarė E. Volteris, J. Basanavičius, J. Tumas, A. Janulaitis, K. Grinius, Lietuvių mokslo draugijos leidinys, Vilnius, 1910.
50. Tumas-Vaižgantas, Juozas. Docentas Teodoras Brazys-Frey. *Mūsų tautosaka*, 1930, t. II, p. 8(13), Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakulteto tautosakos komisija, [interaktyvus]: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000037602>, žr. 2022.04.08.
51. *Vargonininkų kalendorius*, 1913 – 1914, red. J. Naujalis, Kaunas.
52. *Viltis*, 1910, Nr. 19 (354), Vasario 14 d., Vilnius.
53. Volteris, Eduardas. Kaip reikia užrašinėti melodijas?, *Viltis*. 1909, Nr. 86, Birželio 28 d., Vilnius.
54. Volteris, Eduardas.; sekretorius Kun. J. Naujauskas, Dainų rinkimo komisijos atsišaukimas į p.p. vargonininkus, *Vargonininkas*, 1910, Nr. 1., Vilnius.
55. Volteris, Eduardas; kun. Narjauskas, Jurgis; Tallat-Kelpša, Juozas; Naujalis, Juozas; Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas; kun. Petrika J. Komisijos dainoms rinkti atsišaukimas, *Viltis*, 1909, Nr. 146, Gruodžio 16 d., Vilnius.
56. Žilevičius Juozas, *Muziko Juozo Žilevičiaus biografija Liet. Enciklopedijai*, LMAB RS, F-12 1610.
57. Žilevičius Juozas. Dėl dainų rinkimo, *Muzika*, 1925, Nr. 6/7, Klaipėda.
58. Žilevičius Juozas. Dėl dainų rinkimo, *Muzika*, 1925, Nr. 6/7, Klaipėda.
59. Žilevičius, Juozas. Aušra ir lietuviškoji muzika, *Židinys*, 1935, Nr. 3, Kaunas.
60. Žilevičius, Juozas. Naujas liaudies dainų rinkinys, *Muzika*, 1925, Nr. 1, Klaipėda.
61. Žitkus, Kazys. Profesorius Niemėis Vabalninke. *Tautosakos darbai*, t. 1, Vilnius, 1935, p. 49–55

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LDM – Lietuvių mokslo draugija.

DRK – Dainų rinkimo komisija.

PDRK – Peterburgo dainų rinkimo komisija.

TRK – Tautosakos rinkimo komisija.

KTMRT – Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti.

LTA – Lietuvių tautosakos archyvas.

TA – Tautosakos komisija.

SANTRAUKA

LIAUDIES MELODIJŲ RINKIMAS LIETUVOJE XX A. PIRMOJE PUSĖJE: KULTŪRINIAI IR ISTORINIAI KONTEKSTAI

Magistro darbe analizuojami lietuvių liaudies melodijų rinkimo procesai ir problematika XX a. I pusėje. Įvairiapusiškai išnagrinėjus literatūrą, mokslo straipsnius pastebėta, kad pasirinktoji tema – liaudies melodijų rinkimas XX a. pirmoje pusėje bei įvairūs su šia tema susiję istoriniai bei kultūriniai kontekstai vienais ar kitais aspektais yra daug tyrinėti, tačiau trūksta bendro – visuminio vaizdo, kuris, papildant jau esančius tyrimus, remiantis to meto spauda, memuaristiniais bei kitais šaltiniais atskleistas šiame darbe. Naudojama prieiga apjungia jau esančius tyrimus, padeda kitaip pažvelgti į jų sąsajas, papildoma naujais aspektais – dažnai nematomu to meto diskusiniu lauku, atsiminimuose ar protokoluose nugulusiais faktais.

Pirmajame skyriuje „Bažnyčios kaip institucijos ir vargonininkų reikšmė“ remiantis įvairiais šaltiniais į šį vyksmą žiūrima iš katalikų Bažnyčios ir jos tarnų perspektyvos. Antrajame skyriuje „Lietuvos mokslo draugija – naujas etapas dainų rinkimo istorijoje“ žvelgiama iš inteligentų, kūrusių pirmąsias draugijas pusės, analizuojamas pirmasis žingsnis link melodijų rinkimo mokslinio apibrėžtumo. Nuo to neatsiejamas ir kompozitorių, profesionalių muzikų darbas ir indėlis renkant melodijas. Trečiajame skyriuje „Folkloristinės krypties susiformavimas“ supažindinama su instituciniu tautosakos rinkimo veikimu, oficialiuoju melodijų užrašymo procesu.

XX a. I pusėje ryškėja aiški linija, atskleidžianti pasikeitimus, tam tikrus lūžius melodijų rinkimo ir užrašymo klausimais. Jei XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje matome ryškias pavienių mokslininkų figūras, Lietuvių mokslo draugijos suformuotus rinkimo kanonus, tai labai greitai išryškėja iš vargonininkų išaugusi kompozitorių karta. Jų svarbiausias tikslas buvo kelti Lietuvos muzikinę kultūrą ir nors tame didelę reikšmę turėjo liaudies muzika, pakito rinkimo tikslas, funkcija: liaudies dainos su melodijomis buvo reikalingos harmonizavimo, pritaikymo chorams, populiarinimo ir panašioms praktiniams tikslams. Vėliau, 3-ajame, 4-ajame dešimtmėčiuose tampa aiški dar viena, stipri mokslinė kryptis, kuri perėmė tautosakos rinkimo ir tvarkymo darbą. Kartu atsiranda nauja polemikos kryptis: tarp lituanistų, kuriems buvo svarbiausi kalbos dalykai, ir folkloristų.

Raktiniai žodžiai: Liaudies melodijų rinkimas; Muzikinis folkloras; Lietuvos muzikinė kultūra; Lietuvių mokslo draugija; Vargonininkai; Tautosakos rinkimo komisija; Lietuvių tautosakos archyvas.

SUMMARY

COLLECTING FOLK MELODIES IN LITHUANIA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY: CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXTS

The master's thesis analyses the processes and problems of collecting Lithuanian folk melodies in the first half of the 20th century. After a wide-ranging analysis of literature and scientific articles, it was noticed that the chosen topic - the collection of folk melodies in the first half of the 20th century - and the various historical and cultural contexts related to this topic have been extensively researched in one aspect or another, but there is a lack of a common, holistic picture, which is revealed in this thesis, by supplementing the already existing research, based on the press, memoirs and other sources of the time. The approach used combines existing studies, helps to look at their connections in a different way, and adds new aspects - the often invisible field of discussion of the time, the facts buried in memoirs or protocols.

The first chapter, "The Church as an Institution and the Significance of the Organists", draws on various sources to look at the process from the perspective of the Catholic Church and its ministers. The second chapter, 'The Lithuanian Scientific Society - a New Stage in the History of Song Collecting', looks at the intellectuals who founded the first societies and analyses the first step towards the scientific definition of melody collecting. The work and contribution of composers and professional musicians in the collection of melodies is inseparable from this. The third chapter, 'The formation of the folkloristic trend', introduces the institutional functioning of folklore collection and the official process of recording melodies.

In the first half of the 20th century, a clear line emerges, revealing changes and certain breaks in the issues of melody collection and notation. If at the end of the 19th and the beginning of the 20th century we can see distinct figures of individual scholars and the canons of collecting formed by the Lithuanian Scientific Society, very soon a generation of composers emerges from the organists. Their main goal was to raise the musical culture of Lithuania, and although folk music was of great importance in this, the purpose and function of collecting changed: folk songs with melodies were needed for harmonisation, for adaptation to choirs, for popularisation, and for similar practical purposes. Later, in the

1930s and 1940s, another strong scientific trend became clear, which took over the work of collecting and processing folklore. At the same time, a new direction of polemics emerged: between the Lithuanianists, for whom the language was the most important subject, and the folklorists.

Keywords: Folk Melodies Collection; Musical Folklore; Lithuanian Musical Culture; Lithuanian Scientific Society; Organists; Folklore Collection Commission; Lithuanian Folklore Archive.